МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГРИГОРУК ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.102:343.132

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЩОДО НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ

081 «Право»
08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ **В. О. Григорук**

Науковий керівник **Терещенко Юлія Василівна,**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Григорук В. О. Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

Дисертація є першим комплексним дослідженням, у якому сформульовано теоретичні положення та пропозиції з удосконалення кримінального процесуального законодавства в контексті визначення кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України.

Результати дослідження засвідчили виконання таких завдань: розкрито теоретичні основи дослідження кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України; висвітлено правову регламентацію участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України; здійснено аналіз зарубіжного досвіду участі захисника під час розслідування кримінальних правопорушень щодо окремої категорії виборних осіб; визначено сутність функції захисту та особливості її реалізації на початку досудового розслідування щодо народного депутата України; розкрито кримінальні процесуальні засади участі захисника під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні щодо народного депутата України; з’ясовано особливості забезпечення захисту прав народного депутата України під час проведення та оцінки результатів негласних слідчих (розшукових) дій; визначено порядок участі захисника під час здійснення повідомлення про підозру народному депутату України у вчиненні кримінального правопорушення; схарактеризовано діяльність захисника під

час застосування запобіжних заходів до народного депутата України на стадії досудового розслідування.

Зважаючи на зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, у яких підозрюваною особою є народний депутат України, постає питання забезпечення ефективності досудового розслідування. Така ефективність виявляється у виконанні завдань кримінального провадження, одними із яких є: щоб «жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» (стаття 2 Кримінального процесуального кодексу України). Виконанню таких завдань стороною обвинувачення в кримінальному провадженні сприяє участь захисника, обов'язком якого є забезпечення захисту прав і свобод підозрюваної особи. Тому дослідження кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України є актуальним напрямом у кримінальному провадженні.

За результатами дослідження було сформовано поняття «кримінальні процесуальні засади участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України». Окреслено теоретичні основи дослідження за такою системою наукових праць: які висвітлюють питання засад кримінального процесу; спрямовані на дослідження участі захисника в кримінальному провадженні; визначають правові, організаційні та інші аспекти участі народного депутата України в кримінальному провадженні; характеризують правовий статус народного депутата України, його повноваження, специфіку роботи тощо.

Проаналізовано правову основу діяльності адвоката як захисника в кримінальному провадженні, а також народного депутата України, що виявляється: у нормативно-правових актах; рішеннях Конституційного Суду України, постановах Верховного Суду та практиці Європейського суду з прав людини; відомчих правових актах органів держави.

Вивчено зарубіжний досвід діяльності захисника в кримінальних провадженнях щодо народного депутата України. Здійснено компаративістський аналіз законодавства таких країн: Грузії, Литовської Республіки, Федеративної Республіки Німеччини, Французької Республіки, Італійської Республіки, Сполучених Штатів Америки, Ісландії, Республіки Ірландії. Завдяки такому аналізу було виокремлено позитивний досвід діяльності захисника, що ґрунтувався на законодавчих гарантіях, як діяльності адвоката в кримінальному провадженні, так і окремої категорії виборних осіб. За результатами вивчення цього досвіду було, зокрема, запропоновано внести зміни в законодавство України щодо: заборони викликати народного депутата України на допит чи проведення інших процесуальних дій у час запланованого пленарного засідання Верховної Ради України; заборони затримувати народного депутата України під час пленарних засідань як у будівлі Верховної Ради України, так і в іншому місці їх проведення; закріплення принципу (засади) «рівність адвокатів та неприпустимість їх дискримінації»; надання права помічнику адвоката-захисника ознайомлюватись з матеріалами кримінального провадження за дорученням адвоката-захисника у порядку статей 221 та 290 Кримінального процесуального кодексу України.

Визначено сутність функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України, висвітлено порядок участі захисника в цьому, а також здійснено групування за особливостями залучення захисника на початковому етапі досудового розслідування щодо народного депутата України.

Завдяки проведеному анкетуванню респондентів було з’ясовано, що найпоширенішими слідчими (розшуковими) діями, під час проведення яких залучаються адвокати, у тому числі в процесуальному статусі захисника, стосовно народних депутатів України є допит та обшук останніх. Розглянуто особливості участі захисника під час проведення допиту народного депутата України як підозрюваного (зокрема, наголошено на розробці прогнозованого

списку запитань, які може поставити слідчий, прокурор, та підготовці на них чітких відповідей; імітації проведення допиту, де захисник діє як уповноважена особа; механізмі забезпечення нерозголошення державної таємниці неналежному суб'єкту проведення допиту, а також, якщо це не стосується предмета кримінального правопорушення). Висвітлено особливості участі захисника під час проведення обшуку в житлі чи іншому володінні народного депутата України. Аргументовано необхідність передбачення в Кримінальному процесуальному кодексі України права стороні захисту оскаржувати ухвалу слідчого судді на проведення обшуку, якщо не було досягнуто визначеної законом мети тощо.

Розглянуто особливості участі захисника під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо народного депутата України (порядок здійснення негласних слідчих (розшукових) дій щодо народного депутата України, процедуру участі захисника під час оцінки результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також ініціювання проведення таких процесуальних дій до уповноважених осіб сторони обвинувачення). Наголошено, що ефективне забезпечення захисту прав і свобод народного депутата України під час проведення та оцінки результатів негласних слідчих (розшукових) дій залежить не лише від володіння захисником знаннями законодавства з цього питання, а й від володіння ним знаннями з особливостей негласної роботи.

Визначено кримінальні процесуальні засади участі захисника під час здійснення повідомлення про підозру народному депутату України у вчиненні кримінального правопорушення. Завдяки науковому та лінгвістичному тлумаченню було розкрито поняття «підозра в кримінальному провадженні». За результатами проведеного аналізу положень кримінального процесуального законодавства України, наукових поглядів учених та враховуючи практичну реальність, запропоновано внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України в контексті правильного тлумачення норм, що регламентують процедуру здійснення повідомлення про

підозру народному депутату України з метою однакового застосування таких норм як стороною захисту, так і стороною обвинувачення. Встановлено, що кримінальні процесуальні засади участі захисника під час здійснення повідомлення народному депутату України про підозру у вчиненні кримінального правопорушення виявляються у виконанні захисником завдань: 1) з виявлення порушень органами прокуратури кримінальної процесуальної процедури здійснення повідомлення про підозру; 2) забезпечення оскарження повідомлення про підозру народному депутату України.

У процесі дослідження процесуальної регламентації діяльності захисника під час застосування запобіжних заходів до народного депутата України було сформовано авторські поняття: «процесуальна регламентація діяльності захисника», «запобіжні заходи» та «запобіжні заходи, які застосовуються до народного депутата України на етапі досудового розслідування». Розкрито особливості участі захисника під час застосування застави до народного депутата України, а також затримання останнього за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Доведено, що залучення захисника одразу після затримання народного депутата України без дозволу слідчого судді сприяє ефективному захисту прав і свобод народного депутата України, адже в цьому процесі захисник одразу зможе з’ясувати чи було затримання законним і чи проведена процедура затримання відповідає встановленим вимогам Кримінального процесуального кодексу України. У роботі висвітлено головні ознаки запобіжних заходів, які має перевірити захисник під час застосування до народного депутата України конкретного запобіжного заходу.

Ключові слова: принципи, адвокат, народний обранець, збирання доказів, розслідування, доказування, кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії, запобіжні заходи, повідомлення про підозру, окрема категорія осіб, функція захисту, негласні слідчі (розшукові) дії.

ANNOTATION

V.O. HRYHORUK, Criminal Procedural Foundations of Defense Counsel's Participation During the Pre-Trial Investigation of a Member of Parliament of Ukraine. – *Qualifying Scientific Work in Manuscript Form*.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Specialty 081 - Law. - National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

This dissertation represents the first comprehensive study that addresses the theoretical principles and proposals aimed at improving criminal procedural legislation, with a focus on defining the criminal procedural foundations for the defense counsel's participation during the pre-trial investigation of a Member of Parliament of Ukraine.

The results of the study confirm the completion of the following tasks: the theoretical foundations of the study on criminal procedural principles related to defense counsel's participation during the pre-trial investigation of a Member of Parliament of Ukraine have been disclosed; the legal regulation of defense counsel's participation during the pre-trial investigation of a Member of Parliament of Ukraine has been examined; an analysis of foreign experience regarding defense counsel's participation during the investigation of criminal offenses involving a specific category of elected officials has been conducted; the essence of the defense function and the peculiarities of its implementation at the outset of the pre-trial investigation concerning a Member of Parliament of Ukraine have been defined; the criminal procedural principles governing defense counsel's participation during investigative (search) actions in criminal proceedings concerning a Member of Parliament of Ukraine have been disclosed; the specifics of ensuring the protection of the rights of a Member of Parliament of Ukraine during the conduct and evaluation of the results of covert investigative (search) actions have been clarified; the procedure for defense counsel's participation in the notification of suspicion served on a Member of Parliament of Ukraine regarding

the commission of a criminal offense has been clarified; the role of defense counsel during the application of preventive measures to a Member of Parliament of Ukraine at the pre-trial investigation stage has been characterized.

Considering the rise in the number of registered criminal offenses in which a Member of Parliament of Ukraine is a suspect, the issue of ensuring the effectiveness of the pre-trial investigation arises. This effectiveness is manifested in the achievement of the objectives of criminal proceedings, one of which is to ensure that "No innocent person shall be accused or convicted, no individual shall be subjected to unjustified procedural coercion, and every participant in the criminal proceedings shall be afforded due legal process" (Article 2 of Criminal Procedure Code of Ukraine). The prosecution's fulfillment of such objectives in criminal proceedings is facilitated by the participation of defense counsel, whose duty is to ensure the protection of the rights and freedoms of the suspect. Therefore, the study of criminal procedural principles governing defense counsel's participation during the pre-trial investigation of a Member of Parliament of Ukraine constitutes an important area of research in criminal proceedings.

The study resulted in the formulation of the concept of "criminal procedural principles governing defense counsel's participation during the pre-trial investigation of a Member of Parliament of Ukraine." The theoretical foundations of the research are outlined through a system of scientific works that: address the principles of criminal procedure; focus on the study of defense counsel's role in criminal proceedings; define the legal, organizational, and other aspects of a Member of Parliament of Ukraine's involvement in criminal proceedings; and describe the legal status, powers, specific responsibilities, and other characteristics of a Member of Parliament of Ukraine.

The legal framework governing the activities of defense counsel in criminal proceedings, as well as that of a Member of Parliament of Ukraine, has been analyzed. This is reflected in: normative legal acts; decisions of the Constitutional Court of Ukraine, rulings of the Supreme Court, and the jurisprudence of the

European Court of Human Rights; as well as departmental legal acts of state authorities.

The international experience of defense counsel in criminal proceedings involving a Member of Parliament of Ukraine has been examined. A comparative analysis of the legal frameworks in the following countries has been conducted: Georgia, Lithuania, Germany, France, Italy, the United States, Iceland, and Ireland. As a result of this analysis, successful practices of defense counsel's involvement, grounded in legislative guarantees, were identified, encompassing both defense counsel's role in criminal proceedings and the specific category of elected officials. Based on the analysis of this experience, it was specifically proposed to introduce amendments to the legislation of Ukraine concerning the prohibition of summoning a Member of Parliament of Ukraine for interrogation or conducting other procedural actions during a scheduled plenary session of the Verkhovna Rada of Ukraine; The prohibition on detaining a Member of Parliament of Ukraine during plenary sessions, both within the premises of the Verkhovna Rada of Ukraine and at any other venue where such sessions are conducted; The establishment of the principle (foundation) of "equality of defense counsel's and the inadmissibility of their discrimination."; Granting the defense counsel’s assistant the right to access the materials of criminal proceedings on the behalf of the defense counsel, in accordance with Articles 221 and 290 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

The concept of the defense function at the initial stage of the pre-trial investigation involving a Member of Parliament of Ukraine has been defined, the procedure for the defense counsel’s participation in this process has been clarified, and a categorization of the specific aspects of the defender’s involvement at the early stages of the pre-trial investigation concerning a Member of Parliament of Ukraine has been undertaken.

Based on the survey conducted among respondents, it was determined that the most frequent investigative (search) actions in which defense counsel, acting in their procedural capacity, are engaged in relation to Members of Parliament of

Ukraine are interrogations and searches. The specifics of the defense counsel's involvement during the interrogation of a Member of Parliament of Ukraine as a suspect have been analyzed, with a specific focus on the formulation of a forecasted list of questions that may be posed by the investigator or prosecutor, as well as the preparation of precise responses to these inquiries; The simulation of the interrogation process, in which the defense counsel functions as an authorized representative; the framework for safeguarding the confidentiality of state secrets from unauthorized individuals conducting the interrogation, as well as in cases where such information is unrelated to the subject matter of the criminal offense.

The specific aspects of the defense counsel's involvement during the execution of a search in the residence or other property of a Member of Parliament of Ukraine have been analyzed. An argument has been made for the inclusion in the Criminal Procedure Code of Ukraine of a provision granting the defense the right to appeal the decision of the investigating judge authorizing the search, particularly in cases where the legally prescribed objective has not been fulfilled, among other considerations. The characteristics of the defense counsel's role in the execution of covert investigative (search) actions concerning a Member of Parliament of Ukraine have been analyzed. This includes the procedure for conducting such actions, the role of the defense counsel in assessing the results of these actions, as well as the initiation of such procedural measures by the authorized representatives of the prosecution. It has been emphasized that the effective safeguarding of the rights and freedoms of a Member of Parliament of Ukraine during the conduct and evaluation of the results of covert investigative (search) actions relies not only on the defense counsel’s mastery of the pertinent legal framework but also on their expertise in the nuances of covert investigative procedures.

The criminal procedural principles governing the participation of the defense counsel during the notification of suspicion to a Member of Parliament of Ukraine regarding the commission of a criminal offense have been established. Through both scientific and linguistic analysis, the concept of "suspicion in criminal

proceedings" has been clarified. Based on an analysis of the provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine, scholarly viewpoints, and practical considerations, it has been proposed to introduce amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the correct interpretation of the norms governing the procedure for notifying a Member of Parliament of Ukraine of suspicion, ensuring consistent application of these norms by both the defense and prosecution.

It has been determined that the criminal procedural principles governing the defense counsel's participation during the notification of suspicion to a Member of Parliament of Ukraine regarding the commission of a criminal offense are manifested in the defense counsel's execution of the following tasks: 1) detecting violations of the criminal procedural procedure by the prosecuting authorities during the notification of suspicion; 2) ensuring the right to appeal the notification of suspicion to a Member of Parliament of Ukraine.

In the process of examining the procedural regulation of the defense counsel's activities during the imposition of preventive measures on a Member of Parliament of Ukraine, the author has developed the following legal concepts: "procedural regulation of the defense counsel's activities," "preventive measures," and "preventive measures applied to a Member of Parliament of Ukraine during the pre-trial investigation phase." The specificities of the defense counsel's involvement in the application of bail to a Member of Parliament of Ukraine, as well as in the detention following the notification of suspicion of committing a criminal offense, have been explored. It has been demonstrated that the prompt involvement of defense counsel immediately after the detention of a Member of Parliament of Ukraine, without the approval of the investigating judge, facilitates the effective protection of the MP’s rights and freedoms. In this regard, the defense counsel can quickly assess whether the detention was lawful and whether the detention procedure adheres to the established requirements of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The study outlines the essential features of preventive

measures that the defense counsel is required to examine when a particular preventive measure is applied to a Member of Parliament of Ukraine.

Keywords: principles, defense counsel, elected representative, evidence collection, investigation, proving, criminal proceedings, investigative (search) actions, preventive measures, notification of suspicion, specific category of elected officials, defense function, covert investigative (search) actions.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Григорук В. О. Правові основи участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 75. Ч. 3. С. 95–100. (Серія: Право). DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.16.

2. Григорук В. О. Участь захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб: досвід країн Європейського Союзу. *Нове українське право*. 2023. Вип. 4. С. 169–175. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.22.

3. Григорук В. О. Сутність функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 661–668. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.110.

4. Терещенко Ю., Григорук В. Специфіка участі захисника при повідомленні народному депутату України про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Юридичний вісник*. 2024. № 2. С. 52–59. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2024.7.

5. Григорук В. О. Процесуальна регламентація діяльності захисника під час затримання народного депутата України за підозрою у вчиненні злочину. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. Вип. 8. С. 384–387. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/90.

які засвідчують апробацію результатів дисертації:

6. Григорук В. О. Правові основи участі захисника під час досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Кримінально-правові й процесуальні відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали круглого столу (м. Київ, 27 січ. 2023 р.). Київ : НаУКМА, 2023. С. 88–93.

7. Григорук В. О. Щодо визначення поняття засади кримінального процесу. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квіт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 53–57.

8. Терещенко Ю. В., Григорук В. О. Особливості участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України* : матеріали круглого столу (м. Київ, 27 жовт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 149–152.

9. Терещенко Ю. В., Григорук В. О. Участь захисника під час проведення допиту народного депутата України. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 трав. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 131–134.

10. Григорук В. О. До питання функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України. *Весняні юридичні читання – 2024. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 квіт. 2024 р.). Вінниця : Дон. нац. ун-т. ім. Василя Стуса, 2024. С. 123–127.

11. Григорук В. О. Участь захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб: досвід Грузії. *Перспективні напрямки наукових досліджень – 2023* : матеріали Міжнар. XXIX наук.-практ. інтерн. конф. (м. Київ, 21 серп. 2023 р.). Київ, 2023. С. 45–50.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....17

ВСТУП.....18

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ЗАСАД УЧАСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЩОДО НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ.....29

1.1. Теоретичні основи дослідження кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України.....29

1.2. Правова регламентація участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України.....49

1.3. Зарубіжний досвід участі захисника під час розслідування кримінальних правопорушень щодо окремої категорії виборних осіб.....70

Висновки до розділу 1.....86

РОЗДІЛ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ І НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....88

2.1. Сутність та реалізація функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України.....88

2.2. Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні щодо народного депутата України.....108

2.3. Забезпечення захисту прав народного депутата України під час

проведення та оцінювання результатів негласних слідчих (розшукових) дій.....131

Висновки до розділу 2.....143

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ТА ІНШИХ ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ.....146

3.1. Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час здійснення повідомлення про підозру народному депутату України у вчиненні кримінального правопорушення..... 146

3.2. Процесуальна регламентація діяльності захисника під час застосування запобіжних заходів до народного депутата України.....168

Висновки до розділу 3.....189

ВИСНОВКИ.....192

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....200

ДОДАТКИ.....231

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК України –	Кримінальний кодекс України
КПК України –	Кримінальний процесуальний кодекс України
ЄРДР –	Єдиний реєстр досудових розслідувань
НАБУ –	Національне антикорупційне бюро України
ДБР –	Державне бюро розслідувань
ВАС -	Вищий антикорупційний суд
МВС –	Міністерство внутрішніх справ України
САП -	Спеціалізована антикорупційна прокуратура
ЄКПЛ –	Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод
ЄСПЛ –	Європейський Суд з прав людини
США –	Сполучені Штати Америки
КСУ –	Конституційний Суд України
ФРН –	Федеративна Республіка Німеччина
ВРУ	Верховна Рада України
КМУ -	Кабінет міністрів України
СРД -	Слідчі (розшукові) дії
НСРД –	Негласні слідчі (розшукові) дії
КПК ФРН, Литви –	Кримінально-процесуальний кодекс
ВС –	Верховний Суд

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність теми визначається необхідністю забезпечення справедливого судочинства та правової визначеності в кримінальних провадженнях стосовно особливого суб'єкта – народного депутата України. Досудове розслідування в таких справах пов'язане з низкою правових, процедурних та етичних викликів, що потребує спеціального регулювання й правового захисту.

Особливий статус народного депутата як представника законодавчої влади передбачає специфічні гарантії та обмеження, серед яких важливу роль відіграє участь захисника на стадії досудового розслідування. Це забезпечує не лише права підозрюваного, а й сприяє дотриманню загальних принципів верховенства права, пропорційності та ефективності кримінального процесу. Водночас на практиці виникає низка питань щодо доступу захисника до матеріалів досудового розслідування, порядку проведення процесуальних дій та захисту народних обранців від можливого політичного переслідування.

Реформа кримінального процесуального законодавства України й підвищення ролі захисника є одними з ключових завдань для досягнення сучасних стандартів правосуддя. Дослідження обраної теми дає змогу виявити наявні правові прогалини та розробити рекомендації для вдосконалення практичної діяльності в здійсненні захисту захисником під час досудового розслідування щодо народного депутата України.

Актуальність дослідження підтверджують і наявні статистичні дані. 2019 року загальна кількість кримінальних правопорушень, вчинених народними депутатами України, становить – 5 (з них 5 злочинів; 0 кримінальних проступків); 2020 року – 11 (з них 5 злочинів; 6 кримінальних проступків); 2021 року – 5 (з них 4 злочини; 1 кримінальний проступок); 2022 року – 11 (з них 7 злочинів; 4 кримінальні проступки); 2023 року – 12 (з них 5 злочинів; 7 кримінальних проступків); 2024 року – 12 (з них 11 злочинів; 1 кримінальний проступок). Такі статистичні дані свідчать про зростання

тенденції вчинення кримінальних правопорушень народними депутатами України. Як засвідчує практика, зазвичай частина з них обґрунтовано може підозрюватись у вчиненні кримінального правопорушення, а інша може мати ознаки політичного переслідування. Водночас щодо таких осіб має бути застосована належна кримінальна процесуальна процедура з дотриманням усіма учасниками цього процесу завдань кримінального провадження.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять фундаментальні роботи таких учених: С. А. Альперта, С. Г. Волкотруба, В. І. Галагана, Н. В. Глинської, І. В. Гловюк, В. О. Гринюка, Ю. М. Грошевого, І. В. Грицюка, А. Я. Дубинського, О. Б. Загурського, Я. П. Зейкана, О. В. Капліної, М. В. Косюти, С. Г. Кримчука, О. В. Красильнікова, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, О. А. Лучко, В. Т. Маляренка, О. В. Маслюк, Н. С. Моргун, В. Т. Нора, А. І. Палюхи, М. А. Погорецького, В. О. Попелюшка, М. В. Руденка, С. В. Свириденка, Д. Б. Сергєєвої, О. С. Старенького, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Топчія, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, С. А. Шейфера, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, О. О. Юхна та ін.

Останніми науковими працями, які розкривають діяльність захисника в кримінальному провадженні, є: «Захисник та представник як учасники кримінального провадження у досудовому розслідуванні» (К. С. Стоянов, 2024), «Захисник як суб'єкт доказування при обранні, зміні, скасуванні заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею» (В. О. Соловйов, 2022), «Участь захисника у кримінальних провадженнях про злочини у сфері службової діяльності» (О. В. Кучер, 2021). Що ж до участі народного депутата України за чинності Кримінального процесуального кодексу України від 2012 року, то такими працями є: «Забезпечення прав при затриманні окремої категорії осіб» (В. В. Драгунов, 2024), «Підстави та процесуальний порядок повідомлення про підозру окремій категорії осіб» (А. А. Ренкас, 2024), «Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб» (А. О. Козаченко,

2023), «Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб» (О. М. Посвистак, 2021), «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України» (Х. М.-О. Танривердієв, 2020).

Водночас сьогодні досі не представлено комплексного наукового дослідження, яке вирішує питання кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. Сучасні роботи висвітлюють процесуальний і тактичний порядок діяльності сторони обвинувачення під час досудового розслідування щодо народного депутата України та зовсім не охоплюють діяльність захисника на такій стадії кримінального провадження, що спрямована на захист прав і свобод вказаного спеціального суб'єкта. Тому, зважаючи на постійні зміни в законодавстві та правозастосовній практиці уповноважених службових осіб сторони обвинувачення, особливості участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України потребують окремого комплексного дослідження. Таке дослідження має за мету вирішити нинішні проблеми в забезпеченні захисту прав і свобод народного депутата України під час досудового розслідування щодо нього та запропонувати надійні кримінальні процесуальні способи протидії незаконним діям уповноважених службових осіб сторони обвинувачення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до розділу II Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, ухваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023; п. 14 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454); Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23); тема дослідження узгоджується з п. 3.4.2.14–3.4.2.16 Переліку основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень

у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019–2023 роки, затверджених постановою Президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 року № 30.

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 30 листопада 2021 року (протокол № 22), розглянута та схвалена Координаційними бюро відповідного відділення Національної академії правових наук України (2022). Тему дисертації уточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 25 червня 2024 року (протокол № 14).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення та обґрунтування положень теоретичного й практичного характеру, що пов’язані з кримінальними процесуальними засадами участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в аспекті предмета дослідження.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких завдань:

– розкрити теоретичні основи дослідження кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України;

– висвітлити правову регламентацію участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України;

– здійснити аналіз зарубіжного досвіду участі захисника під час розслідування кримінальних правопорушень щодо окремої категорії виборних осіб;

– визначити сутність функції захисту та особливості її реалізації на початку досудового розслідування щодо народного депутата України;

– розкрити кримінальні процесуальні засади участі захисника під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні щодо народного депутата України;

– з'ясувати особливості забезпечення захисту прав народного депутата України під час проведення та оцінки результатів негласних слідчих (розшукових) дій;

– визначити порядок участі захисника під час повідомлення народному депутату України про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;

– охарактеризувати діяльність захисника під час застосування запобіжних заходів до народного депутата України на стадії досудового розслідування.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають, розвиваються і припиняються в кримінальному провадженні під час участі захисника в процесі досудового розслідування щодо народного депутата України.

Предмет дослідження – кримінальні процесуальні засади участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи, що дали змогу сформувати ґрунтовні висновки, зокрема: *діалектичний метод* – дав змогу висвітлити особливості проведення досудового розслідування щодо народного депутата України від нечинної до чинної кримінальної процесуальної процедури (підрозділ 1.2 та 2.3); *історико-правовий метод* – під час узагальнення стану наукових досліджень і характеристики правової регламентації участі захисника в процесі досудового розслідування щодо народного депутата України (підрозділ 1.1 та 1.2); *системно-структурний метод* – під час систематизації наукових досліджень, що стосуються участі захисника в кримінальному провадженні, особливостей досудового розслідування щодо народного депутата України та його правового статусу,

виявлення проблемних питань у здійсненні захисту народного депутата України, а також під час формування окремих процедур участі захисника під час проведення досудового розслідування щодо народного депутата (розділи 2–3); *формально-логічний метод* – для формування таких понять, як «кримінальні процесуальні засади участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України» та «запобіжні заходи, які застосовують до народного депутата України на етапі досудового розслідування», а також для аналізу законодавства України та доктринальних поглядів учених з метою формування пропозицій щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства України в контексті забезпечення надійного захисту прав і свобод народного депутата України та здійснення ефективного захисту захисником у кримінальному провадженні (розділи 2–3); *порівняльно-правовий метод* – у процесі аналізу норм міжнародного, національного та зарубіжного законодавства, а також під час розгляду наукових позицій з питань, пов'язаних із захистом окремої категорії виборних осіб (підрозділи 1.2, 1.3, розділи 2–3); *статистичний метод* – задля підтвердження теоретичних висновків, під час узагальнення результатів вивченого емпіричного матеріалу (у всіх розділах роботи); *соціологічний* – з метою забезпечення об'єктивності наукових висновків даними анкетування адвокатів-захисників у кримінальних провадженнях, прокурорів Офісу Генерального прокурора та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, детективів Національного антикорупційного бюро України, слідчих центрального апарату Державного бюро розслідувань, слідчих суддів (у всіх розділах роботи).

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні та аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора України за період 2019–2024 років, Всесвітнього економічного форуму за період 2021–2024 років; анкетування 321 респондентів (112 адвокатів, які були захисниками в кримінальному провадженні (у Вінницькій, Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Рівненській,

Харківській, Хмельницькій, Чернівецькій областях та м. Києві), 56 слідчих суддів, 48 прокурорів (з них 38 прокурорів Офісу Генерального прокурора та 10 – Спеціалізованої антикорупційної прокуратури), 47 детективів Національного антикорупційного бюро України, 58 слідчих центрального апарату Державного бюро розслідувань).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є одним із перших у юридичній науці України комплексним монографічним дослідженням, яке висвітлює теоретичні положення та практичні рекомендації щодо забезпечення ефективної участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України, у якому надано пропозиції з удосконалення кримінального процесуального законодавства України, а також представлено низку положень і висновків, які становлять наукову новизну, зокрема:

вперше:

– запропоновано внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України в частинах: надання права стороні захисту оскаржувати ухвалу слідчого судді на проведення особистого обшуку народного депутата України, а також проведення обшуку в його чи членів його сім'ї (у разі підозри вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення чи його причетності до вчинення кримінального правопорушення) житлі чи іншому володінні, якщо не було досягнуто мети обшуку, визначеної в ст. 234 Кримінального процесуального кодексу України; визнання недопустимим доказом у результаті скасування ухвали слідчого судді на проведення особистого обшуку народного депутата України, а також проведення обшуку в його чи членів його сім'ї (у разі підозри вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення чи його причетності до вчинення кримінального правопорушення) житлі чи іншому володінні;

– розроблено поняття «кримінальні процесуальні засади участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата

України» та «запобіжні заходи, які застосовуються до народного депутата України на етапі досудового розслідування»;

– завдяки вивченню зарубіжного досвіду, аргументовано доцільність внесення змін у національне законодавство щодо: закріплення принципу (засади) «рівність адвокатів та неприпустимість їх дискримінації» у Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; заборони допиту народних депутатів України з тих фактів, які були їм довірені як членам представницького органу; надання права помічнику адвоката-захисника ознайомлюватись з матеріалами кримінального провадження за дорученням захисника в порядку ст. 221 та 290 Кримінального процесуального кодексу України; заборони затримувати народного депутата України під час пленарних засідань у залі Верховної Ради України, а також викликати його на допит чи проводити інші процесуальні дії під час запланованого пленарного засідання Верховної Ради України;

– аргументовано доцільність доповнити абзац 2 ч. 2 ст. 482^2 Кримінального процесуального кодексу України після словосполучення «застосування інших заходів» словосполученням «і проведення процесуальних дій», що забезпечить чіткість та однозначність його тлумачення;

– процедуру участі захисника під час повідомлення народному депутату України про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;

удосконалено:

– наукові положення щодо переліку слідчих (розшукових) дій, які обмежують права і свободи народного депутата України, що проводять з дозволу слідчого судді, та клопотання, проведення яких мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора);

– теоретичне обґрунтування важливості присутності захисника під час проведення допиту народного депутата України, а також збирання доказів захисником шляхом ініціювання проведення допиту свідка;

– структуру залучення захисника на початковому етапі досудового розслідування щодо народного депутата України;

– наукові рекомендації щодо особливостей здійснення захисту під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних (слідчих) розшукових дій з урахуванням правового статусу народного депутата України, дотримання гарантій діяльності якого передбачено Кримінальним процесуальним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами;

набуло подальшого розвитку:

– окремі положення участі захисника під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо народного депутата України, у контексті особливостей збирання доказів стороною захисту та уповноваженими службовими особами сторони обвинувачення, а також оцінки результатів проведення таких процесуальних дій;

– напрями діяльності захисника під час реалізації функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України;

– завдання захисника після повідомлення народному депутату України про підозру, забезпечуючи спростування такої підозри;

– процедура залучення захисника під час затримання народного депутата України за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;

– структура правової основи участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України (нормативно-правові акти; рішення Конституційного Суду України, постанови Верховного Суду та практика Європейського суду з прав людини);

– визначення особливостей діяльності захисника під час застосування запобіжних заходів до народного депутата України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено та використовуються у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження питань цієї теми (акт Національної академії внутрішніх справ права від 29 жовтня 2024 року № 173-нд);

– *практичній діяльності адвокатури України* – з метою розроблення та обґрунтування змін кримінального процесуального законодавства, а також для підвищення ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування в Україні (акт Національної асоціації адвокатів України від 4 листопада 2024 року № 1816/2-24);

– *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінального процесу, а також під час проведення різних видів занять за відповідною дисципліною в системі підвищення кваліфікації адвокатів, прокурорів, слідчих і детективів (акт Національної академії внутрішніх справ від 29 жовтня 2024 року № 172-оп) (додаток Е).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. Окремі положення автора викладено в науковій статті «Специфіка участі захисника при повідомленні народному депутату України про підозру у вчиненні кримінального правопорушення» й тезах доповідей «Особливості участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України», «Участь захисника під час проведення допиту народного депутата України» у співавторстві з Ю. В. Терещенко. Особистий внесок автора в кожній з цих праць становить 70 %, натомість Ю. В. Терещенко – 30 %. Зокрема, у науковій статті автор здійснив аналіз правових актів і визначив специфіку участі захисника під час повідомлення народному депутату України про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, а Ю. В. Терещенко – виокремлено ознаки кримінальної процесуальної функції захисника, визначено фактичні та юридичні підстави для повідомлення особі про підозру; у першій тезі доповіді автор виокремив особливості участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України, а Ю. В. Терещенко – висвітлено повноваження захисника під час здійснення захисту в кримінальному провадженні щодо народного депутата України; у другій тезі доповіді автор визначив процесуальний порядок участі

захисника під час проведення допиту народного депутата України як підозрюваного, а Ю. В. Терещенко – аргументувала необхідність залучення захисника під час першого допиту народного депутата України як підозрюваного. Ідеї та розробки, що належать співавтору дисертанта, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських, міжвідомчих конференціях та засіданнях круглих столів, зокрема: «Кримінально-правові й процесуальні відповіді на виклики воєнного стану в Україні» (м. Київ, 27 січня 2023 р.); «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 28 квітня 2023 р.); «Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України» (м. Київ, 27 жовтня 2023 р.); «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 2 травня 2024 р.); «Весняні юридичні читання – 2024. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (м. Київ, 25–26 квітня 2024 р.); «Перспективні напрямки наукових досліджень – 2023» (м. Київ, 21 серпня 2023 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, логічно об’єднаних у вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (245 найменувань на 31 сторінці) і 6 додатків на 61 сторінці. Загальний обсяг дисертації становить 292 сторінки, з них основного тексту – 199 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ЗАСАД УЧАСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЩОДО НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ

1.1. Теоретичні основи дослідження кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України

Захисник у кримінальному провадженні є особливою фігурою не лише під час судового провадження, а й на етапі досудового розслідування. Саме його участь сприяє реалізації всього арсеналу своїх прав та свобод тими окремими учасниками кримінального провадження, які не є обізнаними в ньому, а також забезпеченню «балансу сил» у кримінальному провадженні під час захисту та надання правничої допомоги учасникам кримінального провадження, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 року (КПК України) [27, с. 96].

Основний результат його роботи, як свідчить практика, виявляється після ухвалення судового рішення. І якщо таке рішення прийнято на користь клієнта (ухвалення менш суворого заходу забезпечення кримінального провадження (виклик чи привід уповноваженою особою, накладення грошового стягнення тощо), ухвалення виправдувального вироку), то це є його «перемогою». Діяльність захисника є нелегкою справою передусім, коли є певні винятки в кримінальному провадженні, що можуть виникати не часто в його роботі. Зокрема, такими винятками в кримінальному провадженні є забезпечення захисту окремої категорії осіб, адже щодо них здійснюється особливий порядок кримінального провадження. Як доводить практика, у цієї категорії осіб наявний не один захисник, зважаючи на досвідчених уповноважених осіб, які проводять щодо них досудове

розслідування. Тому їх захисниками є також досвідчені адвокати, які щоразу вдосконалюють свої уміння та навички адвокатської діяльності [27, с. 96].

Серед окремої категорії осіб, що передбачені ст. 480 КПК України, слід виокремити народних депутатів України, адже це ті особи, які є представниками Українського народу у ВРУ (висловлюють його думку та діють від його імені), що не може применшити їх значущого статусу в суспільстві. Окрім того, останнім часом відбулося чимало законодавчих змін, зокрема в їх статусі, що загалом і зумовлює дослідження представленої тематики [27, с. 96].

Відповідно до ч. 1 ст. 45 КПК України, захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [82].

Повноцінне дослідження тематики зумовлює необхідність висвітлення поняття «кримінальні процесуальні засади». Правове його врегулювання відсутнє, а щодо наукового, то наявна певна різнобічність думок учених.

За допомогою індуктивного методу, використовуючи Словник української мови, визначимо такі терміни як «кримінальний», «процес» та «засада» у контексті нашого дослідження [34, с. 54].

Кримінальний – це «такий, у якому описуються карні злочини та їх розслідування…» [176]. Тобто загалом це вид джерела, який визначає, яке діяння може бути кримінально-карним і відповідно до якого порядку потрібно провести розслідування, щоб встановити всі його обставини. Зважаючи на положення сучасних чинних нормативно-правових актів, це вид джерела, який визначає, яке діяння є кримінальним правопорушенням (КК

України) [77]. У контексті нашого дослідження – це як конкретний правовий акт (КПК України), так і система правових актів (кримінальне процесуальне законодавство України), які визначають порядок розслідування обставин кримінального правопорушення. Однак, у будь-якому разі завжди потрібно зважати на те, що як правовий акт, так і система правових актів складаються з відповідних норм.

Процес – це «1. Послідовна зміна станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком; хід розвитку чого-небудь…Сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку» [178]. У нашому випадку цей термін і характеризує один з елементів поняття: «розслідування».

Засада – це «1. Основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь…2. Вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки… 3. Спосіб, метод здійснення чого-небудь…» [179]. Як вбачається, перше та друге тлумачення є синонімічним. У розрізі нашої тематики всі три тлумачення є актуальними. Це можна пояснити за допомогою відповідних прикладів.

Порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, яке складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана ВРУ, КПК України та інших законів України [82]. Якщо зосередити увагу на положеннях Конституції України, то вона регулює лише загальні положення кримінального провадження, а конкретні (чітку процедуру, способи, права й обов’язки сторін кримінального провадження тощо) передбачено лише в КПК України. Водночас КПК України базується на Конституції України («Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України й повинні відповідати їй» [72]). Тобто кримінальні процесуальні засади ґрунтуються на конституційних засадах. У цьому випадку, таке твердження і відповідає першому

тлумаченню терміна «засада», тобто «основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь…» [179].

Що ж до другого тлумачення вказаного терміна «засада», то це ті положення КПК України, які передбачають, або з яких вбачаються принципи поведінки як сторін кримінального провадження, так і його учасників. У нашому випадку це можуть бути засади кримінального провадження, що зазначені в ст. 7 КПК України. Тобто вони є тими усталеними правилами поведінки в кримінальному провадженні, які суттєво не змінюються. Вони є статичними.

Третє тлумачення наведеного терміна означає реалізацію положень (включаючи засади кримінального провадження) кримінального процесуального законодавства України під час кримінального провадження його сторонами та учасниками. Наприклад, звернення до засади, визначеної в КПК України стороною чи учасником кримінального провадження, що свідчить про реалізацію ними цього правила поведінки, що є динамічним процесом.

У такому разі кримінальними процесуальними засадами в розрізі нашої тематики є конкретні положення правових актів, які передбачають або з яких вбачаються чіткі принципи участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. Сама ж діяльність захисника має ґрунтуватись на цих засадах.

У науковому обігу рідко вживається поняття «кримінальні процесуальні засади». Аналіз наукових досліджень свідчить, що його зазвичай використовують, якщо хочуть показати діяльність певного суб’єкта крізь призму засад кримінального процесу [117;225;6], або окремо дослідити засаду кримінального процесу [118]. Натомість у наукових роботах використовується поняття «засади кримінального процесу», що є синонімічним поняттю «кримінальні процесуальні засади» [34, с. 54]. Окрім цього водночас із такими поняттями застосовується: «засади кримінального провадження».

Зауважимо, що законодавче закріплення понять «засади кримінального провадження» та «засади кримінального процесу» відсутнє, а доктринальне тлумачення характеризується різнобічністю наукових думок [34, с. 54].

Зважаючи на те, що наше дослідження спрямоване на висвітлення участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України крізь призму засад кримінального процесу, то зосередимо увагу на його сучасному науковому тлумаченні. Також зауважимо, що поняття «засади кримінального процесу» у розумінні специфічного виду діяльності є синонімом поняття «засади кримінального провадження» [34, с. 54]. Про що свідчить слушна думка В. М. Трофименка, сформована на основі ґрунтовного дослідження на тему: «Співвідношення понять «кримінальне судочинство» та «кримінальне провадження» за КПК України», у якому автор зазначив, що поняття «кримінальне провадження» застосовується законодавцем у КПК України як синонім поняття «кримінальний процес» [200, с. 27].

Кримінальне провадження – це «досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність» (п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України) [82].

О. П. Кучинська визначає засади кримінального провадження як «закріплені у законі найзагальніші фундаментальні правові положення, що відображають панівні в державі ідеї про належне в кримінальному провадженні, які, діючи системно, відрізняються соціальною зумовленістю, нормативністю, основоположністю, універсальністю та непорушністю, визначають спрямованість, форму і зміст стадій та інститутів кримінального провадження, забезпечують захист прав, свобод та законних інтересів його суб'єктів, а їх порушення обов'язково тягне за собою скасування чи перегляд рішень у справі або застосування інших засобів процесуальної відповідальності» [89, с. 125–130].

На думку І. Беспалько, засадами кримінального процесу є «зафіксовані у конституційних, міжнародних, кримінальних процесуальних нормах

імперативні вимоги, які лежать в основі всієї системи норм кримінального процесуального законодавства, виражають сутність, завдання, побудову та напрями подальшого розвитку кримінального процесу як особливої системи державної діяльності» [8, с. 246].

А. О. Полянський зазначає, що засадами кримінального провадження є закріплені в законі основні правові ідеї, що визначають сутність кримінального судочинства, конкретизують специфіку кримінального провадження як особливого різновиду юридичної практичної діяльності, забезпечують охорону прав, свобод і законних інтересів особи [128, с. 116]. Повною мірою не можна погодитись із представленим визначенням, оскільки воно відображає лише зміст кримінального провадження, оминувши його форму. Якщо «зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження»[82] (ч. 1 ст. 7 КПК України), то засади кримінального провадження і визначають зміст та форму кримінального провадження. Зважаючи на те, що зміст – це суть (сутність)[179], то сутність (зміст) кримінального процесу виявляється через: «кримінально-процесуальну діяльність органів досудового розслідування, прокурора, суду щодо попередження, розкриття та розслідування злочинів і суду щодо вирішення справ по суті та інших учасників сторін процесу; правовідносини, що виникають під час цієї кримінально-процесуальної діяльності; ретельну законодавчу регламентацію кримінально-процесуальної діяльності й самих правовідносин; розуміння поняття кримінального процесу в органічній єдності його змісту – кримінально-процесуальної діяльності та форми – кримінально-процесуальних відносин» [84, с. 7]. Під формою кримінального процесу розуміють його структуру (загалом та окремих його стадій), організацію, котрими визначаються джерело виникнення, розвиток цього процесу, правове положення його суб’єктів [212].

Г. М. Мамка стверджує, що засади кримінального провадження – це сукупність керівних ідей (положень), що визначають зміст кримінального процесуального права як галузі процесуального права й виступають

вихідними основними положеннями для організації та здійснення кримінальної процесуальної діяльності з метою виконання завдань кримінального провадження. Після чого додав, що «визначальною ознакою засад кримінального провадження є їх нормативний характер» [98, с. 168–169].

Наведені думки науковців, свідчать про те, що всі кримінальні процесуальні засади передбачені в законі. Водночас В. М. Тертишник зауважує, що до окремих засад кримінального провадження доцільно зараховувати: презумпцію добропорядності людини, здійснення правосуддя тільки судом, незалежність слідчого, правову визначеність, заборону державного свавілля тощо [197, с. 28–29].

Отже, сьогодні існують такі основні позиції науковців щодо визначення поняття «засади кримінального процесу (провадження)»:

– закріплені в законі основні правові ідеї (положення, вимоги) (Л. М. Лобойко [91], В. В. Навроцька [110], А. О. Полянський [128]);

– правові ідеї (положення, вимоги), які як «прямо» визначені в нормах правових актів, так і ті, що не закріплені в окремих правових нормах, але випливають з них (В. М. Тертишник [197], П. І. Репешко [162]).

Ми поділяємо думку, що засадами кримінального процесу (провадження) можуть бути як ідеї (положення, вимоги), які передбачені в нормах правових актів, так і ті, що випливають з них. Тобто не лише ті, які визначені в конкретному законі як засади (принципи) [34, с. 55–56].

Тому переконані, що в контексті нашого дослідження засадами кримінального процесу є вихідні, головні положення, що визначені як в нормах правових актів, так і ті, що не закріплені в окремих правових нормах, але вбачаються з них, на яких ґрунтується та які визначають зміст та форму досудового розслідування і судового провадження, процесуальних дій у зв’язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [34, с. 55–56].

Визначивши поняття «засади кримінального процесу», висвітлимо наукові дослідження вчених, які стосуються питань нашої тематики.

Зважаючи на те, що представлене дослідження є доволі актуальним і новим у галузі права, зазначимо наукові праці вчених, які стосуються окремих аспектів нашої тематики, за такою моделлю:

– роботи, які висвітлюють питання засад кримінального процесу;

– роботи, що спрямовані на дослідження участі захисника в кримінальному провадженні;

– роботи, які висвітлюють правові, організаційні та інші аспекти участі народного депутата України в кримінальному провадженні;

– роботи, які спрямовані на характеристику правового статусу народного депутата України, його повноважень, специфіки роботи тощо.

Роботи, які висвітлюють питання засад кримінального процесу.

На рівні докторської наукової роботи було здійснено дисертаційне дослідження Г. М. Мамкою на тему «Засади кримінального провадження: наукові та правові основи», де автор розглянув: систему засад кримінального провадження, функціональне їх призначення у правозастосуванні, реалізацію засад кримінального провадження у їх стадіях (у тому числі й під час досудового розслідування) тощо. Проведеним опитуванням адвокатів він встановив, що, на їх думку, кримінальне судочинство в Україні наразі має «обвинувальний» характер, а захисники, не мають достатньо прав для ефективного здійснення захисту підозрюваних, обвинувачених. Після чого дійшов висновку, що під час реформування кримінальної юстиції слід зосередити посилену увагу, зокрема, на таких аспектах, як реалізація принципів змагальності та рівності сторін, захист статусу й робота адвокатів [98, с. 92]. Автор проводить дослідження зі сторони обвинувачення, а згадка про захисника є лише там, де висвітлено порядок проведення процесуальних дій окремими суб’єктами сторони обвинувачення.

2020 року була представлена дисертаційна робота М. В. Кобак на тему «Реалізація засад кримінального провадження слідчим суддею». Попри те,

що дослідження спрямоване на розгляд кримінальних процесуальних засад діяльності слідчого судді, авторка висвітлила принцип забезпечення права на захист у кримінальному провадженні та окремі повноваження захисника [61, с. 57, 111, 115, 189].

Д. А. Бялковський, досліджуючи питання реалізації конституційних засад кримінального провадження в діяльності слідчого судді, зауважив, що значення засад кримінального процесу полягає в тому, що вони: а) виражають сутність процесу та його характерні риси; б) становлять систему юридичних норм найбільш загального характеру, що є основою кримінального процесуального законодавства; в) є гарантією додержання прав і законних інтересів особи під час кримінального провадження, а також гарантією прийняття законного та обґрунтованого рішення за матеріалами справи; г) є юридичною базою для тлумачення конкретних кримінальних процесуальних норм, а також для вирішення всіх суперечностей, які виникають під час кримінальної процесуальної діяльності; д) можуть бути підставою для скасування прийнятих рішень, у разі їх недотримання; е) є основою для вдосконалення окремих кримінальних процесуальних інститутів та розвитку процесуальної форми [12, с. 93–94].

Зосередимо увагу й на дисертаційному дослідженні О. Г. Дехтяр, у якому обґрунтовується, що засада безпосередності дослідження показань, речей і документів повинна бути дотримана не лише на етапі судового провадження, а й на етапі досудового розслідування, у тому числі й захисником. Авторка акцентує на взаємозв’язок засади безпосередності дослідження показань, речей і документів із засадою забезпечення права на захист. Вона, проаналізувавши норми КПК України (ч. 1, п. 6 ч. 2 ст. 52; ст. 53; ч. 3 ст. 93; п. 3 ч. 1 ст. 49), висвітлила, що такий взаємозв’язок виявляється в тому, що: розширений перелік випадків обов’язкової участі захисника в кримінальному провадженні, навіть у провадженні щодо реабілітації померлої особи; передбачено залучення захисника органом, що здійснює провадження, задля участі в проведенні невідкладної процесуальної

дії, коли участь захисника підозрюваного/обвинуваченого в цей час неможлива; дозвільний порядок участі захисника в кримінальному провадженні змінений на явочний (для вступу його в провадження не потрібний процесуальний документ уповноваженої особи); розширені права захисника (зокрема, що виявляються в збиранні та поданні доказів на користь підзахисного); КПК України позбавило слідчого права усунути захисника від участі в провадженні на тій підставі, що він, зловживаючи своїми правами, перешкоджає встановленню обставин провадження чи затягує його; передбачено випадки залучення захисника за ініціативою уповноваженої особи, яка здійснює кримінальне провадження, у разі не залучення його підозрюваним/обвинуваченим [42, с. 61–62;83, с. 76–77].

Окрім викладеного вище вчена зауважила, що пізнання, здійснюване захисником під час провадження слідчих (розшукових) дій та ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, може мати як безпосередній, так і опосередкований характер. Наприклад, безпосереднє пізнання має місце під час участі захисника в огляді місцевості, приміщення та речей, обшуку та слідчого експерименту, а опосередковане пізнання – у процесі участі під час допиту свідка, потерпілого, експерта та ознайомлення з протоколами слідчих (розшукових) дій [42, с. 101–102].

2015 року була представлена дисертаційна робота О. В. Білоус, що досліджував засаду недоторканності житла чи іншого володіння особи в досудовому кримінальному провадженні. Попри те, що вона була досліджена зі сторони обвинувачення, автор дійшов висновку, що процесуальна форма проникнення до житла чи іншого володіння особи, визначена в ст. 233 КПК України, поширюється на всі процесуальні дії, що здійснюються із необхідністю проникнення до житла чи іншого володіння особи, та має бути закріплена в ст. 13 КПК України як характеристика засади кримінального провадження [9, с. 6].

Доречно розглянути й дисертаційне дослідження Н. С. Моргун «Засада недоторканності права власності у досудовому кримінальному провадженні».

У своїй роботі вона неодноразово зосереджувала увагу на захиснику, зокрема, за результатами опитування слідчих, вона дійшла висновку, що якщо захисник не з'явився на обшук, який проводився за ухвалою слідчого судді за його ж ініціативою (клопотанням), то слідчий може провести таку слідчу (розшукову) дію без його участі. Також вона зауважила, що до факультативних учасників процесуальних дій, під час яких можливе позбавлення або обмеження права власності, слушно віднести особу, яка ініціювала проведення процесуальної дії, та/або її захисника [108, с. 87–88]. У цьому напрямі проводила дослідження й Г. М. Куцкір на тему «Засада недоторканності права власності: поняття, зміст і реалізація у кримінальному провадженні» [86].

Слід дослідити й роботу Т. В. Волошанівської на тему «Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду». Найбільш показовими позиціями, на наш погляд, є такі її пропозиції: 1) доповнити ч. 3 ст. 49 КПК України обов'язком органу (установи), уповноваженої законом на надання безоплатної правничої допомоги, під час призначення захисника враховувати, за наявності можливості, побажання підозрюваного, обвинуваченого; 2) внести зміни у ст. 54 КПК України в контексті надання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду повноваження за попередньою згодою підозрюваного, обвинуваченого ініціювати питання заміни захисника у випадку неналежного надання ним правничої допомоги, перед комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіонів, які за наслідками такого звернення будуть перевіряти якість надання адвокатами безоплатної правничої допомоги та приймати відповідне рішення, що у випадку неефективного здійснення захисту адвокатом буде слугувати підставою для його заміни центром з надання безоплатної вторинної правничої допомоги [15, с. 10, 15].

Цікавою вбачається й робота В. В. Михайленко, яка досліджувала питання реалізації засади верховенства права в кримінальному провадженні.

Слушною є її думка щодо передбачення у ст. 53 КПК України обов'язку «слідчого, прокурора у разі виникнення випадків, які вимагають невідкладного реагування шляхом проведення певної процесуальної дії (в тому числі із залученням захисника), у постанові про її проведення або у протоколі, якщо вона проводиться без відповідного процесуального рішення, мотивувати невідкладність її проведення конкретними фактами» [104, с. 127]. Це дасть змогу уникнути випадків зловживання зі сторони обвинувачення щодо заборони участі захисника в окремих процесуальних діях. Адже захисник у таких випадках може заперечити процесуальну дію в разі порушення порядку її проведення, не забезпечення процесуальних прав підозрюваного, а також загалом недотримання окремих засад кримінального провадження.

Доцільно розглянути дисертаційне дослідження В. І. Козаченко за темою «Засада законності у кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччини та України». У своєму дослідженні вона на основі опитування суддів, прокурорів і захисників дійшла висновку, що система засад може гарантувати досягнення завдань кримінального провадження, визначити механізм процесуальної діяльності, її зміст, форми процесуальних, у тому числі слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, гарантії законності прийнятих процесуальних рішень, адже одна засада кримінального провадження не може зумовити структуру галузі [64, с. 57]. У цьому напрямі проводив своє дослідження і Д. А. Пєший на тему «Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні» [119].

2015 року зі спеціальності 12.00.09 була представлена дисертаційна робота М. А. Костенко на тему «Рівність перед законом і судом як засада кримінального провадження». Авторка дійшла висновку, що термінологію «перед законом і судом», яку використано в ст. 10 КПК України, із загального змісту засади рівності «перед законом» потрібно розуміти як комплекс відносин зобов'язувального характеру для всіх осіб, які беруть

участь у досудовому розслідуванні, а рівність «перед судом» є власною особливістю під час досудового розслідування, що означає рівність під час здійснення судового контролю, тобто, де-факто, рівність перед слідчим-суддею [74, с. 131].

В. В. Навроцька в роботі на тему «Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України» [109] зосередила увагу на захиснику та його участі в кримінальному провадженні крізь призму принципу диспозитивності. За подібною тематикою було проведене дисертаційне дослідження М. М. Почтового на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. У своїй роботі автор: а) обґрунтував положення щодо балансу засад публічності та диспозитивності в кримінальному провадженні в процесуальній поведінці підозрюваного, обвинуваченого та захисника, зокрема крізь призму конкретних процесуальних повноважень, практичних ситуацій і правових положень чинного КПК України (участь захисника у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях); б) довів, що диспозитивним правом учасника кримінального провадження, який відстоює особистий інтерес, є право підозрюваного, обвинуваченого, їх захисників подавати клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки; в) запропонував ввести в практику кримінальної процесуальної діяльності інститут альтернативного чи паралельного розслідування, який по суті є запровадженням додаткових правових можливостей для учасників кримінального провадження, у тому числі й для захисника [139, с. 9, 24, 27].

Не можемо оминути увагою наукову працю І. І. Савляк на тему «Таємниця спілкування як засада кримінального провадження», у якій авторка, зокрема, дійшла висновку, що, якщо про втручання в приватне спілкування підозрюваного із захисником стало відомо під час або після проведення негласної слідчої (розшукової) дії, її проведення слід вважати законним, за умови, що отримані відомості, які розкривають зміст цього

спілкування, не використовуватимуться в кримінальному провадженні й будуть знищені [167, с. 21].

Окрім викладених дисертаційних робіт, які теж стосуються кримінальних процесуальних засад участі захисника в досудовому розслідуванні, заслуговують на увагу й такі «Реалізація засади забезпечення доведення винуватості в кримінальному процесі України» (О. П. Трохлюк, 2017) [201], «Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження» (Д. В. Сімонович, 2017) [174], «Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада у кримінальному провадженні» (О. Р. Хижна, 2018) [214].

Перейдемо до розгляду *дисертаційних праць, що спрямовані на дослідження участі захисника в кримінальному провадженні*.

Ще 2005 року А. М. Титовим було представлене дисертаційне дослідження на тему «Основні принципи та особливості участі захисника на досудовому слідстві». У цій роботі автор: а) додатково обґрунтував і сформулював загальні засади утворення і діяльності захисників у кримінальному провадженні; б) висвітлив позиції, які не відповідають міжнародним стандартам участі захисника в кримінальних провадженнях; в) розкрив особливості професійної етики захисників у кримінальному провадженні; г) зауважив на необхідності надання захисникові права проводити огляд предметів і документів у місці їх знаходження, освідування, а також допит свідків за їх згодою тощо [198, с. 3].

Зосередимо увагу й на дисертаційній роботі Р. А. Чайки на тему «Участь захисника на досудовому слідстві». У ній автор розглянув: юридичний зміст принципу забезпечення права на захист, особливості участі адвоката як захисника за вибором підозрюваного, а також особливості діяльності захисника в різних категоріях кримінальних проваджень (щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину у віці до

18 років, які мають фізичні або психічні вади, які не володіють мовою, якою ведеться судочинство) [216].

Слід зупинитись і на дисертаційній праці Н. В. Грищенко («Тактика допиту підозрюваного з участю захисника») [38]. У своїй роботі вона розглянула правові підстави та тогочасні проблеми участі захисника підозрюваного на досудовому слідстві, висвітлила процедуру ознайомлення захисника з матеріалами кримінального провадження тощо.

Основою нашої тематики дослідження є й дисертаційне дослідження О. В. Малахової на тему «Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні». Авторкою були виконані такі завдання: з'ясовано суть та зміст favor defensionis як інституту кримінального процесуального права; визначено значення сприяння захисту в кримінально-процесуальному доказуванні; систематизовано процесуальні можливості сторони захисту щодо самостійного збирання доказів під час досудового розслідування; охарактеризовано процес збирання доказів під час досудового розслідування сторонами кримінального провадження, враховуючи функціонування інституту сприяння захисту [97, с. 3].

Заслуговує на увагу й дисертаційна робота Є. В. Смирнова, який досліджував питання участі захисника в реалізації процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні. Ним було визначено роль захисника в контексті становлення змагального кримінального процесу, узагальнено правові особливості регулювання участі захисника в кримінальному процесі окремих держав, висвітлено статус захисника як сторони кримінального провадження та його участь у доказуванні, а також в окремому розділі розглянуто особливості участі захисника в особливих порядках кримінального провадження [186].

Цікавою вбачається наукова праця І. М. Одинцової на тему «Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та європейські стандарти)». Вона також висвітлила основні положення участі захисника в кримінальному провадженні, у тому числі

зарубіжний і міжнародно-правовий досвід розвитку інституту захисту. Авторкою було представлено європейські стандарти надання безоплатної правничої допомоги в кримінальному провадженні та особливості застосування прецедентної практики Європейського суду з прав людини [113]. У цьому напрямі проводила своє дослідження і Т. В. Бабчинська, але відповідно до міжнародних стандартів. Вона визначила поняття «міжнародні стандарти реалізації права на захист у кримінальному провадженні», сформувала систему міжнародних стандартів реалізації права на захист у кримінальному проваджені та практиці ЄСПЛ за критерієм фундаментальних правомочностей сторони захисту щодо спростування підозри, обвинувачення, без забезпечення яких неможливо досягнути справедливого судочинства [7, 179–178]. Окрім цього запропонувала низку змін у КПК України щодо участі захисника в кримінальному провадженні відповідно до міжнародних стандартів.

2021 року була представлена дисертаційна робота О. В. Кучера на тему «Участь захисника у кримінальних провадженнях про злочини у сфері службової діяльності» [88]. Незважаючи на те, що вона спрямована саме на сферу службової діяльності, її положення теж становлять основу й нашого дослідження. Автор також висвітлював загальні положення участі захисника в кримінальному провадженні (у тому числі й під час досудового розслідування та проведення окремих процесуальних дій).

Розглянувши основні наукові праці, що висвітлюють питання засад кримінального процесу, а також і участі захисника в кримінальному провадженні, перейдемо й до розгляду *робіт, що висвітлюють правові, організаційні та інші аспекти участі народного депутата України в кримінальному провадженні.*

Наразі, за чинності КПК України, наявні лише кілька дисертаційних досліджень, які висвітлюють участь народного депутата України в кримінальному провадженні. Водночас їх концепція полягає в дослідженні участі сторони обвинувачення у кримінальних провадженнях щодо народних

депутатів України. У нашому ж випадку навпаки, дослідження спрямоване на визначення участі захисника як суб'єкта сторони захисту під час досудового розслідування щодо народного депутата України. Незважаючи на це, такі роботи є цінними для нас як з погляду юридичної компаративістики (з метою порівняння діяльності сторони обвинувачення та захисту), так і висвітлення окремих аспектів, які стосуються діяльності захисника.

2018 року С. В. Свириденком було представлено дисертаційне дослідження на тему «Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю». У роботі він досліджував досудове розслідування щодо народного депутата України. Зокрема, ним було виконано ряд завдань: визначено особливості початку досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо народного депутата України; висвітлено процесуальний порядок повідомлення про підозру народному депутату України; визначено процедуру застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо народного депутата України; з'ясовано особливості проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій [169].

Наступною дисертаційною роботою, яка розкриває участь народного депутата України в кримінальному провадженні, є дослідження Х. М.-О. Танривердієва на тему «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України» (2020) [191]. У ній, хоч і частково, зосереджено увагу і на стороні захисту. Наприклад, автором, за результатами анкетування захисників, було встановлено, що основні процесуальні порушення, які було виявлено в клопотаннях про тимчасовий доступ до речей і документів є: відсутність належного обґрунтування того, що захисниками застосовувались інші процесуальні засоби для отримання відповідних речей і документів, у тому числі й щодо речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, а також відсутність документів, що підтверджують застосування ними інших процесуальних засобів отримання доказів (наприклад, адвокатські запити, відповіді на них, клопотання про

проведення слідчих (розшукових) дій та відповіді на них тощо) (68 %) [190, с. 259].

Не слід оминати увагою й дисертаційне дослідження О. М. Посвистака на тему «Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб», яке було захищене 2021 року. У ньому автор окреслив міжнародні стандарти, які висвітлюють сутність гарантій у кримінальному провадженні щодо народного депутата України; визначив теоретичні та прикладні проблеми, що виникають під час здійснення кримінального провадження щодо народного депутата України, запропонував шляхи їх вирішення; висвітлив специфіку предмета доказування у кримінальному провадженні щодо народного депутата України тощо [131].

Ґрунтовною вбачається наукова праця А. О. Козаченка, який досліджував кримінальну процесуальну діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб, зокрема й народного депутата України в контексті визначення специфіки проведення НСРД у разі фіксації відомостей про не встановлених на момент їх проведення осіб, щодо яких, як з'ясовується під час подальшого розслідування, має здійснюватись особливий порядок кримінального провадження, передбачений главою 37 КПК України; висвітлення особливої процедури повідомлення про підозру; розширення процесуальних повноважень прокурора як процесуального керівника й суб'єкта кримінального процесуального доказування в кримінальних провадженнях щодо народного депутата тощо [63].

Заслуговують на увагу й дисертаційні дослідження за спеціальністю 12.00.02 (конституційне право; муніципальне право), адже вони висвітлюють *правовий статус народного депутата України, його повноваження, специфіку роботи тощо.*

Н. Г. Григорук досліджувала питання конституційно-правового статусу народного депутата України. Нею було встановлено структуру елементів конституційно-правового статусу народного депутата України: політико-

правова природа депутатського мандату; підстави виникнення і припинення дії депутатського мандату; права й обов'язки народного депутата України; форми роботи народного депутата; гарантії здійснення депутатських повноважень; відповідальність народного депутата України. Вона визначила, що форми діяльності народного депутата України – це спосіб досягнення ним певних цілей за допомогою наданих йому повноважень, що здійснюються у сфері реалізації функцій ВРУ та мають певний, визначений нормативно, зовнішній прояв [35, с. 5].

Доцільно розглянути дисертаційне дослідження О. І. Радченко на тему «Статус народного депутата України: проблеми теорії і правового регулювання». За результатами дослідження автор, зокрема, дійшов таких висновків: депутатський мандат є представницькою функцією, яка покладається на депутата народом під час парламентських виборів, а отримання депутатського мандату слід розглядати як результат народного волевиявлення; особа, що отримала депутатський мандат, згодом набуває спеціального правового становища – статусу парламентарія, який хоча й ґрунтується на загальному статусові громадянина, але має низку специфічних ознак; депутатський імунітет є невіддільною складовою правового становища парламентарія, який потрібно розглядати не як особистий привілей депутата, а як елемент системи державних (конституційних) гарантій реалізації депутатських повноважень тощо [160, с. 10].

Викликає цікавість і наукова робота А. О. Григоренка «Конституційно-правовий статус народного депутата України і парламентаріїв Італії, Польщі та Угорщини: порівняльний аналіз». На підставі дослідження правових актів Італії, Польщі та Угорщини автор запропонував: а) ввести в національне законодавство конституційний принцип, який безпосередньо вказує на юридичний характер депутатського мандата, – кожний член парламенту представляє народ і виконує свої функції без імперативного мандата; б) законодавчо передбачити право народного депутата України висловлювати свою згоду на притягнення його до кримінальної чи

адміністративної відповідальності, якщо можливі запобіжні заходи чи стягнення за вчинене правопорушення пов'язані із затриманням чи арештом, за відсутності згоди національного парламенту на притягнення парламентарія до такого виду відповідальності; в) внесення доповнення в національне законодавство, що за відсутності рішення ВРУ про згоду на притягнення народного депутата до кримінальної чи адміністративної відповідальності потерпілій стороні держава в повному обсязі відшкодовує матеріальну та моральну шкоду тощо [26, с. 8].

Варто зупинитись і на сучасному дисертаційному дослідженні В. В. Гецко на тему «Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України та депутатів місцевих рад: проблеми теорії та практики». На наш погляд, цікавими вбачаються позиції авторки, що Конституція України, яка є основним джерелом юридичної відповідальності, загалом досить фрагментарно закріплює конституційно-правову відповідальність народних депутатів України (визначаються лише підстави дострокового припинення повноважень ВРУ та народних депутатів України). Окрім цього законодавство України щодо конституційно-правового статусу народних депутатів України містить значну кількість регулятивних зобов'язувальних конституційно-правових норм, але водночас не передбачені конституційні санкції за невиконання норм або їх порушення. Тому авторка зауважила, що необхідно встановити на законодавчому рівні міри конституційно-правової відповідальності за невиконання обов'язків депутатами [22, с. 4–5].

Заслуговують на увагу й такі дисертаційні роботи, як: «Конституційно-правові засади статусу народного депутата України» (О. А. Александров, 2009) [4], «Конституційно-правове регулювання імунітетів в Україні (на прикладі глави держави, народних депутатів та суддів України)» (А. Ю. Кожевников, 2009) [62], «Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу на виборах народних депутатів України» (Л. І. Адашис, 2010) [2], «Конституційно правові основи статусу народного депутата України в системі народного представництва» (І. О. Костицька, 2010) [75],

«Законодавче регулювання припинення повноважень народного депутата України» (Т. О. Шевченко, 2010) [218] тощо.

Отже, викладені дисертаційні праці становлять теоретичну основу представленої тематики. Однак переважна частина висновків зазначених учених потребує подальшого наукового дослідження, що й зумовило проведення нашого.

Наукові праці, які спрямовані на висвітлення: питань засад кримінального процесу; участі захисника в кримінальному провадженні; правових, організаційних та інших аспектів участі народного депутата України в кримінальному провадженні; правового статусу народного депутата України, його повноважень, специфіки роботи тощо, – є корисними для представленого дослідження і становлять загалом його основу.

Наукові праці, які висвітлюють питання: засад кримінального процесу; участі захисника в кримінальному провадженні; правових, організаційних та інших аспектів участі народного депутата України в кримінальному провадженні; правового статусу народного депутата України, його повноважень, специфіки роботи тощо, – є актуальними для представленого дослідження та загалом становлять його теоретичну основу.

1.2. Правова регламентація участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України

Під час провадження своєї діяльності захисник керується комплексом норм, що закріплені в різних правових актах, зважаючи на їх юридичну силу та конкретний зміст у вирішенні певного питання [27, с. 96]. Не є винятком і його участь під час досудового розслідування щодо народного депутата України, яка теж повинна відбуватись відповідно положень правових актів України.

З огляду на те, що в розрізі окресленої тематики наявні два суб'єкти (захисник, народний депутат України), які посідають ключове місце в загальній темі дослідження, то обраний підрозділ слушно розпочати з визначення поняття «правова регламентація».

Переконані, що зміст згаданого поняття доцільно визначити за допомогою лінгвістичного та наукового тлумачення.

Лінгвістичне тлумачення. Поняття «правова регламентація» складається з таких окремих термінів як: «право» та «регламентація». Відповідно до Словника української мови термін «право» має кілька значень, водночас у контексті нашого дослідження – це «система встановлених, або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки...» [179;27, с. 97]. Що ж до терміна «регламентація», то це «1. Дія за значенням регламентувати (примушувати кого-небудь дотримуватися певних правил, обмежень). 2. Сукупність правил, що регламентують, регулюють, обмежують чию-небудь діяльність…» [177]. Тобто термін «регламентація» може бути як процесом, так і сукупністю правил. Водночас переконані, що в контексті нашого дослідження доцільним буде застосування другого тлумачення вказаного терміна («сукупність правил…»), адже це допоможе об'єктивно висвітлити результати нашого дослідження.

Викладені лінгвістичні тлумачення свідчать про те, що поняття «правова регламентація» становить сукупність правил, де термін «право» надає підстави вважати, що такі правила встановлюються державою в особі уповноважених органів, а термін «регламентація» свідчить про те, що вони регулюють чиюсь діяльність.

Розглянемо *наукове тлумачення* зазначеного поняття. У юридичній енциклопедії за редакцією Ю. С. Шемшученка вказано, що регламентація правова – це спосіб організації правового регулювання суспільних процесів шляхом наділення їх учасників суб'єктивними юридичними правами та обов'язками. Ґрунтується на об'єктивних законах суспільного розвитку і принципах верховенства права та закону. Правова регламентація має свою

особливість, яка полягає в тому, що вона запроваджується і охороняється державою, а також охоплює певну сферу або коло суспільних відносин. Встановлюючи за допомогою прав, норм межі можливої (суб'єктивне право) і належної (юридичний обов'язок) поведінки, держава регламентує її, чим упорядковує суспільні процеси та створює необхідні важелі соціального управління. Об'єктом правової регламентації є найважливіші для держави та її інститутів, об'єднань людей і конкретних осіб суспільні відносини, які об'єктивно потребують юридичного регулювання і суб'єкти яких виступають їх свідомими та вольовими учасниками [224, с. 256].

Автори підручника «Загальна теорія держави і права» зазначають, що суспільні відносини мають певне зовнішнє вираження в поведінці суб'єктів цих відносин (без чого не було б можливим забезпечити надійне додержання правових приписів, спрямованих на їх регламентацію). На етапі правової регламентації суспільних відносин різні суб'єкти правоутворення формулюють, санкціонують і закріплюють у притаманних правовій системі цієї країни юридичних джерелах (нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах, адміністративних та судових рішеннях прецедентного характеру, правових звичаях) норми права — юридичні правила поведінки людей загального характеру, які передбачають дозволені та обов'язкові форми їх стосунків у правовій сфері. Правова регламентація відбувається щодо найбільш важливих відносин, які мають істотне значення для суспільства та держави (це відносини з реалізації владних повноважень органами держави, з приводу реалізації та захисту прав і свобод громадян, трудові, майнові, шлюбно-сімейні відносини тощо) [51, с. 212, 220, 334]. З цього можна дійти висновку, що автори схиляються до думки, що правова регламентація означає передбачення усталеної поведінки суб'єктів суспільних відносин у правові акти держави, що після такого закріплення набувають статусу норми права.

Є. Л. Стрельцов, дослідивши зміст понять «правове регулювання» та «правова регламентація», вказав, що під правовою регламентацією слід

розуміти створення необхідної правової (законодавчої) бази для організації правового процесу, який повинен привести до певного результату. Водночас зауважив, що правова регламентація – це не завжди лише процес нормативного забезпечення. Після чого пояснив, що законодавство, його наявність – це правове закріплення, а точніше – правова регламентація правового регулювання, яке повинно здійснюватися на цій базі[188, с. 14, 11].

Слушно зупинитись і на думці О. М. Мінченко, що правова регламентація є важливою ознакою правової поведінки, а опосередкована нормами права поведінка є правовою. Умови та ознаки правової поведінки описуються в нормах права. Передумовою виникнення на практиці випадків зловживання правом є прогалина в законодавстві або недостатня чіткість правової регламентації тих чи інших суспільних відносин [192, с. 217, 232]. Її думка свідчить про те, що правова регламентація і є тією системою правових актів, яка передбачає норми права, що регулюють суспільні відносини.

Лінгвістичне та наукове тлумачення надає підстави вважати, що в розрізі досліджуваної тематики доцільно використовувати термін «регламентація» з погляду об'єктивного права, тобто як «сукупність правил…». Зважаючи на це, правовою регламентацією є сукупність правил, що встановлюються державою у формі правових норм, які регулюють різні сфери чи кола суспільних відносин (зокрема й чиюсь діяльність).

Визначивши поняття «правова регламентація», доцільно висвітлити й правові акти відповідно до яких, захисник бере участь під час досудового розслідування щодо народного депутата України. Водночас такий розгляд проведемо за допомогою певної системи, де правові акти спрямовані на регламентацію: 1) питань участі захисника в кримінальному провадженні; 2) правових, організаційних та інших аспектів участі народного депутата України в кримінальному провадженні.

Конституція України передбачає, що «держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість

економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» (ч. 4 ст. 13), «кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника» (ч. 4 ст. 29), «кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (ст. 59), «підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист» (ч. 2 ст. 63), «основними засадами судочинства є забезпечення обвинуваченому права на захист» (п. 5 ч. 2 ст. 129) [72]. З цього вбачається, що Основний Закон України гарантує право на захист. З огляду на ці положення і будується вся система захисту прав і свобод людини та громадянина в нашій державі, елементом якої як суб'єкт і виступає адвокатура.

Окрім цього Конституція України закріплює: «виключно законами України визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури» (п. 14 ч. 1 ст. 92), «для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура, незалежність якої гарантується», «засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом», а також «виключно адвокат здійснює … захист від кримінального обвинувачення» (ст. 131^2) [72]. Завдяки закріпленню ст. 131^2 в Конституції України, питання адвокатури піднялось на конституційний рівень настільки, що фактично її значущість майже дорівнює правовій значущості прокуратури щодо забезпечення правосуддя в Україні [73, с. 251].

Зважаючи на те, що тема нашого дослідження спрямована на участь захисника під час досудового розслідування, то це свідчить про те, що ми розглядаємо сферу кримінальних процесуальних відносин, які регулюються

кримінальним процесуальним законодавством України. Воно складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, КПК України та інших законів України (ч. 2 ст. 1 КПК України) [82]. Окрім цього, як ми вже стверджували, що «захисником є адвокат…» (ч. 1 ст. 45 КПК України), то його діяльність безпосередньо регулюється і Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року. Відповідно до ст. 3 зазначеного Закону «правовою основою діяльності адвокатури України є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України» [140;27, с. 97]. З цього приводу варто зосередити увагу на таких складових, що визначені в нормах розглядуваних законів, а саме: «інші законодавчі акти» та «інші закони». Стосовно терміносполуки «інші законодавчі акти», що є синонімом словосполучення «акти законодавства», то це «нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, суб'єктом прийняття (або санкціонування) якого є парламент як законодавчий орган державної влади» [116;27, с. 97]. Звертаючись до поняття «інші закони», то його доцільно тлумачити, зважаючи на думку М. Д. Савенка, яку він висвітлив щодо справи Конституційного суду України № 12-рп/1998 від 9 липня 1998 року. Автор, трактуючи термін «законодавство», дійшов висновку, що лексичне його значення свідчить, що ним є закони (сукупність законів), які прийняв законодавчий орган держави. Після чого зауважив, що передбачене в нормативно-правових актах поняття «інші закони» теж має таке саме тлумачення [163,27, с. 97].

Іншими законодавчими актами/законами України, які стосуються діяльності захисника, можуть бути ті закони, які визначають правові засади організації і діяльності адвокатури та ведення адвокатської діяльності в Україні, а також інші закони, які регулюють різні сфери суспільного життя чи визначають статус особи, передбачають перелік кримінальних правопорушень тощо та використовуються в роботі захисника щодо захисту осіб, визначених КПК України в кримінальному проваджені [27, с. 97].

З огляду на те, що, відповідно до ст. 9 Конституції України, «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, є частиною національного законодавства України» [72], а також і те, що «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору» (ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України»), тому перейдемо до розгляду таких міжнародних договорів.

Попри те, що Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року [50] не є зобов'язальною, а має рекомендаційний характер на території України, вона досі є взірцем для розробки нових і внесення змін до чинних нормативно-правових актів державами, які стосуються прав і свобод людини, у тому числі й тих, які стосуються права на захист (ст. 7, 11, 12, 16 тощо).

Міжнародним договором, який має юридичну силу на території України, є ЄКПЛ від 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція), яка була ратифікована Україною 17 липня 1997 року та яка теж закріплює право на захист у розумінні обов'язку участі захисника в кримінальному провадженні за окремих випадків. Наприклад, у п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції зазначено, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право «захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя» [67].

Слід акцентувати й на Резолюцію № 35/177 «Звід принципів захисту осіб, затриманих або тих, що перебувають в умовах тюремного ув'язнення» від 15 грудня 1980 року. Пункт 17 цього міжнародно-правового акта визначає, що затримана особа має право на отримання юридичної допомоги адвокатом, а також, якщо затримана особа не має адвоката на свій вибір, вона в усіх випадках, коли цього вимагають інтереси правосуддя, має право

скористатись послугами адвоката, призначеного для нього судовим або іншим органом на безоплатній основі [55].

Доречно згадати й «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» від 16 грудня 1966 року, що через сім років був ратифікований Україною. У п. «d» ч. 3 ст. 14 цього міжнародно-правового акта передбачено, що «кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення на такі гарантії на основі цілковитої рівності … бути судженим у його присутності й захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право й мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в усякому такому випадку, коли в нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника» [106].

У Хартії Європейського Союзу про основні права від 7 грудня 2000 року визначені основні положення, які стосуються гарантування права на ефективний засіб правового захисту та на справедливий судовий розгляд (ст. 47), права на захист та дотримання презумпції невинуватості (ст. 48) [213].

Не можна оминути увагою ті міжнародно-правові акти, які визначають основні вимоги до адвокатів, загальні права, свободи й обов'язки адвоката, а також і організацію його діяльності. Такими актами є: Основні положення про роль адвокатів від серпня 1990 року, Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 1 жовтня 1988 року.

Основні положення про роль адвокатів загалом визначають: загальні положення доступу до адвокатів і юридичної допомоги, спеціальні гарантії в кримінальній юстиції, загальні положення щодо кваліфікації й підготовки адвокатів, універсальні обов'язки та повноваження адвокатів, гарантії їх діяльності, суть свободи висловлювання й права на об'єднання в асоціації [115].

На наш погляд, як для міжнародного правового акта ґрунтовним вбачається Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства. Ним зокрема закріплено: місце адвоката в суспільному житті, суть правил професійної етики, засади діяльності адвоката, загальний порядок його відносин з клієнтами, загальні правила у взаємовідносинах із судом тощо [52].

Зосередимо увагу на КПК України, адже саме він на національному рівні визначає найширше коло повноважень та процес участі захисника в кримінальному провадженні. У ньому, зокрема, передбачено: хто є захисником та хто ним не може бути (ст. 45); до якої сторони кримінального провадження він може належати (п. 19 ч. 1 ст. 3) загальні правила участі захисника в кримінальному провадженні (ст. 46); обов'язки захисника (ст. 47); певні права захисника (ст. 174, 186, 201); порядок і підстави його залучення, а також суб'єкти, які уповноважені це робити (ст. 48, 49, 53); перелік документів, що підтверджує його повноваження (ст. 50, 51); умови обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні (ст. 52); порядок відмови та заміни захисника (ст. 54); певні винятки у кримінальному провадженні, зважаючи на його статус, що пов'язаний із виконанням професійних обов'язків (п. 1 ч. 2 ст. 65, ст. 78, 80, 83); способи збору доказів захисником (ч. 3 ст. 93); порядок регулювання витрат на надану ним правову допомогу (необхідно внести зміни в КПК України в частині заміни поняття з «правової допомоги» на «правничу допомогу» у всіх відмінках (додаток Б), зважаючи на Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги» від 10 квітня 2023 [143]) (ст. 120, 121) тощо.

Слушно погодитись із думкою І. В. Дубівки, яка зауважує, що «роль і значення захисту органічно пов'язані із загальними засадами кримінального провадження (процесу), визначеними у ст. 7 КПК України» [45, с. 62]. Аналіз глави 2 КПК України свідчить про те, що найбільш наближеними загальними засадами кримінального провадження, які регулюють участь захисника під

час досудового розслідування, у тому числі й щодо народного депутата України є: верховенство права (ст. 8), законність (ст. 9), рівність перед законом і судом (ст. 10), повага до людської гідності (ст. 11), таємниця спілкування (ст. 14), невтручання у приватне життя (ст. 15), презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини (ст. 17), забезпечення права на захист (ст. 20), змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості (ст. 22), безпосередність дослідження показань, речей і документів (ст. 23), забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24), диспозитивність (ст. 26), мова, якою здійснюється кримінальне провадження (ст. 29).

З огляду на те, що в підрозділі 1.1. роботи ми зазначали, що засадами кримінального процесу є й правові ідеї (положення, вимоги), які не закріплені в окремих правових нормах, але випливають з них, то в процесі дослідження у розділах 2 та 3 роботи ми акцентуємо на ті засади (спеціальні) кримінального провадження щодо участі захисника, які стосуються саме досудового розслідування щодо народного депутата України.

Також варто звернутись і до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». У ньому зокрема зазначено, що адвокатська діяльність є незалежною професійною діяльністю адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту [140]. Діяльність адвоката полягає у трьох складових: захист, представництво та надання інших видів правничої допомоги.

Захист – «це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної

відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення»[140]. Як слушно зауважила В. К. Волошина, «ефективний захист прав людини в кримінальному провадженні неможливий без усвідомлення ролі спеціальних правових інститутів у цьому процесі, а саме – адвокатури, покликаної активно сприяти охороні прав і свобод громадян, зміцненню законності й здійсненню правосуддя» [16, с. 225].

Стосовно ж представництва, то це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні [140]. Оскільки особа, яка в кримінальному провадженні має право бути захисником, уповноважена на етапі досудового розслідування бути представником потерпілого (ст. 58 КПК України), цивільного позивача і цивільного відповідача (ст. 63 КПК України), то це вказує на те, що вона уповноважений здійснювати це представництво й під час досудового розслідування щодо народного депутата України. Водночас потрібно пам'ятати, коли така особа буде захищати інтереси підзахисного в кримінальному провадженні й одночасно представляти (адвокат-представник) народного депутата України як цивільного відповідача, то вона перебуватиме у двох процесуальних статусах: як захисник, так і адвокат-представник, функції, яких певним чином різняться. Такий погляд поділяють й інші науковці, зокрема Р. О. Ємельянов, який стверджує, що захисник і представник – це різні суб'єкти кримінального провадження, які здійснюючи процесуальну діяльність та вступаючи в процесуальні відносини, надають правничу допомогу іншим учасникам кримінального провадження [48, с. 128].

Іншими видами правничої допомоги є види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань,

правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення [140]. З цього приводу слушно зауважити, що під час здійснення захисту захисник може проводити такі дії, які в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» називають «іншими видами правничої допомоги», водночас у цьому випадку вид діяльності такий, як «захист» і буде поглинати вид діяльності «інші види правничої допомоги» в розумінні КПК України.

Зі змісту наведених та інших положень убачається, що захисник (адвокат) наділений достатніми повноваженнями та процесуальними можливостями для здійснення захисту на стадії досудового розслідування, що становлять: активне доказування (збирання доказів, участь у проведенні слідчих та інших процесуальних дій); інформаційні потреби (ознайомлення з матеріалами досудового розслідування); реагування на порушення, незаконні дії, бездіяльність органів досудового розслідування (скарги, відводи, клопотання) [48, с. 123].

Іншим законом, який також стосується питань участі захисника під час досудового розслідування, є КК України від 5 квітня 2001 року. Він безпосередньо не регулює процес участі захисника в кримінальному провадженні, але сам факт вчинення будь-якого кримінального правопорушення в поєднанні з положеннями КПК України і забезпечує участь захисника в кримінальному провадженні. Крім цього під час захисту, наприклад, підозрюваного, захисник керується і нормами КК України, адже визначає самостійно чи дійсно була зроблена правильна кваліфікація діяння органом досудового розслідування щодо його підзахисного, звертає увагу на обставини, які пом’якшують покарання і таке подібне, адже всі дії захисника залежать і від обраної ним спільно з підзахисним лінії захисту, використовуючи певні тактичні засоби.

Також слушно розглянути й Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 року [141], який теж частково регулює участь захисника в кримінальному провадженні в контексті надання безоплатної вторинної правничої допомоги. Цей нормативно-правовий акт передбачає: види правових послуг, які входять до безоплатної правничої допомоги (ст. 13), суб'єкти права на безоплатну вторинну правничу допомогу (ст. 14), суб'єкти надання безоплатної вторинної правничої допомоги (ст. 15), підстави надання такої допомоги (ст. 21, 22), підстави та порядок заміни адвокатів або працівників центрів з надання безоплатної вторинної правничої допомоги, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу (ст. 24), права та обов'язки суб'єктів надання безоплатної вторинної правничої допомоги (ст. 25, 26) тощо.

Зважаючи на ст. 150–153 Конституції України, захисник під час досудового розслідування щодо народного депутата України зобов'язаний дотримуватись і рішень Конституційного суду України, адже до його повноважень належать: 1) вирішення питань про відповідність Конституції України: законів та інших правових актів ВРУ, актів Президента України, актів КМУ, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) офіційне тлумачення Конституції України; 3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України. Рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними й не можуть бути оскаржені [72]. Наприклад, одним із показових рішень КСУ є за № 3-20/2021(40/21) від 8 червня 2022 року у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 КПК України (справа щодо презумпції невинуватості). У цій справі КСУ прийняв рішення щодо невідповідності Конституції України пункту 4 частини першої статті 284 КПК України. Було зазначено, що формулювання пункту 4 частини першої статті 284 КПК України «вчинене особою» фактично вказує на беззаперечну винуватість такої особи у вчиненні діяння,

яке до його декриміналізації вважалось кримінальним правопорушенням. За таких випадків особа може зазнати осуду, отримати негативне сприйняття її суспільством, втратити ділову репутацію та мати негативний вплив на професійну діяльність [69].

Також доцільно зауважити, що під час участі захисника в кримінальному провадженні не слід зупинятись лише на його повноваженнях. Задля успішного виконання ним своїх професійних обов'язків, йому потрібно зважати й на специфічність самого факту вчинення кримінального правопорушення, у якому підозрюється його підзахисний, особу підзахисного, особу, яка проводить досудове розслідування (його професійні здібності та досвід) тощо. Адже, як у нашому випадку, особа (народний депутат України) має особливий статус, зважаючи на який кримінальне провадження щодо неї здійснюється в окремому порядку, на що захисник зобов'язаний теж звертати увагу. У цьому питанні слід звернутись до рішення КСУ у справі № 03/3600-97, 03/3808-97, 1-13/98 від 26 лютого 1998 року, у якому КСУ засвідчив: «Вирішуючи питання щодо недоторканності певних посадових осіб, необхідно виходити з того, що встановлення додаткових порівняно з недоторканністю особи (ст. 29 Конституції України) гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання в їх діяльність» [166;193, с. 150–151].

Згідно з ч. 5 ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 року, «висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах ВС, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права» [156]. Тому захисник зобов'язаний дотримуватись таких постанов ВС, якщо наявні в них висновки щодо застосування норми права, пов'язані з його діяльністю. Наприклад, з цього питання є постанова у справі № 463/5551/15 (провадження № 51-5789км21) Касаційного

кримінального суду ВС. У ній судом було наголошено, що затримання особи під час вчинення замаху на кримінальне правопорушення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні (ст. 207 КПК України), а також особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі (ст. 208 КПК України), є подією, несподіваною для його учасників. Зважаючи на це, затримання особи може здійснюватись без ухвали слідчого судді. Якщо під час затримання особи в порядку ст. 208 КПК України, не буде забезпечено наявність захисника, то це не порушує вимог кримінального процесуального закону [17; 226].

Окрім цього варто зауважити, що з прийняттям Конвенції, Україна визнала юрисдикцію ЄСПЛ, що є судовим органом Ради Європи, створеним для забезпечення дотримання державами-членами Ради Європи їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї. Основне завдання ЄСПЛ – тлумачення та застосування Конвенції та протоколів до неї [60].

Слід наголосити, що обов'язок застосовувати Конвенцію як правовий акт держави визначив факт ратифікації та імплементації цього міжнародного договору, а обов'язок застосовувати практику ЄСПЛ – норми КПК України й Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року. Зокрема в ч. 2 ст. 8 КПК України передбачено, що «принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини», а в ч. 5 ст. 9 КПК України «кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» [82]. Доцільно зауважити, що у своєму дисертаційному дослідженні В. В. Гвоздюк довів, що практика ЄСПЛ включає рішення ЄСПЛ та ухвали Європейської комісії з прав людини, які постановлені як проти України, так і проти інших держав [21, с. 83;27, с. 97]. Тому захисник у своїй професійній діяльності (під час здійснення захисту

клієнта) повинен застосовувати практику ЄСПЛ. Наведемо кілька рішень ЄСПЛ, які будуть корисними для захисника. Так, у справі «Багіров проти Азербайджану» від 25 червня 2020 року (заяви № 81024/12 та 28198/15) ЄСПЛ дійшов висновку про порушення ст. 8 і 10 Конвенції (у зв'язку з відстороненням захисника у здійсненні ним адвокатської діяльності на один рік, а також позбавленням його права займатись адвокатською діяльністю). Аргументи ЄСПЛ [229]:

– підтвердження заявником-адвокатом публічно висловленої інформації матері ймовірного потерпілого щодо обставин смерті її сина, за відсутності будь-якої скарги матері ймовірного потерпілого щодо дій заявника-адвоката, враховуючи ще той факт, що адвокат не виконував на той момент функції захисника на прохання матері, – не є порушенням захисником адвокатської таємниці;

– причини, визначені національними судами Азербайджану (відсторонення адвоката в здійсненні ним адвокатської діяльності на один рік (визнане ЄСПЛ таким, що не відповідає Конвенції), адвокат образив свідків та суддю під час слухань у суді, використовуючи неприйнятну та образливу мову, чим порушив правила поведінки адвокатів (національні суди не покладались на цю підставу під час позбавлення адвоката права на заняття адвокатською діяльністю у своїх рішеннях) щодо позбавлення заявника-адвоката права на заняття адвокатською діяльністю, не були релевантними та достатніми, а також санкція, накладена на заявника, була непропорційною законній меті, яку встановили.

На противагу викладеному рішенню ЄСПЛ зосередимо увагу й на рішенні цього суду у справі «М. проти Нідерландів» від 25 жовтня 2017 року (заява № 2156/10). Суть скарги заявника полягала в тому, що його захиснику правоохоронні органи не дали можливості ознайомитись з документами кримінального провадження, адже вони містили інформацію з обмеженим доступом. Заявник наголошував на ймовірності редагування таких документів правоохоронними органами та надання їх національним судам

Нідерландів, у зв'язку з чим правоохоронці й не надавали доступ до них. З цього приводу ЄСПЛ зауважив, що прихована інформація сама по собі не могла будь-яким чином допомогти захисту. Зважаючи на те, що заявник був обвинувачений у наданні документів, зміст інформації в яких був з обмеженим доступом, особам, які не мали права ознайомлюватись із нею, єдине питання стосовно цих документів полягало в тому, чи містилась у них інформація, що належить до державної таємниці. Після чого ЄСПЛ додав, що докази, які представлені правоохоронними органами Нідерландів, підтверджували, що інформація, яка містилась у документах, була визнана тією, що містить державну таємницю. Прокуратура Нідерландів довела національному суду, що документи, які були в матеріалах кримінального провадження, фактично, були копіями документів, що містили інформацію з обмеженим доступом, про що заявник не заперечував. Зважаючи на це ЄСПЛ зазначив, що інша детальна інформація була достатньою для того, щоб захист і національний суд провели надійне оцінювання характеру інформації в документах. Тому не було порушено п. 1 та п. 3(б) ст. 6 Конвенції [227].

У вказаному рішенні ЄСПЛ відреагував і на скаргу заявника, зокрема, щодо обмеження права в наданні ним інформації та інструкцій адвокату-захиснику у суді. Так, ЄСПЛ засвідчив, що «від особи, яку звинувачують у серйозних кримінальних правопорушеннях, неможливо було очікувати, що вона зможе, без професійної консультації, зважити переваги повного розкриття своєї справи його адвокату порівняно з ризиком переслідування в судовому порядку». Тому відбулось порушення п. 1 та п. 3(с) ст. 6 Конвенції [227].

Окрім цього, до таких правових основ належать і відомчі правові акти (наприклад, постанова КМУ від 17 вересня 2014 року за № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» [122], наказ Міністерства юстиції України від 25 лютого 2014 року за № 386/5 «Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі»

[152] (потребує змін у зв'язку з прийняттям Закону України від 10 квітня 2023 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги», зокрема у чистині заміни понять з «правової допомоги» на «правничу допомогу»), рішення від 27 грудня 2022 року № 183 Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України «Про затвердження роз'яснення щодо участі адвокатів у кримінальних провадженнях за відсутності підозрюваного, обвинуваченого» [151], рішення від 2 серпня 2022 року № 59 Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України «Про затвердження у новій редакції Положення про представництво Національної асоціації адвокатів України за кордоном» [153] тощо).

Що ж до народного депутата України, то згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України від 17 листопада 1992 року «Про статус народного депутата України» ним є «обраний відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» представник Українського народу у ВРУ і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та законами України» [155]. Задля пересвідчення на важливості статусу народного депутата України, доцільно зупинитись на окремих його повноваженнях, які він реалізує через ВРУ, що передбачені в ст. 85 Конституції України та якими є: «1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції; 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених ст. 73 цієї Конституції; 3) прийняття законів; 4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання; 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору та ін.» [72;27, с. 98].

Зважаючи на такі повноваження народного депутата України, КПК України (глава 37 розділ 6) визначає особливий порядок кримінального провадження. Як слушно зауважує колектив авторів «Науково-практичного коментаря Кримінального процесуального кодексу України», цей порядок не створює вказаним особам яких-небудь привілеїв, що дозволяє безкарно порушувати закон. Він становить лише одну з необхідних гарантій здійснення ними своїх повноважень, зумовлених особливим характером виконуваних ними повноважень і необхідністю захистити їх від необґрунтованої підозри або обвинувачення, штучного створення перешкод під час виконання своїх обов'язків. У разі ж залучення їх до кримінального провадження на підставі закону вони наділяються звичайними процесуальними правами того або іншого суб'єкта – підозрюваного, обвинуваченого тощо [79, с. 24;27, с. 98].

Зазначене свідчить про те, що народний депутат України, як окреслено в науці кримінального процесу, має спеціальний правовий імунітет [189, с. 46]. Правовий імунітет – «це загальноправова категорія, яка складається із норм, що регулюють спеціальний правовий статус окремих суб'єктів, встановлює особливу процедуру притягнення їх до відповідальності з метою забезпечення виконання цими особами важливих для держави функцій)» [219, с. 782].

З аналізу КПК України (ст. 45–47, 51) та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (п. 2 ч. 1 ст. 1) убачається, що участь захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України виявляється в тому, що він здійснює його захист. Під час здійснення такого захисту захисник повинен зважати на главу 37 розділу 6 КПК України в якій закріплено, що особливий порядок кримінального провадження щодо народного депутата України передбачає: письмове вручення йому повідомлення про підозру лише Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником САП (п. 2 ч. 1 ст. 481); особливості порядку

притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 482^2); інформування ВРУ в разі застосування запобіжного заходу чи ухвалення вироку (ст. 483) [72;27, с. 98].

Зважаючи на те, що «особливий порядок кримінального провадження співвідноситься з загальним порядком як логічні категорії «особливого» та «загального»» [189, с. 49], то слушно розглянути й на зміни, які були внесені до КПК України у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні Указом Президента України за № 64/2022 [142], який був неодноразово продовжений іншими його указами та діє й досі через військову агресію Російської Федерації проти України [142;27, с. 98].

Такі обставини безпосередньо вплинули й на процес кримінального провадження, тому вже на початку березня 2022 року були прийняті перші зміни законодавчим органом, що були спрямовані на ведення досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного стану, які стосуються й питань діяльності захисника [27, с. 98].

Пункт 19 ч. 1 ст. 3 КПК України було доповнено новим суб'єктом сторони кримінального провадження з боку захисту – особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю [144;27, с. 98]. У п. 27 ч. 1 ст. 3 КПК України роз'яснено, хто є такою особою. Такими особами є військовослужбовці Російської Федерації, державні зрадники та колаборанти, які були ліквідовані під час захисту нашої держави військовослужбовцями України [31, с. 92]. Проте, як свідчить практика, такими особами, на жаль, можуть бути й народні депутати України [193, с. 149]. Наприклад, 6 липня 2022 року народному депутату України (на той час) О. Ковальову було повідомлено про підозру в державній зраді та пособництві державі-агресору, адже він після повномасштабного вторгнення Російської Федерації перебував на тимчасово окупованій території Херсонської області та допомагав окупаційним військам. Окрім

цього під час розслідування було встановлено, що на початку липня 2022 року О. Ковальов обіймав посаду заступника голови в незаконно створеному окупаційною адміністрацією держави-агресора – «уряді Херсонської області» [112]. Уже 28 серпня 2022 року його було знайдено мертвим у м. Гола Пристань Голопристанської територіальної громади Скадовського району Херсонської області з виявленим вогнепальним пораненням [40].

Доцільно зауважити, що в КПК України було змінено назву розділу 11^1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» та внесено чимало змін, які теж стосуються питань захисту учасників кримінального провадження (включаючи й народних депутатів України), на які захисник обов'язково повинен зважати. Загалом ті зміни до КПК України, що були внесені після введення воєнного стану, стосуються питань участі захисника під час досудового розслідування в цих умовах з огляду на таке [31, с. 92–93]: 1. Запровадження нової сторони кримінального провадження (ст. 3,45, 284 КПК України). 2. Удосконалення порядку участі захисника під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій (ст. 615 КПК України), зокрема, «дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі в разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника» [82]. 3. Передбачення порядку відновлення матеріалів кримінального провадження за клопотанням сторони захисту до суду (ст. 615^1 КПК України). 4. Визначення нових строків у кримінальному провадженні (ст. 219, 282 КПК України). 5. Передбачення в законодавстві порядку взаємодії з Міжнародним кримінальним судом та порядку участі захисника в цьому процесі (ст. 627, 629, 631, 632 КПК України). 6. Удосконалення порядку участі захисника під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо підозрюваного та обвинуваченого (ст. 206^1 КПК України) [27, с. 98].

Отже, участь захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України регулюється не лише кримінальним процесуальним законодавством України та спеціальними законами, а й рішеннями Конституційного Суду України, постановами ВС, практикою ЄСПЛ та відомчими правовими актами уповноважених органів держави, що стосуються їх діяльності [27, с. 99].

1.3. Зарубіжний досвід участі захисника під час розслідування кримінальних правопорушень щодо окремої категорії виборних осіб

Розгляд зарубіжного досвіду в розрізі тематики завжди залишається актуальним елементом дослідження загальної теми. Його вивчення за допомогою порівняльно-правового методу допомагає визначити подальший розвиток предмета дослідження, а також виокремити ті позитивні моменти, які можна запозичити в національне правове регулювання чи вітчизняну практику.

Серед опитаних адвокатів-захисників у кримінальних справах – 97,3 % вважають, що необхідно вивчати та запозичувати кращий зарубіжний досвід участі захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб (додаток А).

Також з цього приводу варто погодитись із Є. В. Смирновим, який зауважив, що «окремі положення чинного КПК України щодо участі захисника в кримінальному провадженні потребують подальшого обговорення вчених-процесуалістів і адвокатів-практиків, нормативного вдосконалення та постійного тлумачення норм законодавства з метою забезпечення якісної та своєчасної реалізації права особи на захист у сфері кримінального судочинства, що неможливо забезпечити без вивчення міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду» [186, с. 66].

Дослідження зарубіжного досвіду участі захисника під час розслідування кримінальних правопорушень щодо окремої категорії виборних осіб доцільно провести за такою системою:

– дослідження участі захисника під час розслідування кримінальних правопорушень в окремих країнах;

– дослідження правового становища окремих категорій виборних осіб у певних країнах.

Для початку, слушно наголосити, що на ринку правових послуг європейських країн можуть здійснювати діяльність як професійні адвокати, так і особи, що не є адвокатами. Дроздов О. М. окреслив це за допомогою трьох груп:

1) держави, у яких адвокати володіють монополією на представництво в судах та на консультування, інакше кажучи, мають повну монополію на надання правових послуг. У таких країнах особи, не будучи адвокатами, надавати правові послуги не можуть (Австрія, Кіпр, Угорщина, Чехія, ФРН); 2) держави, де адвокати володіють монополією на представництво лише в судах. У таких країнах консультування з правових питань не є привілеєм адвокатів, тому будь-яка особа може давати консультації з правових питань (Бельгія, Литва, Норвегія, Португалія); 3) держави, у яких юристи не володіють будь-якою монополією на юридичні послуги (Фінляндія, Швеція). Водночас останнім часом у Фінляндії прийнято закони, якими виключно юристам надано право надавати юридичні послуги [44].

Зосередимо увагу на досвід Грузії в межах нашої тематики. У ч. 3 ст. 31 Конституції Грузії від 25 серпня 1995 року зазначено, що «право на захист гарантується. Кожен має право захищати свої інтереси в суді особисто чи через адвоката, а також у випадках, визначених законом, через представника. Безперешкодне здійснення прав адвоката та право адвокатів на самоорганізацію гарантується законом» [232].

З огляду на положення Конституції Грузії в цій державі діє адвокатура, діяльність якої виявляється, відповідно до Закону Грузії «Про адвокатів» від

20 червня 2001 року, у наданні ним правової консультації особі, яка звернулася до нього за допомогою (клієнту); представництві інтересів клієнта у справі конституційного, кримінального, цивільного чи адміністративного права в суді, арбітражі, органах затримання, слідства; підготовці юридичних документів для третьої особи та подачі будь-якої документації від імені клієнта; наданні такої правничої допомоги, яка не пов'язана з представництвом перед третьою особою [243]. Загалом право на консультацію з юридичних питань – надано широкому колу осіб [44].

Важливо, що у ст. 3 Закону Грузії «Про адвокатів» передбачено ряд принципів адвокатської діяльності, якими є: а) законність; б) верховенство права та справедливе здійснення правосуддя; в) професійна компетентність; г) доброчесність адвоката, добра репутація та повага до адвокатської професії; д) свобода та незалежність адвокатури; е) рівність адвокатів і неприпустимість їх дискримінації; є) невтручання в діяльність адвоката; з) дотримання та захист адвокатом прав і свобод клієнта; і) неприпустимість відмови від здійснення права на захист адвоката, крім випадків, передбачених Законом Грузії «Про адвокатів»; к) охорона професійної таємниці адвокатом; л) дотримання адвокатом норм професійної етики [243]. Порівняно з Грузією в Україні адвокатська діяльність здійснюється за такими принципами, як: верховенство права, законність, незалежність, конфіденційність та уникнення конфлікту інтересів (ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [140].

Отже, кількість закріплених принципів адвокатської діяльності за Законом Грузії «Про адвокатів» переважає над кількістю закріплених принципів у подібному нормативно-правовому акті в Україні. Водночас слід наголосити, як згадувалось вище, що принципи (засади) не лише окремо закріплені в нормах правових актів, а й випливають з таких норм (підрозділ 1.1.). Наприклад, такий принцип адвокатської діяльності за законодавством Грузії, як свобода та незалежність адвокатури випливає і з ч. 1 ст. 5 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що

«Адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб» [140]. А також і щодо принципу адвокатської таємниці Грузії охорона професійної таємниці адвокатом передбачена в ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яка так і називається: «Адвокатська таємниця» [140].

Водночас зосередимо увагу на такому принципі адвокатської діяльності в Грузії, як рівність адвокатів і неприпустимість їх дискримінації. Таку засаду не передбачено в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що, на наш погляд, є недоопрацюванням і потребує необхідності його законодавчого закріплення. Про це свідчать як окремі поодинокі випадки, так і показники проведених опитувань [29, с. 48].

У червні 2015 року було проведено опитування в межах дослідження гендерної дискримінації у професійному середовищі адвокатів і суддів. Більшість адвокатів зазначають, що стать не має значення для клієнта, водночас серед адвокатів-жінок таких суттєво менше (56 %), ніж чоловіків (68 %). Інша частина вважає, що клієнти обирають стать адвоката. Причому цей показник суттєво вище серед жінок – 12 % вважають, що стать адвоката завжди має значення, і ще 31 % – що має значення для певної категорії справ. Загалом адвокати-чоловіки більш схильні нівелювати значення статі для клієнта (6 % вважають, що стать має значення завжди, 26 % – для певної категорії справ). Також адвокати-жінки зазначають, що не стикались з тим, що клієнти наполягають на співпраці з адвокатом певної статі у 40 %, а чоловіки – у 64 %. Отже, адвокати-жінки відчувають вплив своєї статі на професійне життя гостріше, ніж їхні колеги-чоловіки (додаток Г) [211, с. 35–36;29, с. 48].

За підсумками 2024 року дослідження індексу гендерного розриву, Україна посідає 63-те місце зі 146 країн світу [236, с. 12]. 2023 року країна посіла 66-те місце зі 146 країн світу [237, с. 11], 2022 року посіла 81 місце зі 146 країн[238, с. 10], а 2021 року мала 74 місце зі 156 країн [239, с. 10].

2022 року захисниця Г. Боряк зазначила, що «Дуже рідко, але трапляються випадки, коли чоловік-суддя може виявляти дискримінацію стосовно жінки-адвоката. Коли виступає адвокат-чоловік, то такий суддя уважніше його слухає та дослухається до його аргументів. Натомість, коли виступає жінка, то більш байдуже ставиться до її промови. Але це поодинокі випадки, і про них я здебільшого знаю з практики моєї мами» [11;33, с. 48].

Окрім цього ми провели анкетування адвокатів-захисників чи траплялись у них випадки дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання та іншими ознаками під час здійснення захисту клієнта в кримінальному провадженні зі сторони слідчих, прокурорів, слідчих суддів (наприклад, неоднакове ставлення). 34,3 % серед захисників-чоловіків та 67,6 % серед захисників-жінок відповіли, що траплялись такі випадки (додаток А).

На питання чи вважають вони за необхідне закріпити принцип (засаду) «рівність адвокатів та неприпустимість їх дискримінації» у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», 51,3 % захисників-чоловіків та 76,5 % захисників-жінок відповіли, що так (додаток А).

Тому зважаючи на викладене, а також і Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 травня 2005 року вважаємо за доцільне передбачити в ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» такий принцип (засаду) як «рівність адвокатів та неприпустимість їх дискримінації» (додаток Б).

Його закріплення сприятиме обов’язковому дотриманню уповноваженими суб’єктами (як з боку управлінських інституцій адвокатури, так і слідчими, прокурорами, слідчими суддями, суддями) запропонованого вище принципу в кримінальному провадженні.

Продовжуючи розгляд досвіду Грузії слід зазначити, що відповідно до Кримінального процесуального кодексу (КПК) Грузії від 9 жовтня 2009 року: а) члени Парламенту Грузії не можуть бути допитані – за фактами,

довіреними їм як членам представницького органу (п. «е», ч. 1 ст. 50); б) особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності, взяття під варту членів Парламенту Грузії визначається Конституцією Грузії, міжнародними договорами Грузії, цим Кодексом та іншими законодавчими актами Грузії (ч. 5 ст. 167); члени Парламенту Грузії не можуть бути затримані водночас ця заборона не поширюється на випадок, коли їх застали в момент скоєння або безпосередньо після скоєння злочину (ст. 171, 173) [234;33, с. 48].

Як убачається, КПК Грузії теж передбачає особливий порядок кримінального провадження щодо членів парламенту, що сприяє ефективному гарантуванню їх прав, зважаючи на особливості їх трудової діяльності [33, с. 48].

На наш погляд, слід використати досвід Грузії в контексті заборони допиту членів Парламенту з тих фактів, які були їм довірені як членам представницького органу. З цього приводу ми провели анкетування респондентів. На питання: «Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо передбачення в законодавстві України заборони допитувати народних депутатів України з тих фактів, які були їм довірені як членам представницького органу українського народу (ВРУ) і які «прямо» не стосуються предмета кримінального правопорушення?» ми отримали такі результати: 98,2 % адвокатів-захисників, 83,9 % слідчих суддів, 18,8 % прокурорів, 10,3 % слідчих ДБР та 4,2 % детективів НАБУ – підтримують таку пропозицію (додаток А).

Закон Грузії «Про статус депутата парламенту Грузії» від 3 травня 1998 року закріплює, що: а) тільки головний прокурор Грузії може притягнути до кримінальної відповідальності депутата парламенту, про що необхідно негайно повідомити парламент; б) у разі надання згоди парламенту на арешт або арешт народного депутата затриманий чи заарештований депутат постановою парламенту відсторонюється від виконання своїх повноважень до винесення постанови про закриття кримінальної справи, або

рішення суду; в) «затримання чи арешт народного депутата, обшук його квартири, автомобіля, робочого місця чи особи можуть бути здійснені лише за згодою парламенту, за винятком його допиту як свідка злочину, про який необхідно негайно повідомити парламент. Якщо парламент не дає згоди, заарештований або ув'язнений депутат повинен бути негайно звільнений. Головний прокурор Грузії вносить пропозицію до парламенту щодо здійснення цих дій. Порядок розгляду цієї пропозиції та прийняття відповідного рішення встановлюється регламентом парламенту Грузії» тощо [244;33, с. 48].

Також слушно зупинитись на ст. 39 та ч. 1 ст. 111 КПК Грузії. Обвинувачений має право власним коштом самостійно або (і) за допомогою адвоката здійснювати збір доказів, які мають рівну юридичну чинність із доказами, зібраними стороною обвинувачення. Якщо для збору доказів необхідне провадження слідчих або інших процесуальних дій, які не можуть бути самостійно здійснені обвинуваченим або його захисником, він має право звернутися з клопотанням про винесення відповідної ухвали до судді за місцем провадження слідства. Суддя зобов'язаний вжити всіх заходів для того, щоб стороні обвинувачення не стало відомо про збір доказів стороною захисту. За обґрунтованим клопотанням сторони захисту, на підставі ухвали суду слідчі дії провадить слідчий, який не може бути особою, яка веде слідство в цій справі. Слідчого підбирає керівник слідчого органу, про його особу та контактні дані сторона захисту повідомляється до проведення слідчих дій за клопотанням. У цьому випадку відшкодування витрат, пов'язаних із провадженням слідчих дій, покладається на обвинуваченого, крім випадку подання обвинуваченим до суду доказів, що підтверджують неможливість відшкодування ним зазначених витрат. Сторона захисту має право брати участь у слідчих діях, що здійснюються на її вимогу [234].

Перейдемо й до розгляду зарубіжного досвіду Литовської Республіки (Литва). У ст. 31 Конституції Литви від 25 жовтня 1992 року передбачено, що підозрюваній та обвинуваченій особі у вчиненні злочину

з моменту їх затримання або першого допиту гарантується право на захист, а також право мати адвоката [71]. Це єдина згадка про адвоката в цьому основному законі Литви.

Профільним законом, який регулює діяльність адвоката в Литві, є Закон «Про адвокатуру» від 18 березня 2004 року. У ч. 1 ст. 2 цього Закону передбачено, що юридичні послуги, які надаються адвокатами, – це правові консультації (з питань права), підготовка документів, що мають юридичне значення, представництво з питань права, захист та представництво у справах, коли ці дії здійснюються за винагороду, за винятком надання юридичних послуг безоплатно, тобто надання юридичної допомоги. Стаття 5 вказаного Закону закріплює такі основні принципи діяльності адвокатів: свобода діяльності та незалежність адвоката; демократизм, колегіальність і чесна конкуренція між адвокатами; законність діяльності адвокатів; нерозголошення таємниці клієнта; лояльність до клієнта та уникнення конфлікту інтересів; бездоганна поведінка [71;29, с. 170].

Діяльність адвоката як захисника передбачена в КПК Литви від 14 березня 2002 року. Зокрема в ч. 1 ст. 10 КПК Литви засвідчено, що підозрюваний, обвинувачений і засуджений мають право на захист і воно гарантується їм негайно з моменту затримання чи першого допиту. А також у ч. 8 ст. 44 КПК Литви передбачено, що кожен підозрюваний, обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення може захищати себе через обраного захисника, а за відсутності в нього коштів для оплати захисника – отримати безоплатну правничу допомогу в установленому законом порядку. Забороняється контролювати спілкування підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого та їх захисників – побачення, листування, телефонні розмови чи інші форми спілкування [242;29, с. 170–171].

Окрім цього ст. 17 КПК Литви визначає, що захисником є особа, яка надає в установленому законом порядку правничу допомогу підозрюваному, обвинуваченому, засудженому, виправданому, захищає їх права та законні інтереси. Цікавим убачається той факт, що на законодавчому рівні

передбачено, що захисником може бути не лише адвокат, а на умовах, передбачених законом, і помічник адвоката. У ч. 2 ст. 47 КПК Литви закріплено, що захисником може бути помічник адвоката, якщо проти цього не заперечує підсудний (підозрюваний, обвинувачений). Водночас помічник адвоката не може бути захисником у суді, який розглядає справу про тяжкий або особливо тяжкий злочин [242;29, с. 171].

Зважаючи на законодавство України, вітчизняний помічник адвоката уповноважений виконувати доручення адвоката з деяких питань (готувати проєкти запитів, листів, позовних заяв, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, інших процесуальних документів, які використовуються адвокатом, отримувати відповіді на адвокатські запити, робити витяги з матеріалів адвокатського досьє, робити копії та витяги з документів, наданих у розпорядження адвоката клієнтом тощо) [127]. Проте в нього не має таких широких повноважень, як у помічника адвоката-захисника Литви [29, с. 171].

З огляду на досвід Литви та практичні реалії, повноваження помічника адвоката в Україні, як захисника слід розширити, але лише в частині відкриття матеріалів кримінального провадження стороні захисту. Практичний досвід свідчить, що трапляються випадки, коли матеріалів кримінального провадження чимало й адвокат здебільшого здійснює їх копіювання, а вже потім детально вивчає на своєму робочому місці, а не в кабінеті уповноваженої особи (слідчого, дізнавача, прокурора тощо). Тому слід дозволити захиснику надавати доручення помічникові адвоката-захисника ознайомлюватись з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 221 «Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення» та 290 «Відкриття матеріалів іншій стороні» КПК України [29, с. 171].

З цього приводу ми провели анкетування респондентів, з них 72,3 % адвокатів-захисників, 61,7 % детективів НАБУ, 58,9 % слідчих суддів, 56,3 % прокурорів, 44,8 % слідчих ДБР, підтримують пропозицію передбачити в

КПК України право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження помічника адвоката-захисника за дорученням адвоката-захисника в порядку ст. 221 та 290 КПК України (додаток А та Б).

Інші права та обов'язки, які стосуються захисника в кримінальному провадженні Литви, передбачені в розділі 2 КПК Литви [29, с. 171].

Що ж до членів Сейму Литви (за законодавством України – народні депутати України ВРУ), то в КПК Литви не передбачено спеціальної норми, яка б регламентувала порядок проведення досудового розслідування щодо них та якісь інші привілеї в здійсненні їхнього захисту захисником [29, с. 171].

У ст. 62 Конституції Литви визначено, що особа члена Сейму є недоторканною. Член Сейму без згоди Сейму не може бути притягнений до кримінальної відповідальності, заарештований, не може бути іншим чином обмежена його свобода. Окрім цього Член Сейму за голосування чи виступ у Сеймі не може переслідуватися. Водночас за образу особи чи наклеп він може притягатись до відповідальності в загальному порядку [71;29 с. 171].

Розширює цю норму Конституції Литви Закон Литви «Про статус члена Сейму Литовської Республіки» від 30 квітня 1990 року. У ст. 18 вказаного Закону передбачено: а) член Сейму не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, заарештований або підданий будь-яким іншим заходам, що обмежують свободу його особи, а також заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, без згоди Сейму, за винятком випадків, коли його застали на місці злочину (за таких випадків Генеральний прокурор Литви негайно повідомляє про це Сейм Литви); б) при отриманні згоди Сейму щодо притягнення його члена до кримінальної відповідальності член Сейму не може бути заарештований у будівлі Сейму; в) член Сейму не може зазнавати переслідувань за виступи в Сеймі або висловлену під час голосування думку; г) порушити кримінальну справу стосовно члена Сейму має право лише Генеральний прокурор Литви;

д) член Сейму не зобов'язаний свідчити про відомості, отримані ним у зв'язку з виконанням депутатських обов'язків, а також вказувати їхнє джерело [235;29, с. 171].

Слушно зосередити увагу на положеннях вказаного Закону Литви, що в разі отримання згоди Верховної Ради Литви щодо притягнення депутата до кримінальної відповідальності його не можна заарештовувати в будівлі Верховної Ради. Стосовно цього зазначимо й про досвід інших країн. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки (США), Ісландії та Ірландії депутата не можуть затримувати по дорозі до парламенту чи у стінах парламенту, а також у США та Угорщині члени парламенту не можуть бути викликані на допит або до суду під час пленарних засідань; у Бельгії обшуки особистих речей та нерухомості депутата можна здійснювати лише за присутності спікера парламенту; відповідно до Конституції Австрії правопорушення, що не пов'язані з парламентською роботою, не можуть бути захищені депутатським імунітетом [68;29, с. 172].

Зважаючи на те, що депутатська недоторканність у нашій країні була ліквідована (Закон України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 3 вересня 2019 року), фактично ліквідовано депутатський імунітет, а залишено лише депутатський індемнітет, у народного депутата України не залишилось відповідних гарантій, що збігаються з його діяльністю. Такий погляд підтримують і інші правники, зокрема В. Пилипенко [120], А. Константинівська [68], А. Болюбаш [41]. Водночас ми підтримуємо позицію щодо забезпечення балансу між наявним імунітетом народного депутата України та відповідною його діяльністю. Аналіз їх дописів свідчить про те, що вони «прямо» не заперечували ліквідацію чинного до 1 січня 2020 року імунітету, що був передбачений у ст. 80 Конституції України, а виступали за його послаблення, щоб він поширювався лише під час виконання депутатських функцій, не охоплюючи випадків затримання на місці злочину та державної зради [29, с. 172].

Тому вважаємо доцільним передбачити в ст. 80 Конституції України положення, що «забороняється затримувати народного депутата України під час пленарних засідань як у будівлі ВРУ, так і в іншому місці їх проведення, а також викликати народного депутата України на допит чи проведення інших процесуальних дій у час запланованого пленарного засідання ВРУ», адже це підриває авторитет депутатської (представницької) діяльності в Україні та не забезпечує ефективного виконання народним депутатом України його функцій, визначених законодавством України, враховуючи те, що він не є ще винним у вчиненні кримінального правопорушення, зважаючи на ст. 62 Конституцію України та ст. 17 КПК України (презумпція невинуватості). Таку пропоновану зміну підтримало 99,1 % проанкетованих адвокатів-захисників, 75,0 % слідчих суддів, 15,5 % слідчих ДБР, 14,6 % прокурорів, 6,4 % детективів НАБУ (додаток А і Б).

Розглянемо й досвід Федеративної Республіки Німеччини (ФРН) у розрізі досліджуваної тематики. Відповідно до ч. 1 ст. 46 Основного закону Федеративної Республіки Німеччини від 23 травня 1949 року, «Депутат в жодному разі не може бути підданий переслідуванню в судовому або адміністративному порядку або притягнутий до будь-якої іншої відповідальності поза Бундестагом за своє голосування або думку, висловлену в Бундестазі, або в одній з його комісій. Це правило не стосується випадків образ наклепницького характеру» [240]. Як убачається, в цьому найвищому за юридичною силою правовому акті ФРН закріплено депутатський індемнітет, подібний нашому, який передбачений у ч. 1 ст. 80 Конституції України [29, с. 172].

Водночас ФРН є однією з передових європейських демократичних країн і в її Основному законі закріплені й положення депутатського імунітету: а) депутат може бути притягнутий до відповідальності або заарештований за кримінальне діяння лише за згодою Бундестагу, за винятком випадків затримання на місці злочину або протягом дня, що настає за його скоєнням; б) згода Бундестагу потрібна також на будь-яке інше

обмеження особистої свободи депутата або на порушення проти нього справи відповідно до ст. 18 Основного закону; в) будь-яка кримінальна справа та будь-яка справа згідно зі ст. 18, застосування арешту або будь-якого іншого обмеження особистої свободи депутата повинні бути припинені на вимогу Бундестагу; депутати мають право відмовитись давати свідчення щодо осіб, які довірилися їм як депутатам, або яким вони довірили будь-які факти, а також щодо самих цих фактів, але лише в тих межах, у яких діє право на відмову від свідчень, не допускається вилучення письмових матеріалів [240;29, с. 172–173].

Слушно зупинитись і на ключових положеннях ст. 50, 53, 54, 152-а КПК ФРН від 1 лютого 1877 року, що стосуються досудового розслідування щодо депутатів верхньої та нижньої палат федеральної землі: 1) їх допит під час сесій проводиться у місці засідань парламенту, водночас з дозволу Бундестагу (законодавчий орган ФРН) його можна провести й за межами парламенту; 2) депутати можуть не викликатись на судове засідання, якщо вони вже були допитані суддею (у такому випадку їх протоколи зачитуються суддею на судовому засіданні); 3) мають право відмовитись давати показання щодо інших депутатів, які довірили їм певні факти, а також суть таких фактів; 4) щодо дачі показань депутатом Бундестагу, який володіє державною таємницею, діють спеціальні законодавчі положення; 5) положення земельного законодавства про передумови порушення та продовження кримінального переслідування членів законодавчого органу діють також і в інших федеральних землях і на рівні федерації [245;29, с. 173].

Як зауважує Є. В. Смирнов, має свою специфіку і регламентація інституту адвоката-захисника у ФРН. Основним нормативним актом, який закріплює правовий статус адвокатури в Німеччині, є два нормативно правові акти: 1) Федеральний закон про сплату послуг адвокатів від 1957 року та 2) Федеральне положення про адвокатуру від 1959 року [186, с. 77–78;76, с. 51;14; с. 72].

Діяльність захисника ФРН чітко закріплена і в КПК ФРН. Доказове право кримінального судочинства Німеччини вирізняється спробами гармонізації приватних і публічних інтересів, застосуванням сучасних доктрин доказового права, інформаційних і інших експертних технологій, які можуть з успіхом для справи використовуватись як з боку сторони обвинувачення, так і стороною захисту [113, с. 30;29, с. 173].

Зупинимось на ключових положеннях КПК ФРН, що регулюють діяльність захисника в кримінальному провадженні: а) обвинувачений (підозрюваний) у будь-який момент розгляду кримінального провадження може скористатись допомогою з боку захисників, яких кількість не може перевищувати трьох. Попри те, що обвинувачений (підозрюваний) має законного представника, він має право вибрати і захисника (ст. 137); б) на початку першого допиту обвинуваченого (підозрюваного) йому пояснюється, що він має право як висловити свою думку щодо обвинувачення (підозри), так і поставити запитання захиснику, якого він обирає на власний розсуд (ст. 136); в) захисник може зі згоди особи, яку він захищає, делегувати захист іншому адвокатові, але за умови, що він склав державний іспит, який необхідний для служби в юстиції, та практикує не менше одного року та трьох місяців (ст. 139) [245;29, с. 173].

Звертаючись до зарубіжного досвіду Французької Республіки (Франція) слушно вказати, що в ст. 26 Конституції Франції від 4 жовтня 1958 року передбачено: жоден член парламенту не може зазнавати переслідування, розшуку, арешту, обвинувачення за висловлені думки чи голосування під час виконання ним своїх функцій; жоден член парламенту за вчинення злочину або проступку не може зазнавати арешту та будь-яких інших заходів, пов’язаних із позбавленням або обмеженням волі, лише з дозволу палати парламенту, до складу до якої він входить (такий дозвіл не потрібен у разі затримання на місці скоєння злочину чи делікту, або остаточного засудження); затримання, заходи, пов’язані з позбавленням чи обмеженням волі, або переслідування члена парламенту припиняються на період сесії,

якщо цього вимагає палата, до складу якої цей член входить; зацікавлена палата збирається згідно із законом на додаткові засідання, для того, щоб у разі необхідності розглянути питання щодо застосування положень, що стосуються затримання чи заходів, пов'язаних з позбавленням чи обмеженням волі члена парламенту тощо [70]. Подібні положення закріплює і Французька конституційна хартія 1814 року.

Що ж до діяльності захисника в кримінальному провадженні Франції, то на нього покладені обов'язки забезпечення права на юридичну допомогу учасникам процесу (потерпілому, свідкам, затриманому, обвинуваченому). Якщо будь-який з цих учасників процесу висунув клопотання про безплатну допомогу, то він зобов'язаний надати обґрунтування того, що його щомісячний прибуток не перевищує відповідної грошової суми, розмір якої щорічно визначається спеціальним фінансовим законом. Задля забезпечення вказаного права осіб існують територіальні колегії адвокатів при трибуналах великої інстанції. Загальну координацію діяльності французької адвокатури здійснює Національна рада колегії адвокатів, що обирається представниками всіх територіальних колегій [80, с. 105–107].

Слушно зауважити, що позитивним моментом зі сторони захисту є те, що в кримінальному процесі Франції не передбачено складання такого процесуального документа, як постанови про притягнення особи як обвинуваченого, а обвинуваченою вона може стати з часу першого її візиту до слідчих органів [113, с. 29–30].

Стосовно досвіду Італійської Республіки (Італія), то в ч. 2 ст. 24 Конституції Італії від 29 жовтня 1993 року вказано, що право на захист є невіддільним правом особи в кожній стадії кримінального провадження. Частина 3 цієї статті Конституції передбачає, що підозрювані, які не мають змоги найняти собі захисника, повинні бути забезпечені відповідними засобами, щоб захистити себе в усіх стадіях провадження [233]. У такому випадку залучати захисника для захисту своїх інтересів уповноважений і член парламенту Італії [29, с. 172].

У ст. 68 Конституції Італії закріплено, що жоден член парламенту не може бути: притягнутий до кримінальної відповідальності без дозволу палати, до якої він належить; заарештований або іншим чином позбавлений волі, за винятком випадків виконання остаточного вироку або затримання на місці злочину, щодо якого передбачений обов'язковий арешт; не може бути підданий особистому або домашньому обшуку [233;29, с. 172].

Захисник має виконувати свої функції протягом усього досудового розслідування, щоб переконатись, що прокурор діє відповідно до вимог закону. Він завжди повинен бути завчасно поінформований про допит підозрюваного, щоб мати можливість бути присутнім. Існують деякі винятки з цього правила під час проведення обшуку, коли є підстави вважати, що сліди злочину або інші речові докази можуть бути змінені. Захисник має право оглянути та зберігати копію наказів, виданих прокурором і органами судової поліції, а також може бути присутніми під час проведення обшуків і здійснення інших заходів розслідування. Він може заявляти клопотання прокурору [189;29, с. 172].

Отже, проаналізувавши зарубіжний досвід наведених країн з приводу участі захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб, можна дійти висновку, що наша країна ще потребує надійних елементів цілісного механізму участі захисника під час досудового розслідування щодо народних депутатів України [29, с. 172]. Такий досвід є корисним для представленого дослідження, адже його запозичення та адаптація в українське законодавство сприятиме як гарантуванню прав і свобод захисника в кримінальному провадженні, так і народного депутата України під час проведення щодо нього досудового розслідування. Також це забезпечить підвищення рівня ефективності виконання своїх функцій захисником під час досудового розслідування щодо народного депутата України.

Висновки до розділу 1

Попри чималу кількість наукових праць, що висвітлюють питання: засад кримінального процесу (В. В. Навроцької «Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України» (2007), О. Г. Дехтяр «Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та її реалізація у кримінальному провадженні» (2013), Г. М. Мамки «Засади кримінального провадження: наукові та правові основи» (2019); участі захисника в кримінальному провадженні (А. М. Титова «Основні принципи та особливості участі захисника на досудовому слідстві» (2005), Є. В. Смирнова «Участь захисника в реалізації процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні» (2016), І. М. Одинцової «Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та європейські стандарти)» (2017); правових, організаційних й інших аспектів участі народного депутата України в кримінальному провадженні (Х. М.-О. Танривердієва «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України» (2020), О. М. Посвистака «Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб» (2021), А. О. Козаченка «Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб» (2023), А. А. Ренкас «Підстави та процесуальний порядок повідомлення про підозру окремій категорії осіб» (2024); характеристики правового статусу народного депутата України, його повноважень, специфіки роботи (Н. Г. Григорук «Конституційно-правовий статус народного депутата України» (2004), А. О. Григоренка «Конституційно-правовий статус народного депутата України і парламентарів Італії, Польщі та Угорщини: порівняльний аналіз» (2009), В. В. Гецко «Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України та депутатів місцевих рад: проблеми теорії та практики» (2015), сьогодні ще не представлено окремого наукового дослідження щодо кримінальних процесуальних засад участі

захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. Водночас вони слугують теоретичною основою обраної тематики дослідження.

Участь захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України регулюється комплексом норм, що передбачені в різних нормативно-правових актах залежно від їх юридичної сили (Конституція України, закони України та підзаконні правові акти), а також і рішеннями, постановами та ухвалами відповідних судових органів (Конституційний Суд України, Верховний Суд, Європейський суд з прав людини).

Завдяки дослідженню зарубіжного досвіду участі захисника під час розслідування кримінальних правопорушень щодо окремої категорії виборних осіб стало можливим встановити, що ефективність здійснення захисту захисником окремої категорії виборних осіб (за законодавством України – народних депутатів України) залежить не лише від успішно побудованої ним лінії захисту та взаємодії з такими особами під час досудового розслідування, а й від правових гарантій таких осіб, які закріплені в законодавстві кожної країни (у нашому випадку України), як особливого його статусу (імунітет, індемнітет).

Захисники також, як і уповноважені органи досудового розслідування, зобов’язані зважати на такий особливий статус народних депутатів України, досудове розслідування щодо яких проводиться з певними особливостями.

РОЗДІЛ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ І НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

2.1. Сутність та реалізація функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України

Українське правове середовище в останні роки динамічно розвивається передусім у сфері кримінального провадження, яке має ключове значення в забезпеченні правопорядку та прав кожної особи з гарантією належного захисту. Однак, коли йдеться про народних депутатів, цей процес набуває особливого виміру через їхній статус і роль у демократичному світі. Функція захисту на початку досудового розслідування (перший етап кримінального провадження) стосовно народних депутатів України відіграє важливе значення як для забезпечення їхніх конституційних прав, так і збереження довіри суспільства до інституту народних обранців. Тому з'ясування сутності та особливостей реалізації функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України є доволі актуальним [28, с. 662].

Задля вичерпного дослідження вказаного питання слід визначити дефініцію поняття «функція». Відповідно до Словника української мови, це поняття має кілька значень, проте в контексті дослідження заслуговує на увагу таке: «робота кого, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось» [181]. Доцільно зазначити, що саме через функції означений об'єкт, явище чи процес виявляють свій зміст і призначення [56, с. 180;28, с. 662].

Функції захисту є складовими кримінальних процесуальних функцій (висвітлені в законі основні напрями процесуальної діяльності, що здійснюються задля реалізації завдань кримінального провадження

суб'єктами, уповноваженими на ведення процесу або наділеними правами для активної участі в кримінальному провадженні з метою захисту своїх прав та законних інтересів). Виокремлюють три основні кримінальні процесуальні функції: обвинувачення, захист і вирішення справи (правосуддя) [78, с. 12]. Формами реалізації таких процесуальних функцій є: прийняття рішень, виконання дій, участь у провадженні процесуальних дій [212;28, с. 662].

Усі зазначені процесуальні функції перебувають у взаємозв'язку та певному співвідношенні, що свідчить про їх систему. Її особливістю є те, що в ній є функції, які умовно можна назвати «парними», адже вони насправді одна без одної не існують. До таких функцій належать обвинувачення – захист, підтримання цивільного позову – заперечення проти цивільного позову [121, с. 355;28, с. 662].

Функції обвинувачення, захисту й правосуддя чітко відрізняються, і тому суб'єкти, що здійснюють обвинувачення (так само як і захист), не можуть здійснювати правосуддя і той, хто обвинувачує, не може бути суддею [79, с. 18]

Вітчизняний законодавець формулює функції за допомогою визначення права реалізовувати відповідну функцію та шляхом наділення її відповідним обов'язком щодо реалізації певної функції. Кожна з висвітлених функцій має свій окремий зміст, свою визначену правову процедуру та суб'єкти реалізації. Проте загальними ознаками є: виконання вказаних функцій суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності, законодавче закріплення таких функцій, а також зумовленість їх завданнями кримінального провадження [57, с. 176].

Як убачається з аналізу положень КПК України, на чому зауважив і І. М. Зубач, захист як вид комплексної кримінальної процесуальної діяльності охоплює всі напрями захисної діяльності, що здійснюється в межах кримінального провадження, тому, розглядаючи захист через кримінальну процесуальну призму, окреслюються дві окремі його площини: а) діяльність учасників процесу (підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника та інших

учасників сторони захисту, що визначені у п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України) спрямована на спростування обвинувачення і захист своїх законних прав та інтересів під час кримінального провадження; б) діяльність спеціально уповноважених органів та учасників процесу спрямована на захист прав і законних інтересів інших учасників кримінального провадження [56, с. 180].

Водночас переконані, що не слід розширювати зміст функції захисту щодо охорони прав та свобод і на потерпілого, свідка, цивільного позивача, як це роблять окремі науковці [129,221], адже такі функції вбачаються в нормах кримінального процесуального законодавства (КПК України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), що виключають таке розуміння. З цього приводу слушно підтримати думку І. В. Гловюк, що «розуміння захисту як діяльності, що протидіє неправомірним діям по відношенню до будь-якого учасника кримінального провадження і на всіх стадіях, має право на існування, але не як сутність кримінально-процесуальної функції захисту, а як розуміння категорії «захист у кримінальному провадженні»» [23, 203;28, с. 662].

Функцію захисту може виконувати підозрюваний або обвинувачений як особисто шляхом реалізації передбачених законом прав, що дають йому змогу захищати свої інтереси на всіх стадіях процесу (ст. 42 КПК України), так і за допомогою захисника (ст. 48–49 КПК України) та/або законного представника (ст. 44 КПК України) [78, с. 12–13].

Аналіз КПК України свідчить про те, що такі функції в загальному значенні вбачаються зі ст. 2 КПК України, де вказано, що «завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому

процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [82]. Не лише участь правоохоронних органів (особливо органів досудового розслідування) та суддів забезпечують виконання вказаних завдань, а й участь сторони захисту (особливо захисника) з наявними процесуальними функціями. Наприклад, захисник паралельно органів досудового розслідування проводить своє, так зване, розслідування задля визначення обставин справи, які можуть вказувати на невинуватість його підзахисного, виключення одного із порушень підозрюваного (за відсутності складу такого кримінального правопорушення) за можливості знайдення справжніх свідків події тощо. Під час судового розгляду захисник може порівняти ті обставини справи, які висвітлені стороною обвинувачення, і довести суду їх не збігання, що вказуватиме на відкидання основної версії сторони обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення обвинуваченим [28, с. 662–663].

Генезу функції захисту висвітлено в роботі В. О. Попелюшка [129]. Ми підтримуємо його позицію, що функція захисту походить від функції обвинувачення. Вона присутня лише тоді, коли наявне кримінальне переслідування. Не можна говорити про захист прав суб'єкта, якщо немає загрози їх порушенню [130, с. 29;56, с. 181]. Згодом функція захисту охопила й такі елементи, як: охорона особистих і майнових прав обвинуваченого; реалізація та захист інтересів обвинуваченого (серед них указуються законні інтереси, процесуальні інтереси); виявлення обставин, що пом'якшують відповідальність обвинуваченого [23, с. 200].

Згідно з кримінальним процесуальним законодавством, слід зазначити, що зміст функції захисту передбачений: 1) у ч. 1 ст. 47 КПК України («захисник зобов'язаний, використовувати засоби захисту, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного,

обвинуваченого» [82]); 2) п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» («захист – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного…» [82]). Водночас у науці справедливо цю функцію розширюють до таких ознак: орієнтація на охорону особистих і майнових прав осіб, які мають право на захист; спрямованість на виявлення обставин, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, виключають або пом'якшують його відповідальність, пом'якшують покарання; діяльність, що спрямована на заперечення підозри або обвинувачення; можливість використовувати всі передбачені законом заходи та засоби задля реалізації функції; визначене законодавством коло суб'єктів реалізації функції [23, с. 201].

Як слушно зауважує О. Г. Шнягін, здійснення функції захисту має постійний, систематичний характер і відбувається протягом усього кримінального провадження, крім випадків, коли підозрюваний (обвинувачений) категорично відмовляється давати показання, брати участь у процесуальних діях, захищатися особисто й не бажає мати захисника, а участь останнього не є обов'язковою. Така функція має об'єктивний характер, зумовлений потребами кримінального провадження [223, с. 41].

Тому поділяючи думку І. В. Гловюк, кримінальна процесуальна функція захисту – це зумовлений завданнями кримінального провадження напрям діяльності підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), засудженого, виправданого, особи, щодо якої ведеться провадження із застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, їх законних представників і захисників, спрямований на: заперечення законності та обґрунтованості кримінального переслідування; охорону особистих і майнових прав; виявлення обставин, що спростовують підозру, виправдовують обвинуваченого (підсудного), виключають або пом'якшують його відповідальність, пом'якшують покарання та інші наслідки засудження особи; недопущення порушень та необґрунтованих обмежень прав і свобод

під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; сприяння застосуванню інституту реабілітації [23, с. 368–369]. Водночас у контексті дослідження слід зосередити увагу на реалізації функції захисту саме на етапі досудового розслідування щодо народного депутата, тому, враховуючи слушну думку І. В. Гловюк, потрібно зауважити, що така функція захисту є тим напрямом діяльності згаданих суб'єктів, що спрямований на: охорону особистих і майнових прав; заперечення законності й обґрунтованості кримінального переслідування; виявлення обставин, що спростовують підозру, у майбутньому можуть сприяти виключенню або пом'якшенню його відповідальності; недопущення порушень та необґрунтованих обмежень прав і свобод під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Процесуальне значення захисту полягає в тому, що він, передусім є засобом, методом реалізації прав і інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого тощо [223, с. 51].

Серед усіх суб'єктів, які уповноважені реалізовувати функцію захисту, слід виокремити основного – захисника. По-перше, це пояснюється тим, що попри те, що він користується процесуальними правами підозрюваного та обвинуваченого (ч. 4 ст. 46 КПК України), він використовує і власні повноваження, якими наділяє його не лише КПК України, а й Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Тобто такі повноваження захисника є ширшими від інших учасників сторони захисту (наприклад, відповідь на адвокатський запит органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, керівниками підприємств, установ, організацій, громадськими об'єднаннями, необхідно надати протягом 5 днів з моменту його отримання [140]). По-друге, він має професійні юридичні знання, а також відповідні уміння та навички, що спрямовані на здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту [140]. По-третє, зважаючи на випадки

обов'язкової участі захисника в кримінальному провадженні, відповідно до ст. 52 КПК України.

Наявність вказаної функції убезпечує кримінальну процесуальну діяльність від свавілля з боку уповноважених осіб на проведення досудового розслідування. Участь у справі професійного захисника спонукає прокурора, слідчого (детектива) та дізнавача до повнішого дотримання прав і свобод людини [223, с. 51].

Сутність захисту полягає в тому, що це основний напрям кримінальної процесуальної діяльності, зміст якого утворюють: заперечення кваліфікації кримінального правопорушення; заперечення по суті підозри й обвинувачення загалом чи окремих їх частин; наполягання на недостатності доказів, якими обґрунтовується обвинувачення; надання іншого роз'яснення діям підзахисного, не заперечуючи обвинувачення; звернення уваги органів досудового розслідування, прокуратури та суду на обставини, які пом'якшують вину [91, с. 14].

Захисник у кримінальному провадженні реалізує функцію захисту відповідно до своїх повноважень, визначених кримінальним процесуальним законодавством України (ст. 93, 174, 186, 201 КПК України, ст. 20 Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України, захисник здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб приватного права, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Ініціює проведення слідчих (розшукових) дій шляхом здійснення подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України [82].

Зважаючи на те, що кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки та злочини (нетяжкі, тяжкі, особливо тяжкі), дефініції яких передбачені у ст. 12 КК України [82], то як і досудове розслідування, що проводиться уповноваженими суб'єктами сторони обвинувачення, так і захист здійснюється стороною захисту, зважаючи на особливості цих видів кримінальних правопорушень, що розслідуються у формі дізнання та досудового слідства.

Слушним убачається твердження В. Г. Дрозд, що з прийняттям у 2012 році КПК України стадія досудового розслідування зазнала суттєвих змін, а особливо її початковий етап. Зокрема, це пов'язано з відмовою від стадії порушення кримінальної справи та запровадженням нового порядку початку досудового розслідування – внесенням до ЄРДР відомостей про вчинене кримінальне правопорушення. З огляду на це протягом останніх років такі зміни сприймаються науковцями та практиками неоднозначно, а щодо окремих аспектів висловлюються навіть протилежні погляди. Переважно, це пов'язано зі скасуванням інституту дослідчої перевірки. Зазначене питання досі є відкритим, оскільки початок досудового розслідування завжди пов'язується з надходженням або самостійним виявленням інформації, що може свідчити про вчинення кримінального правопорушення [43, с. 268].

Для початку кримінального провадження необхідні законні приводи (джерела інформації про кримінальне правопорушення) та достатні підстави (фактичні дані, що вказують на наявність ознак кримінального правопорушення). Приводи до початку кримінального провадження – це джерела первинних відомостей про кримінальне правопорушення, які породжують кримінально-процесуальні правовідносини [28, с. 664].

На думку В. М. Тертишника, приводами до початку кримінального провадження є:

1) заяви та повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості чи окремих громадян (заявників, викривачів);

2) повідомлення представників влади, громадськості чи окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення або з речовим доказом;

3) з'явлення з повинною;

4) повідомлення, опубліковані в пресі;

5) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак кримінального правопорушення [197, с. 416;28, с. 664].

Окремо, у процесі дослідження було анкетовано 58 слідчих ДБР, 47 детективів НАБУ, 48 прокурори та 56 слідчих суддів щодо визначення ними переліку приводів до початку проведення досудового розслідування щодо народного депутата України. За результатами анкетування було встановлено такі приводи:

– заяви та повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості чи окремих громадян (заявників, викривачів) (100,0 % слідчих ДБР, 100,0 % детективів НАБУ, 100,0 % прокурорів, 100 % слідчих суддів);

– повідомлення опубліковані в засобах масової інформації (100,0 % слідчих ДБР, 100,0 % прокурорів, 100 % слідчих суддів, 95,7 % детективів НАБУ);

– самостійне виявлення органом дізнання, слідчим (детективом), прокурором або судом ознак кримінального правопорушення (100,0 % детективів НАБУ, 100,0 % прокурорів, 100 % слідчих суддів, 98,3 % слідчих ДБР);

– матеріали іншого правоохоронного органу (95,8 % прокурорів, 94,8 % слідчих ДБР, 94,6 % слідчих суддів, 89,4 % детективів НАБУ);

– повідомлення оперативних підрозділів та матеріали за результатами оперативно-розшукової діяльності (100,0 % слідчих ДБР, 97,9 % детективів НАБУ, 96,4 % слідчих суддів, 93,8 % прокурорів) (додаток А).

Слід зауважити, що досудове розслідування – це «стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження» [82]. Досудове розслідування становить дві форми: досудове слідство (здійснюється розслідування злочинів), дізнання (здійснюється розслідування кримінальних проступків) [82]. Попри те, що ст. 214 КПК України має назву: «Початок досудового розслідування», не слід вважати, що всі відображені в ній положення можуть вказувати саме на початковий етап досудового розслідування. Досудове розслідування розпочинається лише з моменту внесення відомостей про злочин чи кримінальний проступок до ЄРДР. З указаної статті КПК України вбачається, що до початку досудового розслідування прокурор, слідчий, дізнавач уповноважені здійснювати певні процесуальні дії. До початку досудового розслідування щодо народного депутата України прокурор, слідчий чи інша службова особа уповноважені на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення. Відмова в прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. Окрім цього до початку досудового слідства вказані уповноважені особи в невідкладних випадках мають право лише провести таку слідчу (розшукову) дію як огляд місця події. До початку проведення дізнання вказані уповноважені особи мають право, окрім проведення огляду місця події: відбирати пояснення; проводити медичне освідування; вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі та документи, що є безпосереднім предметом кримінального

проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей; отримувати висновок спеціаліста й знімати показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису [82]. Тому такі процесуальні дії передують проведенню досудового розслідування.

Звісно, якщо розглядати досудове розслідування зі сторони обвинувачення, то початковий етап проведення досудового розслідування щодо народного депутата України розпочинається з моменту внесення відомостей в ЄРДР, а до цього моменту здійснюються інші, так звані, перевірочні дії (можуть бути спрямовані на збирання фактичних даних) уповноважених осіб, які можуть бути процесуальними. Учений А. О. Громовий зазначає, що не зважаючи на скасування законодавцем стадії порушення кримінальної справи, у межах початкового етапу кримінального провадження до моменту внесення відомостей до ЄРДР існує досить нетривалий за часом, обмежений у процесуальних засобах неоднозначно та не конкретно врегульований законодавцем відрізок кримінальної процесуальної діяльності, який усе ще суперечливо сприймається кримінальною процесуальною доктриною і практикою правозастосування [39;28, с. 664]. Водночас початковий етап захисту захисником на етапі досудового розслідування розпочинається з моменту залучення адвоката як захисника в кримінальному провадженні. Залучення адвоката як захисника в кримінальному провадженні відбувається після того, коли особа набула процесуального статусу підозрюваного. До набуття процесуального статусу підозрюваного особа може користуватись правничою допомогою адвоката.

Відповідно до ч. 1 ст. 482^2 КПК України, відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до ЄРДР Генеральним прокурором (особою, що виконує обов’язки Генерального прокурора) у порядку встановленому КПК України [82]. З цього вбачається, що Генеральний прокурор чи особа, яка виконує обов’язки

Генерального прокурора, вносять відомості, що можуть свідчити про вчинення як злочину, так і кримінального проступку до ЄРДР. Тому початок досудового розслідування кримінальних правопорушень стосовно народних депутатів України не вирізняється особливою специфікою (лише відомості до ЄРДР вносяться спеціальним суб'єктом), відбувається у загальному порядку, зважаючи на певні застереження, що передбачені главою 37 КПК України [28, с. 664].

Участь захисника на початковому етапі досудового розслідування щодо народного депутата України залежить від практичних ситуацій, що виникають, зважаючи на які розроблена відповідна законодавча процедура. Загалом залучення захисника на початковому етапі досудового розслідування щодо народного депутата України можна поділити на такі групи:

1) участь захисника одразу після затримання народного депутата України (ст. 482^2 КПК України);

2) залучення захисника слідчим, прокурором, слідчим суддею для здійснення захисту за призначенням, згідно зі ст. 49 КПК України;

3) використання права народного депутата України на захист, відповідно до ст. 59 Конституції України.

Зосередимо увагу на початковому етапі досудового розслідування, під час якого народний депутат України використовує конституційне право на захист. Відповідно до ст. 59 Конституції України: кожен має право на професійну правничу допомогу; у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно; кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [72]. Тобто в такому разі депутат самостійно залучає захисника до справи, укладаючи з ним відповідний договір у письмовій чи усній формі (ст. 51 КПК України). Усно договір про надання правничої допомоги укладається в таких випадках: «1) надання усних і письмових консультацій, роз'яснень із правових питань з подальшим записом про це в журналі та врученням клієнту документа, що підтверджує оплату гонорару (винагороди); 2) якщо клієнт невідкладно потребує надання правничої допомоги, а

укладення письмового договору за конкретних обставин є неможливим – з подальшим укладенням договору в письмовій формі протягом трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди – у найближчий можливий строк» [140]. Практика свідчить, що самостійний вибір адвоката в кримінальному провадженні підозрюваним відбувається, якщо останній неодноразово користувався правничою допомогою відповідного адвоката чи адвокатського об'єднання у зв'язку з чим довіряє їм, або мала місце порада довірених підозрюваному осіб.

Як зазначалось вище захисником у кримінальному провадженні може бути лише адвокат (ч. 1 ст. 45 КПК України). Тому окреслимо як адвокат вступає у справу, набуваючи статусу захисника в кримінальному провадженні щодо народного депутата України. На стадії досудового розслідування, вступаючи у справу, адвокат після прибуття до відповідного правоохоронного органу (ДБР, НАБУ) повинен підтвердити свої повноваження. Відповідно до ст. 50 КПК України вони підтверджуються: 1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю; 2) ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги [82]. Згідно з постановою ВС від 06 лютого 2018 року № 752/11464/16-к «пункт 2 частини першої статті 50 КПК України визначає, що повноваження захисника мають вважатися підтвердженими, якщо на додаток до документа, передбаченого пунктом 1, захисник надав хоча б один з документів, передбачених пунктом 2 частини першої цієї статті» [134]. «Встановлення будь-яких додаткових вимог, крім пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу, або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні не допускається» [82]. Після надання уповноваженим службовим особам (слідчому, дізнавачу, прокурору) вказаних документів адвокат набуває процесуального статусу захисника та може користуватись процесуальними правами підозрюваного, захист якого він здійснює, крім

процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, і не може бути доручена захиснику [82].

Початкові дії захисника щодо захисту народного депутата України в процесуальному статусі підозрюваного залежать від конкретних обставин і тактики дії захисника. Водночас, провівши анкетування 112 адвокатів-захисників, 47 детективів НАБУ та 58 слідчих ДБР, було встановлено, що 78,6 % захисників, 61,7 % детективів НАБУ, 60,3 % слідчих ДБР, зважаючи на їх практичний досвід, зазначають, що здебільшого захисник проводить на початку досудового розслідування щодо народного депутата України, у випадку самостійного залучення такого захисника народним обранцем, відповідно до ст. 59 Конституції України, «конфіденційне побачення» (додаток А). Як слушно зауважують О. В. Маслюк, О. Д. Святоцький, М. М. Михеєнко, конфіденційне спілкування між адвокатом і клієнтом (побачення наодинці) є одним з основних інструментів процесуальної діяльності адвоката, що сприяє підвищенню рівня довіри в їх стосунках [100, с. 130;170, с. 105]. Відповідно до ч. 5 ст. 46 КПК України, захисник має право до першого допиту підозрюваного мати з ним зустріч без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – мати такі зустрічі без обмеження в часі та кількості в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні. Такі зустрічі є конфіденційними [82]. Збереження конфіденційності інформації між захисником та його клієнтом полягає: 1) у забезпеченні належних умов такого спілкування (поза можливості сприйняття її іншими, третіми особами); 2) дотримання режиму адвокатської таємниці, у тому числі й самим адвокатом [49, с. 246]. Конфіденційність як гарантія адвокатської діяльності регламентована не лише на національному рівні, а й міжнародному. Зокрема, у п. 2.3.1.–2.3.4 Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 1 жовтня 1988 року передбачено: особливість професії адвоката полягає в тому, що він одержує від клієнта відомості, які той не буде повідомляти іншій особі, а також іншу інформацію, яку йому належить зберігати в таємниці; довіра до адвоката може виникнути лише за умови

обов'язкового додержання ним принципу конфіденційності, який є першорядним і фундаментальним правом та обов'язком адвоката; адвокат зобов'язаний однаковою мірою зберігати в таємниці як відомості, одержані ним від клієнта, так і інформацію про клієнта, надану йому в процесі надання послуг клієнту; на обов'язок додержання конфіденційності не поширюється дія строку давності; адвокат зобов'язаний вимагати додержання конфіденційності від помічників і від будь-яких інших осіб, які беруть участь в наданні послуг клієнту [52]. У Резолюції 43/173 Генеральної Асамблеї ООН «Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню, в якій би то не було формі» від 9 грудня 1988 року закріплено, що затримана особа чи особа, що знаходиться під вартою має право на побачення з адвокатом. Водночас такі побачення правоохоронні органи можуть фіксувати лише в такий спосіб, щоб можна було їх бачити, але не чути [161]. Відповідно до ч. 5 ст. 258 КПК України, втручання у приватне спілкування захисника з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене [82].

Під час конфіденційного побачення з народним депутатом захиснику слід встановити [99, с. 24]:

– відомості про його особу (вік, сімейний і майновий стан, рід занять, стан здоров'я, наявність утриманців тощо);

– відомості, які можуть бути використані як такі, що пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного;

– чи вручено йому повідомлення про підозру та чи зрозумів він її суть;

– яка його позиція щодо визнання вини та щодо фактичних обставин, які покладені в основу підозри;

– чи проводились з ним допити та який зміст його показань;

– чи проводились за його участю інші процесуальні дії;

– чи свідчать обставини, які він повідомив, про порушення його прав під час досудового розслідування;

– чи користувався він допомогою іншого захисника;

– чи мала місце відмова від попереднього захисника, якщо такий брав участь у справі, та які дії були здійснені цим захисником;

– чи є дані (факти, відомості про факти, події, документи, речові докази тощо), що можуть бути використані для спростування підозри або пом'якшення чи виключення кримінальної відповідальності підозрюваного, та які джерела цих даних;

– чи застосований до нього запобіжний захід, який та які ризики були покладені в його основу;

– чи є доцільним для народного обранця відмовитись від дачі показань, посилаючись на ст. 63 Конституції України.

Слід наголосити, що попри те, що слідчий чи прокурор, які вручили підозру народному депутату України, роз'яснили йому її суть, захисник під час конфіденційного побачення має ще раз роз'яснити народному обранцю її зміст, переконатись у тому, що він зрозумів у чому його підозрюють і які наслідки можуть бути.

Під час такого побачення захиснику рекомендовано для себе занотувати всі відповіді підозрюваного на його питання, задля подальшого аналізу ситуації, що виникла, з долученням її до матеріалів адвокатського досьє.

На цьому етапі захисник має з'ясувати питання конфлікту інтересів. Перелік підстав для відводу захисника передбачені у ст. 78 КПК України.

Після конфіденційного побачення у разі попереднього узгодження лінії захисту захисник: 1) з'ясовує у слідчого, проведення яких процесуальних дій заплановано ним за участю його підзахисного, та узгоджує з ним відповідний графік (у разі неможливості взяти участь у певній процесуальній дії, зокрема і в його підзахисного, необхідно про це завчасно повідомити слідчого); 2) подає клопотання до слідчого про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (п. 14 ч. 3 ст. 42 та ст. 221 КПК України).

Захиснику надаються матеріали кримінального провадження для ознайомлення в обсязі, необхідному для захисту інтересів особи відповідно до визначеної в клопотанні мети (повідомлення про підозру, матеріали

застосування запобіжних заходів, загальнодоступні документи тощо), за винятком матеріалів про застосування заходів безпеки, а також матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Матеріалами, надання яких для ознайомлення може зашкодити досудовому розслідуванню, окрім названих, можна вважати практично всі матеріали негласних слідчих (розшукових) дій, матеріали, що містять захищену законом конфіденційну інформацію (лікарську таємницю, факт усиновлення, відомості про особисте життя тощо), а також оперативно-розшукову й доказову інформацію, яка на певному етапі використовується для повного розкриття кримінального правопорушення, виявлення всіх його співучасників, а її розголошення може цьому зашкодити [197, с. 435].

У разі відмови слідчого в задоволенні клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, захисник уповноважений оскаржити таку постанову (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України) протягом 10 днів з моменту винесення такої постанови (ч. 1 ст. 304 КПК України) [82].

З’ясувавши позицію підзахисного щодо підозри, а також ознайомившись із матеріалами досудового розслідування, захисник повинен вирішити питання щодо [99, с. 25]:

– наявності підстав для відводів слідчому, детективу, прокурору;

– оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, детектива або прокурора;

– звернення з клопотанням до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, про зміну запобіжного заходу на більш м’який;

– подання клопотання слідчому, детективу (прокурору, слідчому судді) про проведення процесуальних дій;

– зібрання та подання слідчому, детективу (прокурору, слідчому судді) доказів;

– можливості застосування технічних засобів під час проведення процесуальних дій, у яких він братиме участь;

– належність суб'єкта щодо внесення відомостей до ЄРДР і проведення досудового розслідування;

– належність суб'єкта, що повідомив про підозру підзахисному.

Відповідно до ч. 5 ст. 216 КПК України, забороняється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого народним депутатом України, іншим органам досудового розслідування, крім НАБУ та центрального апарату Державного бюро розслідувань відповідно до їх підслідності, визначеної КПК України [82;28, с. 665].

Стаття 216 КПК визначає підслідність як якісну ознаку процесу досудового розслідування, передбачену в кримінальному процесуальному законодавстві, за якою визначається конкретний слідчий підрозділ, уповноважений здійснювати дізнання та досудове слідство за кримінальними правопорушеннями [13]. У ч. 4 ст. 216 КПК України встановлена персональна підслідність, яка передбачає, що досудове розслідування злочинів, вчинених народним депутатом України, здійснюють слідчі органів Державного бюро розслідувань, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності НАБУ згідно з ч. 5 цієї статті. Детективи НАБУ здійснюють досудове розслідування злочинів у разі вчинення їх народним депутатом України, передбачених ст. 191, 206^2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366^1, 368, 368^2, 369, 369^2, 410 КК України [82;28, с. 665].

У кримінальних провадженнях стосовно народних депутатів України надзвичайно важливим є початковий етап розслідування, оскільки від характеру та послідовності процесуальних дій на цьому етапі залежить повнота збирання вихідної інформації про подію, закріплення інших об'єктивних і суб'єктивних обставин, що становлять предмет доказування [189, с. 90]. Захисник обов'язково має брати участь на

початковому етапі досудового розслідування щодо народного депутата України, адже передусім його участь убезпечить органи досудового розслідування від порушень, які вони можуть допустити, ще не володіючи всією ситуацією на цьому етапі [28, с. 664].

Що ж стосується підстав внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування, зокрема й кримінальних правопорушень, вчинених особами, які посідають відповідальне та особливо відповідальне становище, перед слідчими стоїть одне завдання: з'ясувати чи містяться в діянні ознаки кримінального правопорушення, і чи немає обставин, які згідно із законом перешкоджають початку кримінального провадження. Його виконання здійснюється за допомогою фіксації первинних відомостей про підготовлюване або вчинене кримінальне правопорушення, оперативної перевірки отриманих відомостей, встановлення факту наявності або відсутності всіх передумов, необхідних для початку кримінального провадження [190, с. 100;28, с. 664].

Якщо виконання такого завдання законодавчо не створює складнощів, то зі сторони захисту навпаки. Так, В. М. Трофименко слушно зазначає на проблемі захисту в просторочасовому вимірі, яка досі є актуальною. Він зауважив, що захист набуває конкретної процесуальної форми лише після повідомлення особі про підозру або після її затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. У КПК України не передбачено момент чи строк повідомлення про підозру (за винятком випадків затримання особи за підозрою у вчиненні злочину в порядку, передбаченому ст. 208 КПК України [199, с. 166; 28, с. 664]; кримінального проступку в порядку, передбаченому ст. 298^2 КПК України). Загалом практичні реалії такі, що особі про підозру повідомляють наприкінці досудового розслідування, а згодом складається обвинувальний акт, який надсилається до суду. У таких випадках захист фактично зводиться до мінімуму до моменту, коли особа офіційно набуває статусу підозрюваного. Тому участь захисника в процесі доказування під час досудового розслідування обмежується переважно етапом його

завершення, що навряд чи можна вважати достатнім та ефективним для забезпечення прав і законних інтересів особи, щодо якої фактично проводилося досудове розслідування [199, с. 166;28, с. 664].

Необхідно зауважити й на тому, що згідно зі ст. 49 КПК України існує три підстави, зважаючи на які слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника в кримінальному провадженні. Показовою серед них є підстава, що зобов'язує вказаних суб'єктів залучити захисника, відповідно до вимог ст. 52 КПК України, адже їх окреслено дев'ять, які справедливо аргументують обов'язкову участь захисника в кримінальному провадженні. Наприклад, обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні: щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження; у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості; щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження тощо [82].

Зважаючи на те, що народний депутат України є представником Українського народу у ВРУ, який здійснює свої повноваження на постійній основі та який володіє широкими правами, що свідчить про можливість уразливості його статусу, він в обов'язковому порядку повинен мати захисника на початковому етапі досудового розслідування [28, с. 665]. З огляду на це пропонуємо внести зміни до ст. 52 КПК України [30, с. 126], а саме ч. 2 ст. 52 КПК України доповнити пунктом 10 такого змісту: «щодо народних депутатів України, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, – з моменту встановлення факту, що особа є чинним народним депутатом України» (додаток Б). Такі зміни підтримали: 91,9 % адвокатів-захисників, 82,1 % слідчих суддів, 81,5 % детективів НАБУ, 71,8 % прокурорів, 67,7 % слідчих ДБР (додаток А).

Слід зауважити, що помилка, зроблена на початковому етапі досудового розслідування, може призвести до необґрунтованого арешту, притягнення до кримінальної відповідальності невинуватої особи або до залишення особи,

що вчинила кримінальне правопорушення, без покарання. Їх наслідки можуть стати підставою для початку досудового розслідування щодо службових осіб слідства за ст. 372 («Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності») КК України. Тому не лише уповноважені особи на проведення досудового розслідування мають зважати на це, а й захисник повинен відстежувати недопущення таких порушень щодо народного депутата України зі сторони обвинувачення [190, с. 102;28, с. 665].

2.2. Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні щодо народного депутата України

У роботі неодноразово наголошувалось, що захисник у кримінальному провадженні є тією фігурою, яка гарантує дотримання прав та інтересів підозрюваного, забезпечуючи баланс між стороною обвинувачення і стороною захисту. Захисник під час захисту свого клієнта уповноважений виявляти порушення, які були допущені уповноваженими службовими особами під час проведення досудового розслідування, зокрема й під час слідчих (розшукових) дій щодо свого клієнта. З огляду на виняткове місце народних депутатів у правовій системі держави законодавством України передбачено особливий порядок проведення щодо них слідчих (розшукових) дій, що зумовлює значну роль захисника в забезпеченні законності та дотриманні прав і свобод народного обранця.

Як слушно зазначають науковці, СРД є основним видом процесуальних дій, що спрямовані на збирання доказів [190, с. 172;212;172, с. 256]. Окрім цього вони характеризуються активними пошуковими діями, що спрямовані на встановлення обставин, які важливі для кримінального провадження, а отже, і виконання завдань кримінального провадження [157, с. 60]. У ч. 1 ст. 223 КПК України передбачено, що «СРД є діями, спрямованими на

отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні» [82]. Таке тлумачення є законодавчим і не розкриває повноцінно природу слідчих (розшукових) дій. Тому доцільно підтримати сформульоване авторське доктринальне поняття «слідчих (розшукових) дій» висвітлене в дисертаційній роботі В. В. Гвоздюка. Ним зазначено, що слідчими (розшуковими) діями є «частина процесуальних дій, що проводять уповноважені суб'єкти у визначеному законом порядку на етапі досудового розслідування та у виняткових випадках під час судового розгляду, спрямовані на отримання (збирання) і перевірку доказів, а також використання їх у конкретному кримінальному провадженні, відомості про факт і методи проведення яких у випадках, передбачених законом, не підлягають розголошенню (НСРД), потребують обов'язкової фіксації та у визначених законом випадках надають можливість застосовувати заходи процесуального примусу» [21, с. 56].

Частина 2 ст. 223 КПК України передбачає, що «підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети» [82]. Трактуючи це положення, С. В. Свириденко та О. Ю. Татаров зазначили, що ключовими умовами законності практичної реалізації підстав проведення слідчих (розшукових) дій є достатність фактологічного підґрунтя. Після чого додали, що такий підхід є цілком справедливим, адже дає змогу уникнути свавілля та зловживання правоохоронними органами своїми повноваженнями [168, с. 150]. Водночас необхідно зазначити, що йдеться про наявність лише фактичних підстав до проведення слідчої (розшукової) дії. Доволі часто трапляються ситуації, коли для проведення слідчої (розшукової) дії необхідні не лише фактичні, але і юридичні підстави. Останні врегульовані КПК України під час визначення процесуального порядку проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії. Наприклад, згідно з ч. 2 ст. 241 КПК України освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря [212].

Також необхідно акцентувати на тому, що ч. 2 ст. 223 КПК України закріплює й такі оціночні поняття, як: «достатні відомості» та «можливість досягнення мети». На думку С. Є. Абламського, такі поняття не мають свого однозначного тлумачення, що значно ускладнює їх прикладне застосування. Вони не конкретизовані та не визначені законодавцем, у зв'язку з чим підлягають уточненню в процесі їх правозастосування. Зважаючи на відсутність тлумачення оціночних понять, учасники кримінального провадження на власний розсуд оцінюють факти та обставини, які мають значення для кримінального провадження, що негативно впливає на змагальний процес. З огляду на це, науковець пропонує вилучити вказівку на «достатність» [1, с. 20–21]. Переконані, що вилучення вказівки на «достатність» з КПК України є дискусійною думкою. З цього приводу влучно зауважили С. В. Свириденко та О. Ю. Татаров, що в законі не вказується, яка саме сукупність відомостей може бути визнана достатньою для проведення слідчої (розшукової) дії. Законодавець вживає словосполучення у множині – «є наявність достатніх відомостей», тому йдеться не про одиничні відомості, повідомлення, докази, а про їх сукупність. Окрім цього визначення достатності відомостей для проведення слідчої (розшукової) дії пов'язане з їх оцінкою, з погляду достатності, та залежить від внутрішнього переконання слідчого, дізнавача чи прокурора [168, с. 151].

Стосовно конструкції «можливість досягнення мети», то, по-перше, мета слідчої (розшукової) дії, як правило, зазначається в нормі КПК України [212]. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України слідчий експеримент проводиться «з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення» [82]; по-друге, не можна вимагати від уповноваженої службової особи отримання таких підстав для проведення слідчої (розшукової) дії, які з достовірністю будуть установлювати можливість досягнення її мети, достатнім є високий ступінь достовірності [59, с. 42].

Під час проведення СРД може бути залучений захисник, який користується процесуальними правами підозрюваного, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК України, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду (ч. 4 ст. 46 КПК України) [82]. Захисник відіграє важливу роль під час проведення СРД, адже, з одного боку, він надає під час провадження таких дій правничу допомогу підзахисному, а з іншого – забезпечує дотримання вимог закону щодо порядку проведення СРД та підвищує ефективність її результатів, адже його активні дії, кваліфікація і досвід можуть впливати й на поведінку уповноваженої службової особи, яка проводить процесуальну дію, а конструктивні зауваження, клопотання, пропозиції – на методику й тактику її проведення, а отже – на її результати в цілому [85, с. 171].

Загальні вимоги до проведення СРД передбачені у ст. 223 КПК України. Проте, зважаючи на диференціацію досудового розслідування кримінальних правопорушень, проведення СРД у кожному конкретному провадженні має свою специфіку, у тому числі їх здійснення стосовно осіб, що користуються недоторканністю [168, с. 144]. У ст. 482^2 КПК України зазначено особливості проведення СРД стосовно народного депутата України. Проаналізувавши положення відповідної статті КПК України, слід виокремити такі особливості проведення СРД [82]:

– клопотання про дозвіл на обшук має бути погоджене Генеральним прокурором (особою, що виконує обов’язки Генерального прокурора);

– розгляд клопотання про обшук здійснюється слідчим суддею, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності ВАС, – слідчим суддею ВАС;

– клопотання про дозвіл на обшук не розглядається за участю народного депутата України;

– орган або посадові особи, які здійснили СРД (крім обшуку), зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову ВРУ;

– у разі проведення СРД (крім обшуку) стосовно Голови ВРУ орган або посадові особи зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Першого заступника Голови ВРУ;

– ухвали за результатами розгляду клопотання про дозвіл на обшук не можуть бути оскаржені під час досудового розслідування.

Зважаючи на викладене, акцентуємо на абзац 8 ст. 482^2 КПК України, що ухвали за результатами розгляду клопотань, які зазначені у ст. 482^2 КПК України, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у випадках, передбачених КПК України. Умови та процедура оскарження таких ухвал слідчого судді передбачені у ст. 309, 310 та главі 31 КПК України. Проведеним аналізом ст. 309 «Ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування» КПК України встановлено, що ухвали за результатами розгляду клопотання про дозвіл на обшук не можуть бути оскаржені під час досудового розслідування [82]. У постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду ВС від 31 травня 2021 року № 646/3986/19 зауважено, що вимоги ст. 309 КПК України надають підстави стверджувати, що законодавцем віднесені до предмета оскарження рішення слідчого судді, які або вирішують питання щодо обмеження конституційних прав особи (застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту; застосування запобіжного заходу у вигляді застави; відсторонення від посади тощо), або якими вирішується питання, які мають істотне значення для здійснення ефективного досудового розслідування (відмова в наданні дозволу на затримання; відмова у здійсненні спеціального досудового розслідування; відмова у застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, домашнього арешту та застави). Тобто апеляційній інстанції підлягають лише ухвали слідчого судді, які пов'язані з можливістю істотного

обмеження прав, свобод та інтересів особи або мають вирішальне значення для руху досудового розслідування чи кримінального провадження в цілому [133]. Водночас важко не погодитись із тим, що обшук теж є тією СРД, яка істотного обмежує права, свободи та інтереси особи, що прямо стосується обмеження конституційного права особи на недоторканність житла. Відповідно до ст. 30 Конституції України «не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку» [72]. Ураховуючи й те, що до народного депутата України застосовують особливий порядок кримінального провадження у зв'язку з його статусом, що визначений Конституцією України та іншими законами України, то переконані, що проведення обшуку істотно обмежує його права на недоторканність житла. Розголошення факту проведення цієї СРД впливає передусім на авторитет народного обранця, його репутацію, рейтинг тощо. Тому відсутність можливості апеляційного оскарження особистого обшуку народного депутата України, його та членів його сім'ї (у зв'язку з підозрою вчинення кримінального правопорушення народним обранцем чи його причетності до вчинення кримінального правопорушення) житла чи іншого володіння, якщо він був проведений через політичний мотив, позбавляє можливості народного депутата України одразу на етапі досудового розслідування отримати справедливу сатисфакцію (особливо у формі правової реабілітації). Переконані, що одним із ключових факторів, який вказує на політичне переслідування народного депутата України, є те, що особистий обшук народного обранця, обшук його та членів його сім'ї, житла чи іншого володіння – не досягли мети, визначеної у ст. 234 КПК України.

Зважаючи на викладене, пропонуємо внести зміни у п. 13 ч. 1 ст. 309 КПК України такого змісту:

«проведення особистого обшуку народного депутата України, а також проведення обшуку у його чи членів його сім'ї (у разі підозри вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення чи його причетності до вчинення кримінального правопорушення) житлі чи іншому володінні, якщо не було досягнуто мети обшуку, визначеної у статті 234 цього Кодексу» (додаток Б). Що ж до наявного наразі п. 13 ч. 1 ст. 309 КПК України «закриття кримінального провадження на підставі частини дев'ятої статті 284 цього Кодексу», то він має бути виключений у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» від 8 грудня 2023 року [145]. Окрім цього, зважаючи на запропоновані зміни, вважаємо за необхідне доповнити ч. 3 ст. 87 КПК України пунктом 5 такого змісту: «під час виконання ухвали про дозвіл на особистий обшук народного депутата України, а також проведення обшуку у його чи членів його сім'ї (у разі підозри вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення чи його причетності до вчинення кримінального правопорушення) житлі чи іншому володінні, якщо така ухвала згодом була скасована апеляційним судом» (додаток Б).

Також вважаємо за необхідне зосередити увагу на абзаці 1 ч. 2 ст. 482^2 КПК України, який передбачає: «клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, у тому числі НСРД, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора)» [82]. Слушним убачається у цій частині

ст. 482^2 КПК України словосполучення «інші заходи». Постає питання, чи поглинає це словосполучення проведення інших СРД, які відповідно до закону обмежують права та свободи народного депутата України та розгляд яких належить до повноважень слідчого судді. Отже, одразу вбачається, що таке словосполучення стосується лише заходів забезпечення кримінального провадження, що передбачені в розділі 2 КПК України. У Академічному тлумачному словнику української мови визначено чимало інтерпретацій поняття «захід». У контексті нашого дослідження слід виокремити таке тлумачення: «сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь» [179], яке свідчить про те, що словосполучення «інші заходи» може поширювати свою діяльність на проведення інших СРД за таких умов: 1) якщо вони обмежують права та свободи народного депутата України; 2) клопотання, на дозвіл проведення яких віднесено до повноважень слідчого судді.

Крім обшуку та НСРД, які обмежують права і свободи народного депутата України та проводяться з дозволу слідчого судді, у КПК України передбачаються й такі СРД:

1) огляд («огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПК України, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи» [82]) – ч. 2 ст. 237 КПК України;

2) слідчий експеримент (якщо «проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається в порядку, передбаченому КПК України, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи» [82]), – ч. 5 ст. 240 КПК України;

3) примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи [82], – ч. 3 ст. 242 КПК України;

4) отримання зразків для експертизи («у разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони

кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому ст. 160–166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово» [82]), – ч. 3 ст. 245 КПК України. Порядок, передбачений ст. 160–166 КПК України, регламентує процес проведення тимчасового доступу до речей і документів, що містить етап подання слідчим клопотання до слідчого судді, попередньо погоджене прокурором, про проведення цього заходу забезпечення кримінального провадження.

Розглядаючи абзац 1 ч. 2 ст. 482^2 КПК України, необхідно акцентувати на позиції Л. Д. Удалової та І. В. Бабій, яка була висвітлена ще за чинності Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, що недоречно використовувати в законодавстві такі терміни, як «інші заходи», «іншим шляхом», адже їх зміст є неоднозначним і в кожному конкретному випадку може викликати свої асоціації та тлумачення [202, с. 145–146]. Тому вважаємо за необхідне, внести зміни до абзацу 1 ч. 2 ст. 482^2 КПК України задля забезпечення чіткості й однозначності його тлумачення та передбачити таке: після словосполучення «застосування інших заходів» доповнити словосполучення «і проведення процесуальних дій» і далі за текстом (додаток Б). Процесуальними діями є «дії учасників кримінального провадження, які передбачені та регламентовані кримінальним процесуальним законодавством, спрямовані на збирання, перевірку або використання доказів у кримінальному провадженні. У науці їх поділяють на СРД та інші процесуальні дії [176, с. 5].

Окремо зосередимо увагу й на тому, що КПК України передбачає й ті процесуальні дії, які обмежують права та свободи народного депутата України, водночас проводяться лише за дозволом прокурора. Наприклад, такими процесуальними діями є освідування (ст. 241 КПК України), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України). З цього приводу аргументованою вбачається думка О. М. Посвистака про те, що «вказані дії

проводяться за рішенням прокурора, але при цьому все одно пов'язані з обмеженням прав і свобод особи, уявляється доцільним, з метою недопущення незаконного тиску на відповідного суб'єкта, закріпити, що в разі, якщо СРД та НСРД проводяться за рішенням прокурора, таке рішення має бути прийнято лише Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора)» [131, с. 170]. Проте слід було б замінити конструкцію «СРДта НСРД» на «процесуальні дії», адже, як свідчить практика, КПК України є «живим організмом», який доволі часто змінюється. Тому передбачення поняття «процесуальні дії», проведення яких може суттєво обмежити права та свободи народного депутата України, убезпечить подальшу ймовірну невідповідність кримінальних процесуальних норм між собою.

Після повідомлення народному депутату України про підозру, проведення конфіденційного побачення (попередньо узгодивши лінію захисту) із захисником, ознайомлення захисником із матеріалами досудового розслідування до його завершення в порядку ст. 221 КПК України, – захисник з'ясовує в слідчого дати запланованих процесуальних дій, зокрема й СРД за участю його клієнта та узгоджує з ним відповідний графік. У разі неможливості взяти участь у певній процесуальній дії, у тому числі і його підзахисного, захиснику необхідно про це завчасно повідомити слідчого. Важливим є те, що часто трапляються випадки, коли слідчий після повідомлення особі про підозру одразу наполягає на проведенні допиту народного депутата в процесуальному статусі підозрюваного. У такому разі захиснику доцільно запропонувати перенести зазначену СРД задля детального ознайомлення з матеріалами досудового розслідування та аналізу наявної ситуації його клієнтом. Це забезпечить достатньо часу на вироблення надійної тактики захисту в кримінальному провадженні й підготовку клієнта (зокрема й психологічно) до проведення допиту та інших СРД. Тому спрямуємо посилену увагу на участь захисника під час проведення допиту народного депутата України.

Аналіз наукових поглядів на визначення поняття «допит» вказує на те, що нині немає принципово різних позицій стосовно його тлумачення. Зважаючи на це, загалом допит визначають як СРД, яка спрямована на одержання від осіб, які наділені в кримінальному провадженні певним процесуальним статусом, відомостей, що мають значення для конкретного кримінального провадження [103, с. 232]. На досудовому етапі розслідування регламентація цієї СРД передбачена в ст. 224–226, 232, 615 КПК України. Метою допиту є отримання відомостей, які відповідно до ст. 95 КПК України, матимуть статус показань – джерел доказів. Ці відомості під час досудового розслідування згідно з ч. 1 ст. 84 КПК України отримує слідчий чи прокурор у процесі їх безпосереднього спілкування з відповідним суб'єктом шляхом фіксування в протоколі або на носії інформації за допомогою технічних засобів (ст. 103 КПК України) [175, с. 53].

Перед проведенням допиту одна з основних завдань захисника – це заспокоїти підзахисного, наголосити, що приводу для надмірного хвилювання немає. Непоодинокими випадками є накручування підзахисним себе, коли на це немає підстав. Він обдумує всі ймовірні порушення законодавства, допущені ним останнім часом, навіть незначні, що не мають жодного стосунку до кримінальної відповідальності [10].

Як зазначалось вище, серед важливих завдань захисника в кримінальному провадженні є своєчасне володіння інформацією щодо графіка проведення СРД з його підзахисним, зокрема й проведення допиту з ним. Допит у процесуальному статусі підозрюваного здебільшого слідчий ініціює провести негайно після повідомлення народного депутата України про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Такі кроки слідчого є логічними, адже він розуміє, що підозрюваний у цей час є розгубленим та може одразу зізнатись у вчиненні кримінального правопорушення, зазначивши навіть ті фактичні дані, які органи досудового розслідування ще не мали у своєму арсеналі доказової бази. У таких випадках участь захисника виявляється в тому, щоб зорієнтувати свого підзахисного, чи варто надавати

показання з приводу його підозри саме в цей момент. Належна підготовка до допиту народного депутата України як підозрюваного залежить від професійних дій захисника. Якщо захисник, провівши конфіденційне побачення з підзахисним після повідомлення йому про підозру, розуміє про неготовність надання показань щодо висунутої йому підозри, – то захисник наполягає на відмові надання таких показань підзахисним, посилаючись на ч. 1 ст. 63 Конституції України («особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом» [72]) та п. 4 і 5 ч. 3 ст. 42 КПК України (підозрюваний має право: не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати [82]).

Якщо народного обранця викликали на допит шляхом вручення повістки, то завданням адвоката, який може набути процесуального статусу захисника, є з'ясування, у зв'язку з чим викликають його клієнта, якщо він лише вступає у справу. Відповідну інформацію можна отримати в клієнта, слідчого (зазвичай його контактний телефон є у повістці) чи шляхом пошуку відповідного кримінального провадження на всіх доступних офіційних вебсайтах правоохоронних органів. Поважними причинами неприбуття підозрюваної особи на допит до слідчого є: тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини); смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; відсутність особи в місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо; затримання, тримання під вартою або відбування покарання; несвоєчасне одержання повістки про виклик; обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового

рішення; інші обставини, які об'єктивно унеможливлюють з'явлення особи на виклик (ч. 1 ст. 138 КПК України) [82].

Після окреслених дій необхідно якнайшвидше, бажано хоча б за один-два дні до проведення допиту, зустрітись із клієнтом та разом спробувати спрогнозувати орієнтовний список запитань, які слідчий планує поставити. На ці запитання клієнту потрібно сформувати орієнтовні відповіді та за допомогою захисника визначити запитання, на які можливо на підставі ст. 63 Конституції України та п. 4 і 5 ч. 3 ст. 42 КПК України відмовитись давати показання щодо себе або членів своєї сім'ї чи близьких родичів або ж відмовитись давати показання у зв'язку з наявною охоронюваною законом таємницею [10] (це та інформація, яка пов'язана з професійним життям народного депутата України, але не стосується предмета кримінального провадження).

Суттєвим є процес імітації допиту, тобто захиснику необхідно поставити себе на місце слідчого, який ставить найбільш незручні запитання. У такому випадку клієнт психологічно буде підготовлений до допиту, адже він розумітиме, який може бути розвиток подій на допиті, буде обізнаний з процесуальним (анкетні запитання, роз'яснення прав і обов'язків підозрюваного, запитання по суті підозри, прочитання та підписання протоколу), а інколи й з тактичним порядком (пред'явлення результатів експертизи, вказівка на імовірних свідків події тощо) дій слідчого на допиті. Захиснику також необхідно пояснити підзахисному: якщо він щось не пам'ятає, то так і потрібно відповідати слідчому. З метою уникнення додаткових запитань від слідчого підзахисний повинен знати, що відповіді мають бути лаконічними, без висловлювання свого суб'єктивного ставлення до певних фактів і обставин. Зважаючи на це, Д. Бондарчук слушно зауважує, що 80 % роботи захисника має припадати саме на етап підготовки клієнта до допиту. Під час проведення допиту захисник повинен пильно стежити за дотриманням слідчим вимог кримінального процесуального законодавства та робити чіткі й своєчасні зауваження слідчому, не давати можливості слідчому

«тиснути» на клієнта будь-яким способом, уважно прочитати протокол допиту та в разі потреби разом з клієнтом надати зауваження і доповнення [10]. Захиснику слід пам'ятати, що він не має права втручатись у процес проведення слідчим допиту підозрюваного, якщо немає порушень з боку уповноваженої службової особи. Зокрема, захисник не має права відповідати на запитання, які поставлені слідчим підозрюваному, будь-яким чином перекручувати відповідь підзахисного та вимагати внесення її до протоколу, а також будь-яким іншим чином порушувати процесуальний порядок проведення допиту й діяти не в інтересах підозрюваного.

Важливим показником неправомірної діяльності правоохоронних органів під час допиту підозрюваного є кількість рішень ЄСПЛ, які були прийняті проти України й у яких висвітлені порушення уповноважених службових осіб під час такого допиту. Аналіз практики ЄСПЛ засвідчив, що під час допиту зі сторони правоохоронних органів трапляються випадки порушення прав і свобод підозрюваних, що зумовлені: «фізичними діями (застосування електроструму до допитуваного, зокрема з використанням електрошоку; побиття; підвішування різним способом тощо); висловленням погрози застосувати катування до допитуваного, а також висловленням допитуваному наміру застосувати катування до його близької особи (якщо є реальні підстави побоюватися реалізації цієї погрози в конкретній ситуації)» [20, с. 100]. Зазначене вказує на те, що участь захисника забезпечується не лише задля дотримання процесуального порядку проведення допиту, а й забезпечення захисту особи від фізичного та психологічного тиску на неї.

Посилену увагу варто зосередити на тому, що слідчий може допитувати народного депутата України з приводу обставин, які містять охоронювану законом таємницю. Якщо такі запитання слідчого дійсно повинні мати місце, зважаючи на предмет вчиненого кримінального правопорушення, то в такому разі захиснику обов'язково необхідно вирішити питання щодо отримання відповідного допуску до державної таємниці. Відповідно до ч. 2 ст. 22 Закону

України «Про державну таємницю» від 30 жовтня 2024 року «допуск до державної таємниці надається дієздатним громадянам України віком від 18 років, які потребують його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-технічної діяльності або навчання, органами Служби безпеки України після проведення їх перевірки. Порядок надання допуску до державної таємниці визначається КМУ» [146]. Маючи допуск до державної таємниці, під час допиту захисник обов'язково має акцентувати на запитання слідчого, які спрямовані на розголошення народним депутатом України державної таємниці [194, с. 133]. Адже можливі випадки, коли відповідне запитання, не стосується предмета кримінального правопорушення, а розголошення таємної інформації матиме серйозні наслідки в подальшому.

Присутність захисника під час проведення допиту народного депутата України в процесуальному статусі підозрюваного запобігає порушенню прав і свобод народного обранця уповноваженою службовою особою, забезпечуючи належний процесуальний порядок проведення цієї СРД. Важливим є процес підготовки до допиту, адже підзахисний заздалегідь повинен бути обізнаний з тим, як проходить ця СРД, які запитання можуть бути поставлені слідчим, та знати, що в разі потреби його права будуть захищені захисником [10].

Тому участь захисника під час допиту народного депутата України має вагоме значення для забезпечення справедливості та законності під час проведення цієї СРД. Захисник забезпечує правовий захист клієнта, виконуючи роль гаранта його процесуальних прав [194, с. 133].

Провівши анкетування адвокатів-захисників з приводу найбільш поширеної СРД (окрім допиту), під час якої залучається захисник чи адвокат народним депутатом України, визначено, що такою процесуальною дією є обшук (87,5 % респондентів) (додаток А). У такому випадку розглянемо детальніше особливості участі захисника під час обшуку в житлі чи іншому володінні народного депутата України.

Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України «обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального

правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб» [82]. За загальним правилом, проведення цієї СРД передбачено в ст. 234–236 КПК України. Водночас у главі 37 КПК України визначені певні особливості її проведення щодо окремих категорій осіб, у зв'язку з їх специфічною професійною діяльністю, не виключенням є й народні депутати України. Як зазначалось вище, у ст. 482^2 КПК України передбачені виняткові зміни в процедурі проведення обшуку щодо народного депутата України, якими є: клопотання про дозвіл на обшук має бути погоджене Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора); розгляд клопотання про обшук здійснюється слідчим суддею, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування; ухвали за результатами розгляду клопотання про дозвіл на обшук не можуть бути оскаржені під час досудового розслідування [82].

Досліджуючи участь захисника під час обшуку в житлі чи іншому володінні народного депутата України, постає питання, чи зобов'язаний слідчий суддя та/або слідчий повідомити останнього чи його захисника про проведення такої СРД завчасно. У абзаці 3 ч. 2 ст. 482^2 КПК України передбачено, що слідчий суддя не зобов'язаний завчасно повідомляти народного депутата про проведення обшуку за участю останнього [82]. Цю норму можна розтлумачити так, що слідчий суддя має право повідомити про розгляд клопотання народного депутата України, його захисника, але не зобов'язаний це робити. Водночас сповістити їх слідчий суддя має право тоді, коли це вбачається з матеріалів клопотання про проведення обшуку та/або на цьому наголошує слідчий, який клопоче про проведення цієї СРД.

На практиці зазвичай слідчі ініціюють проведення обшуку з клопотанням до слідчого судді із зазначенням у змісті клопотання обставин, які вказують на необхідність приховання факту проведення зазначеної СРД в народного депутата України. Аргументацією цього є тактичний аспект

проведення обшуку. Тобто запобігання знищенню чи переховуванню речей, документів або вчинення інших незаконних дій щодо розшукуваної особи. З цього приводу О. Л. Дульський зауважив, що непереконливими є такі аргументи слідчого щодо неповідомлення сторони захисту про проведення обшуку: організація раптовості проведення пошукових дій; «нейтралізація» адвоката з метою уникнення тиску на понятих тощо. Окрім цього він наголосив, що вони не відповідають таким засадам кримінального провадження, як право на захист, рівність перед законом і судом, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості [46, с. 104]. На наше переконання, частина його позиції є поспішною, адже забезпечення ефекту раптовості в проведенні цієї СРД й передбачає те, щоб особа не знищила фактичні дані, які можуть бути доказами в кримінальному провадженні. Якщо народний депутат України не вчиняв кримінальне правопорушення, то процедура завчасного його повідомлення вплине лише на планування ним часу в цей день і не більше. Навпаки тут стоїть ключове питання, щоб проведення СРД не призвело до порушення прав і свобод народного депутата України та були забезпечені надійні гарантії його захисту.

У процесі дослідження під час проведення анкетування, адвокатам-захисникам було запропоновано надати відповідь на таке запитання: «Яка практика, на сьогодні, склалась щодо моменту залучення Вас як захисника та/чи адвоката уповноваженими службовими особами (слідчим, прокурором) через центри з надання безоплатної вторинної правничої допомоги, безпосередньо обшукуваною особою чи іншою особою до участі у проведенні обшуку в житлі чи іншому володінні народного депутата України?». З них 86,6 % засвідчують, що таке залучення відбувається в момент, коли обшук уже розпочато й уповноважена службова особа ввійшла в приміщення житла та іншого володіння народного депутата України та здійснює пошук, а 13,4 % – у момент, коли обшук уже розпочато, але уповноважена службова особа ще не ввійшла в приміщення житла чи іншого

володіння народного депутата України. Результати анкетування на зазначене питання інших респондентів засвідчили, що 87,5 % прокурорів, 76,6 % детективів НАБУ, 70,1 % слідчих ДБР вказують на таке залучення адвокатів чи захисників у момент, коли обшук уже розпочато й уповноважена службова особа ввійшла в приміщення житла чи іншого володіння народного депутата України та здійснює пошук (додаток А).

У ч. 1 та абзаці 3 ч. 3 ст. 236 КПК України передбачено, що для участі в проведенні обшуку може бути запрошений захисник. Слідчий чи інша службова особа, що бере участь у проведені цієї СРД, не має права заборонити учасникам обшуку користуватись правничою допомогою адвоката. Окрім цього вони зобов'язані допустити захисника чи адвоката (у разі підтвердження їх повноважень відповідно до ст. 50 КПК України) до обшуку на будь-якому етапі його проведення [82]. Вказане свідчить, що виконання, зокрема цих вимог відповідними службовими особами, забезпечує дотримання ними гарантій захисту народного депутата України.

Цікавим убачається той факт, що в КПК України спрямовується увага на адвоката, зокрема й у нормах, які регламентують порядок проведення обшуку, проте чітко не передбачено його процесуального статусу. Так, у п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України зазначено, що учасниками кримінального провадження є «…свідок та його адвокат…». Таке формулювання свідчить про те, що особа в кримінальному провадженні залучається як адвокат лише для свідка, уникаючи при цьому інших учасників кримінального провадження. Наприклад, слідчий може отримати ухвалу слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи народного депутата України ще до повідомлення йому про підозру (як зазвичай вчиняють на практиці). Тобто народний депутат України в такому разі не є підозрюваним, а належить до учасників кримінального провадження, а саме є особою, права й законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Проте, у КПК України не передбачено процесуального статусу особи, яка є адвокатом такого народного депутата України, хоча в таких випадках адвокат

надає правничу допомогу (п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Слушно зауважує В. Михайленко, що за загальним правилом адвокат, який прибув на обшук у статусі захисника, представника чи особи, що надає правничу допомогу, має бути допущений до місця його проведення [105].

Зважаючи на викладене вище, пропонуємо передбачити в п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України зміни, які будуть спрямовані на те, що адвокат належатиме до інших учасників кримінального провадження та залучатиметься до кримінального провадження не лише свідком, а й особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт, викривачем і заявником у кримінальному провадженні (додаток Б).

Окрім цього цікавим убачається момент, коли народний депутат України не запрошував адвоката для участі в обшуку (наприклад, це зробили його родичі, друзі, колеги та ін.). З цього приводу доцільним є твердження О. Л. Дульського, що «наявність права особи запросити (викликати) адвоката не означає наявність права стороною обвинувачення його не допускати в разі, якщо він з'явився без особистого запрошення для участі в процесуальній дії. Слідчий зобов'язаний не перешкоджати реалізації конституційного обов'язку – наданню, а також конституційного права – отриманню правничої допомоги» [46, с. 110]. Водночас слідчий не зобов'язаний залучати адвоката до проведення обшуку, адже це є відповідальністю особи, яка бажає скористатися правничою допомогою [105]. Задля забезпечення гарантії захисту народного депутата України під час проведення обшуку слідчий зобов'язаний повідомити його про законне право викликати адвоката.

Тому, якщо народному депутату України вручили підозру, а потім проводять обшук, то в такому разі під час проведення цієї СРД адвокат залучається в процесуальному статусі захисника. Обов'язкове його залучення слідчим відбувається відповідно до ст. 49 КПК України, яка визначає перелік таких випадків.

Якщо народному депутату України ще не вручили підозру, але вже проводять обшук у його житлі чи іншому володінні, то тоді він має право залучити адвоката, який надаватиме правничу допомогу (відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Народний обранець може бути суб'єктом на отримання безоплатної правничої допомоги якщо, зокрема, він: є внутрішньо переміщеною особою; є особою, яка звернулася із заявою про взяття її на облік як внутрішньо переміщеної особи; проживає на тимчасово окупованій території або на території територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні); є особою, стосовно якої згідно із Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України; є ветераном війни та членом сім'ї загиблих (померлих) ветеранів війни, членом сім'ї загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, особою, яка має особливі заслуги перед Батьківщиною; є особою, яка перебуває під юрисдикцією України і звернулася для отримання статусу особи, на яку поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; є викривачем у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення тощо (ст. 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу») [141].

Також слід акцентувати на участі захисника під час проведення слідчим невідкладного обшуку в житлі чи іншому володінні народного депутата України. Спеціальна норма, що закріплена в ст. 482^2 КПК України, не передбачає такого порядку проведення цієї СРД. У цьому випадку необхідно звертатись до ст. 233 КПК України, що регулює загальний порядок проникнення до житла чи іншого володіння особи. Відповідно до ч. 3 цієї статті КПК України слідчий «має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних

випадках, пов’язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення» [82]. Загальним порядком передбачено, що після такого проникнення слідчий «за погодженням із прокурором зобов’язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку» тощо [82]. У такому разі, зважаючи на особливий порядок кримінального провадження щодо народного депутата України, слідчому необхідно звернутись до Генерального прокурора (особи, що виконує обов’язки Генерального прокурора) для погодження відповідного клопотання, а після нього й до слідчого судді. В інших випадках необхідно керуватись ст. 233 КПК України. Тому захиснику під час вивчення матеріалів кримінального провадження, якщо відбулось проведення обшуку, необхідно перевірити наявність погодженого клопотання про проведення цієї СРД уповноваженим суб’єктом, адже як наслідок ухвала слідчого суду може бути незаконною.

Щодо надання добровільної згоди народним депутатом України на проникнення до його житла чи іншого володіння слідчим, то слід керуватись ст. 233 КПК України, яка не передбачає подальшого подання клопотання слідчого судді з вимогою його погодження прокурором.

На думку М.-О. Х. Танривердієва, після проведення такого обшуку необхідно протягом 24 годин повідомити Генерального прокурора (особу, що виконує обов’язки Генерального прокурора) для сповіщення Голові ВРУ [190, с. 184]. Наразі така його позиція не регламентована законодавчо, що свідчить про те, що таке повідомлення слідчий може зробити, але не зобов’язаний. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року одним із завдань прокуратури є «нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство» [154]. Тому переконані, що перевірка Генеральним прокурором України (особою, що виконує обов’язки Генерального прокурора) факту проникнення до житла чи іншого володіння народного

депутата України (з метою проведення обшуку) має місце бути (забезпечує гарантію захисту його прав та свобод). Тому пропонуємо в абзаці 6 ч. 2 ст. 482^2 КПК України внести зміни, а саме: після словосполучення «інші слідчі», викласти так: «…(розшукові) дії (крім обшуку, якщо він не був проведений за добровільною згодою народного депутата України відповідно до ч. 1 ст. 233 Кодексу…» і далі за текстом (додаток Б).

Також вважаємо за необхідне акцентувати й тому, що захисник у кримінальному провадженні уповноважений відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України збирати докази шляхом ініціювання проведення СРД. Такі його дії спрямовані на спростування підозри, пред'явленої народному депутату України. З цього приводу доцільно зазначити наукову позицію С. В. Ківалова та С. І. Кравченка, які зауважують на тому, що збирання доказів стороною захисту шляхом ініціювання проведення СРД, НСРД, а також інших процесуальних дій не можна відносити до способу збирання нею доказів. Аргументують вони це тим, що «ініціювання» проводиться шляхом подання клопотань слідчому, прокурору згідно зі ст. 220 КПК України, а відповідно в цій статті КПК України закріплено, що вказані уповноважені особи можуть прийняти мотивовану постанову про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання, якщо не вбачають у цьому підстав. Тому суб'єктом збирання доказів, на їх думку, у цьому випадку буде слідчий та прокурор, адже вони проводять ініційовану захисником процесуальну дію [81, с. 213]. Продовжуючи викладену думку науковців, Ю. В. Горб ствердила, що ініціювання проведення процесуальних дій є формою участі сторони захисту в доказуванні шляхом звернення до уповноваженої службової особи з офіційним проханням щодо вирішення питання про проведення СРД чи інших процесуальних дій, спрямованих на отримання фактичних даних, необхідних для встановлення наявності або відсутності фактів і обставин, які можуть мати значення для виправдання підозрюваного, зменшення обсягу та/або характеру підозри, пом'якшення відповідальності, вирішення інших завдань захисту стратегічного й тактичного характеру [24, с. 134].

Переконані, що викладені вище позиції вчених убачаються поспішними з огляду на таке:

а) у ч. 3 ст. 93 КПК України передбачено, що способом збирання доказів є ініціювання стороною захисту проведення СРД. Стаття 220 КПК України визначає, що вказане ініціювання полягає в поданні слідчому, прокурору відповідних клопотань. Відповідно до ст. 220 КПК України клопотання сторони захисту про виконання будь-яких процесуальних дій та у випадках, установлених КПК України, слідчий, прокурор зобов'язаний розглянути у строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. За повної чи часткової відмови в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, що заявила клопотання, а в разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй. Водночас постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення СРД, НСРД може бути оскаржена слідчому судді [82]. У такому випадку захисник має законодавчу гарантію забезпечення виконання його ініційованої процесуальної дії;

б) зважаючи на те, що в КПК України не передбачені вимоги до формування змісту клопотання, які подаються в порядку ст. 220 КПК України, то сторона захисту має право в клопотанні про проведення процесуальних дій зазначити: тактичні методи проведення процесуальних дій; перелік учасників кримінального провадження, яких необхідно залучити; інформацію, що може вплинути на традиційні методи проведення процесуальної дії. Також згідно з ч. 6 ст. 223 КПК України та СРД, що проводиться за клопотанням сторони захисту здійснюється за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку СРД це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній [82].

Отже, викладене свідчить про те, що ініціювання захисником проведення процесуальних дій є одним із його способів збирання доказів, який хоч і не є самостійним, проте є опосередкованим.

Ефективна реалізація функції захисту під час проведення СРД у кримінальному провадженні щодо народного депутата України сприяє досягненню очікуваного результату захисником та його підзахисним на етапі досудового розслідування, що дає змогу спрогнозувати подальший успішний результат під час судового провадження.

2.3. Забезпечення захисту прав народного депутата України під час проведення та оцінювання результатів негласних слідчих (розшукових) дій

Проведення НСРД щодо народних депутатів України є надзвичайно чутливим питанням, оскільки такі дії передбачають значне втручання в приватну сферу особи, а також мають потенційно серйозні політичні, суспільні та правові наслідки. Належне врегулювання цих питань є важливим для забезпечення балансу між ефективністю протидії злочинності та дотриманням конституційних гарантій прав людини.

Попри значний науковий інтерес до питань кримінального провадження, специфіка правового регулювання НСРД щодо осіб з особливим статусом, таких як народні депутати України, залишається недостатньо дослідженою. Недосконалості чинного законодавства, відсутність єдності в судовій практиці та поодинокі випадки зловживань під час проведення таких дій свідчать про нагальну потребу в науковому аналізі й удосконаленні правового механізму їх проведення.

Важливим суб’єктом у забезпеченні захисту прав і свобод народного депутата України в кримінальному провадженні, зокрема й під час оцінки результатів НСРД є захисник. Він є професійною особою, яка може оцінити

реальну ситуацію в кримінальному провадженні та надати правничу допомогу народному депутату України. Тому в цьому підрозділі зосередимо увагу на забезпеченні захисту, у тому числі й захисником, прав народного депутата України під час проведення та оцінки результатів НСРД.

Ґрунтовне дослідження цієї тематики потребує висвітлення загальних положень проведення НСРД.

Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України НСРД – «це різновид СРД, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом». Вони проводяться тоді, коли відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [82].

Як слушно зауважують автори «Науково-практичного коментаря Кримінального процесуального кодексу України» за редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко, НСРД не відокремлюються від інших СРД і регулюються в загальному порядку, передбаченому КПК України, законними та підзаконними актами, водночас специфіка їх проведення потребує спеціального врегулювання шляхом розробки, прийняття чи використання вже існуючих відповідних відомчих і міжвідомчих нормативних актів [81, с. 430].

Зважаючи на норми глави 21 КПК України, НСРД поділяються на дві групи: 1) втручання в приватне спілкування; 2) інші види НСРД.

Втручання в приватне спілкування включає такі НСРД: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України); зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України). До інших видів НСРД належать: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК України); спостереження за особою,

річчю або місцем (ст. 269 КПК України); моніторинг банківських рахунків (ст. 269[1] КПК України); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України); використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України) [82].

Уповноважені службові особи проводять ці НСРД за допомогою відповідних методів, якими є «сукупність організаційних, практичних прийомів, у тому числі із застосуванням технічних засобів, які дозволяють у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про кримінальне правопорушення або особу, яка його вчинила, без її відома» [147].

Умовою проведення НСРД є наявність правових і фактичних підстав. У науковому світі правову підставу здебільшого розглядають у двох значеннях. У широкому значенні нею є «положення законодавчого акта, які надають органу влади повноваження вчиняти певні дії» [215]. Тобто це ті положення КПК України, які визначають підстави проведення НСРД, перелік уповноважених суб'єктів, порядок проведення конкретної НСРД тощо. У вузькому ж значенні правовою підставою є процесуальний документ, що відповідає встановленим вимогам, який уповноважує відповідного суб'єкта на здійснення певної НСРД (ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД, винесена на підставі відповідного клопотання слідчого, прокурора (ст. 248, 249 КПК України); постанова слідчого, прокурора про проведення НСРД, яка включає відомості, закріплені в ст. 251 КПК України) [190, с. 195].

Стосовно фактичних підстав проведення НСРД, то ними є відомості про реальну можливість отримати в результаті їх проведення докази, які матимуть значення для кримінального провадження [79, с. 430]. Фактичну інформацію про підготовку чи вчинення невстановленими особами кримінального правопорушення можна вважати достатньою, якщо

визначеними є: подія кримінального правопорушення (місце, час, спосіб та інші обставини його вчинення); характер і розмір завданої шкоди; винність особи у вчиненні кримінального правопорушення і мотиви такого правопорушення; обставини, які впливають на ступінь і характер відповідальності особи [159, с. 231].

Слід зауважити, що негласність НСРД полягає у винятковому порядку підготовки, проведення та зберігання, а також використання отриманих результатів у режимі прихованості до певного часу від інших осіб, які не залучені до їх проведення. Такі відомості мають бути приховані не тільки від осіб, щодо яких проводяться НСРД, а й від інших осіб, у тому числі й працівників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, службових осіб правоохоронних та інших органів, пересічних громадян тощо, що не беруть участь у підготовці й проведенні конкретних НСРД, навіть якщо вони беруть участь в інших заходах зі здійснення досудового розслідування у цьому ж кримінальному провадженні [65, с. 130]. Визначена форма проведення СРД забезпечує попередження можливої протидії розслідуванню кримінального правопорушення, гарантування безпеки учасників кримінального провадження, ефективність збирання відомостей про кримінальне правопорушення та особу, що його вчинила [92, с. 554]. Водночас, як слушно вказує Д. Б. Сергєєва, негласність факту проведення НСРД має відносний характер, тобто не є абсолютною, адже про це свідчить вказівка в ч. 1 ст. 256 КПК України такого змісту: «за винятком випадків, передбачених КПК України». Факт проведення НСРД як подія минулого стає відомою: особам, щодо яких вона проводилась, у визначеному законом порядку (ст. 253 КПК України); певному колу осіб (у випадку досягнення мети проведення НСРД та використання її результатів у доказуванні (ст. 256 КПК України), а також у випадку використання її результатів з іншою метою (ст. 257 КПК України); сторонам та іншим учасникам кримінального провадження, що можуть бути присутні в закритому судовому засіданні (ч. 2, 3, 4 ст. 27 КПК України). У зазначених випадках можуть ставати відомими й

застосовані методи негласного отримання інформації про кримінальне правопорушення. Окрім цього під час допиту осіб, які проводили НСРД або брали в них участь з метою оцінки доказів з погляду належності, допустимості чи достовірності, можуть ставитися запитання стосовно методів отримання інформації під час проведення НСРД [171, с. 108].

Майже всі НСРД проводяться в кримінальних провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Лише відповідно до ч. 2 ст. 264 КПК України («здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту») та ст. 268 КПК України («Установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу)»), можуть проводитись і щодо нетяжких злочинів та кримінальних проступків [82].

Наразі особливий порядок проведення НСРД щодо народних депутатів України регулюється ст. 482^2 КПК України. Ця норма визначає таке [82]:

– клопотання про проведення НСРД мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора);

– слідчий суддя не зобов'язаний повідомляти народного депутата України про розгляд клопотання про проведення щодо нього НСРД;

– орган або посадові особи, які провели НСРД щодо народного депутата України (Голови ВРУ), не зобов'язані негайно повідомляти про це Голову ВРУ (Першого заступника Голови ВРУ), як це відбувається щодо СРД.

Раніше, ще в третьому кварталі 2019 року діяла інша процедура проведення досудового розслідування щодо народного депутата України. Проведення НСРД щодо народного депутата України допускалось лише тоді, коли іншими способами одержати інформацію неможливо та ВРУ надасть згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності [82].

Попри те, що ми дотримуємось позиції вдосконалення чинного механізму проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні

щодо народного депутата України з метою гарантування ефективного захисту останнього, межі такого захисту мають бути достатніми, щоб забезпечити справедливий баланс між завданнями правоохоронних органів щодо ефективної протидії злочинності та забезпечення надійного механізму захисту прав і свобод народного депутата України.

Тому слушно підтримати С. В. Свириденка та О. Ю. Татарова, що існуюча на той час законодавча позиція щодо можливості проведення НСРД стосовно народних депутатів не зовсім відповідала практичним потребам протидії злочинності як негативного явища, що ускладнювало виконання правоохоронними органами своїх завдань. Окрім цього, вони зауважили, що в разі проведення НСРД без дозволу слідчого судді відповідно до ст. 250 КПК України щодо народного депутата, з якого не було знято недоторканність у встановленому порядку, слідчий суддя змушений був відмовити в наданні дозволу на їх проведення, навіть якщо клопотання було обґрунтованим. Тому отримана в результаті проведення НСРД інформація не могла бути використана як доказ і мала бути знищена згідно зі ст. 250, 255 КПК України. Отже, зважаючи на тодішній порядок здійснення досудового розслідування щодо народних обранців, депутатська недоторканність у частині можливого проведення НСРД щодо останніх значною мірою була привілеєм, а не гарантією [168, с. 174, 171].

Важливим аспектом захисту прав народного депутата України під час проведення НСРД є належний суб'єкт їх здійснення. Аналіз КПК України надає підстави вважати, що суб'єктами, які уповноважені проводити НСРД є: слідчий (п. 2 ч. 2 ст. 40, ч. 6 ст. 246), керівник органу досудового розслідування (п. 6 ч. 2 ст. 39), дізнавач (п. 2 ч. 2 ст. 40^1, ч. 1 ст. 300), керівник органу дізнання (п. 5 ч. 2 ст. 39^1). Окрім цього, проводити НСРД уповноважені й працівники оперативних підрозділів, але лише тоді, коли вони виконують письмове доручення слідчого, дізнавача, прокурора на їх здійснення, адже в таких випадках вони наділяються повноваженнями слідчого (ст. 41 КПК України) [82]. Водночас не можемо погодитись із

М. А. Погорецьким та Е. Ф. Іскандеровим, що прокурор уповноважений проводити НСРД [126, с. 50]. Як слушно зазначає колектив авторів практичного посібника «Основи візуального спостереження», прокурор уповноважений лише приймати рішення та доручати проведення НСРД визначеним КПК України суб'єктам (ст. 36, ст. 246 КПК України) [114, с. 24]. Попри те, що в п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України засвідчено, що прокурор уповноважений «особисто проводити СРД та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом», у ч. 6 ст. 246 КПК України передбачено, що «проводити НСРД має право слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи… За рішенням слідчого чи прокурора до проведення НСРД можуть залучатися також інші особи» [82]. Вказане свідчить, що прокурор лише приймає рішення та доручає проведення НСРД, а не безпосередньо проводить. Тобто норма, яка передбачена в п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України, є загальною, а та, яка передбачена в ч. 6 ст. 246 КПК України, є спеціальною, тому застосовується остання. Отже, у цьому випадку роль прокурора виявляється в здійсненні нагляду за проведенням НСРД (п. 2 ч. 1 ст. 131^1 Конституції України) [72] щодо народного депутата України уповноваженими суб'єктами задля дотримання ними засад кримінального провадження.

Актуальним питанням сьогодні є й проведення уповноваженими органами НСРД, під час здійснення яких було додатково встановлено й інші суб'єкти, серед яких і народні депутати України (наприклад, під час проведення візуального спостереження за місцем чи річчю в порядку ст. 269 КПК України; аудіо- чи відеоконтролю місця тощо). Також є й ті ситуації, коли слідчий клопотав на отримання дозволу проведення НСРД, водночас не знаючи, що ця процесуальна дія буде проводитись щодо народного депутата України, а такий факт було встановлено лише в процесі її проведення. Чи будуть за таких випадків визнаватись докази допустимими, адже такі клопотання не були погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує

обов'язки Генерального прокурора), могли проводитись не спеціальним суб'єктом, не було внесено відомості в ЄРДР Генеральним прокурором України?

З цього приводу А. В. Шило виразив цікаву позицію, що отримані в такий спосіб обвинувальні докази щодо народного депутата України не повинні автоматично визнаватись недопустимими через буквальне застосування положень КПК України, що визначають особливий порядок досудового розслідування щодо окремої категорії осіб. Аргументував він це тим, що відповідно до абзацу 3 п. 3.4 Рішення КСУ від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011 «при оцінюванні на предмет допустимості як доказів у кримінальній справі фактичних даних, що містять інформацію про скоєння злочину чи підготовку до нього... необхідно враховувати ініціативний або ситуативний (випадковий) характер дій фізичних або юридичних осіб, їх мету та цілеспрямованість при фіксуванні зазначених даних» [164;220, с. 102–103]. На його думку, хоча це рішення КСУ стосується оцінки допустимості доказів, отриманих фізичними або юридичними особами, така правова позиція, може бути використана під час вирішення питання допустимості доказів, ситуативно (випадково) отриманих щодо народних депутатів під час проведення НСРД. Також він наголосив, що окремі НСРД за своєю природою спрямовані на фіксування інформації щодо невизначеного кола осіб [220, с. 102–103]. Досліджуючи зазначене питання, М. А. Погорецький та О. С. Старенький дійшли подібного висновку, якщо стороні обвинувачення не було достовірно відомо, що суб'єктом вчинення кримінального правопорушення буде народний депутат України й відповідний факт був лише встановлений під час провадження відповідних НСРД, то результат таких НСРД можуть бути використані як докази для доказування вчинення відповідного кримінального правопорушення [125, с. 87].

У процесі дослідження під час анкетування нами було запропоновано респондентам надати відповідь на такі запитання: 1. «Відповідно до практики, яка склалась на сьогодні, чи визнаються отримані фактичні дані

допустимими доказами у суді, щодо вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення, за результатами проведення НСРД, під час здійснення яких не було застосовано особливого порядку проведення кримінального провадження, визначеного главою 37 КПК України, через невідомість такого факту під час постановлення ухвали слідчого судді у зв'язку з не встановленням його органами досудового розслідування та/чи прокуратури на початковому етапі досудового розслідування?; 2. «Відповідно до практики, яка склалась на сьогодні, чи визнаються отримані фактичні дані допустимими доказами у суді, під час проведення НСРД за фактом вчинення кримінального правопорушення, без наявної попередньої інформації щодо його вчинення саме народним депутатом України, де не було дотримано особливого порядку здійснення кримінального провадження, визначеного главою 37 КПК України (наприклад, під час проведення візуального спостереження за місцем чи річчю в порядку ст. 269 КПК України; аудіо- чи відеоконтролю місця тощо)?». На перше (96,4 % слідчих суддів, 95,7 % детективів НАБУ, 93,8 % прокурорів, 91,1 % адвокатів-захисників, 89,7 % слідчих ДБР) та друге (98,2 % слідчих суддів, 91,5 % детективів НАБУ, 89,6 % прокурорів, 88,4 % адвокатів-захисників, 84,5 % слідчих ДБР) питання переважна частина проанкетованих відповіли, що такі фактичні дані не визнають допустимими доказами (додаток А).

Наразі, якщо під час проведення НСРД були отримані фактичні дані щодо причетності до вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину народного депутата України, водночас при цьому не було забезпечено відповідної процесуальної процедури, визначеної главою 37 КПК України (не було погоджене клопотання про проведення НСРД Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), не було внесено останнім відповідних відомостей до ЄРДР), то відбувається така процедура: доповідь відповідного слідчого процесуального керівника (прокурора), який звертається до керівника прокуратури, а той до Генерального прокурора (особи, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Після чого останній

вносить відомості до ЄРДР щодо факту вчинення народним депутатом України тяжкого чи особливо тяжкого злочину, визначається відповідний орган досудового розслідування за підслідністю і відбувається вже подальше погодження клопотання про проведення відповідної НСРД (ст. 482^2 КПК України) у новому кримінальному провадженні.

З погляду забезпечення гарантій депутатської діяльності та дотримання їхніх прав і свобод така практика є виправданою в сучасних умовах.

Окремо акцентуємо на те, що згідно з ч. 1 ст. 247 КПК України розгляд клопотань щодо дозволу на проведення НСРД, віднесених до повноважень слідчого судді, здійснюється слідчим суддею апеляційного суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності ВАС, – слідчим суддею ВАС. У абзаці 2 ч. 2 ст. 482^2 КПК України закріплено, що «розгляд таких клопотань, крім застосування НСРД, здійснюється слідчим суддею, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності ВАС, – слідчим суддею ВАС» [82]. Абзац 1 ч. 2 ст. КПК України пояснює, що такими клопотаннями є: про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також застосування інших заходів, що відповідно до закону обмежують права й свободи народного депутата України [82]. Вказані положення свідчать про те, що дозвіл на проведення НСРД надається слідчим суддею, що визначений у ч. 1 с. 246 КПК України. Тому не можемо погодитись із твердженням Х. М.-О. Танривердієва, що «розгляд клопотань щодо здійснення НСРД, які відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, можуть також здійснюватись слідчим суддею, наприклад, місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях

щодо злочинів, віднесених до підсудності ВАС – слідчим суддею ВАС» та не підтримуємо пропоновані ним внесення змін у КПК України, зокрема: «з абзацу 2 частини 2 статті 482^2 КПК України виключити «…крім застосування негласних СРД…»» [190, с. 197]. Вилучення цієї конструкції забезпечить надання дозволу слідчому судді місцевого суду погоджувати відповідні клопотання на проведення НСРД щодо народних депутатів України, що є недопустимим.

Важливим аспектом забезпечення захисту народного депутата України в кримінальному провадженні є вивчення матеріалів, отриманих за результатами проведення НСРД, інформацію, яку захисник одержав з таких протоколів і додатків до них, може використати на свою користь. Наприклад, помітити порушення процесуального порядку проведення конкретної НСРД, акцентувати на цьому в суді чи загалом ефективно побудувати свою тактику захисту під час судового розгляду.

Ознайомлення сторони захисту з матеріалами НСРД можливе лише після їх розсекречення уповноваженими суб'єктами сторони обвинувачення. З приводу ненадання останніми матеріалів кримінального провадження в частині результатів НСРД та оперативно-розшукових заходів для ознайомлення стороні захисту в порядку ст. 290 КПК України, надав свого часу правову оцінку ще Верховний Суд України. У постанові від 16 березня 2017 року № 671/463/15-к суд зауважив, що «за умов, коли стороні обвинувачення відомі всі докази, а сторона захисту не володіє інформацією про них до завершення розслідування, порушується баланс інтересів у кримінальному процесі. Частина 12 ст. 290 КПК України фактично передбачає кримінальну процесуальну санкцію стосовно сторін кримінального провадження, яка реалізується в разі невиконання сторонами обов'язку щодо відкриття матеріалів, яка полягає в тому, що в майбутньому суд не має права допустити відомості як докази в невідкритих матеріалах. Не відкриття сторонами кримінального провадження одна одній матеріалів суттєво зменшує їх доказову базу, що може негативно вплинути на законність

та обґрунтованість прийнятого судом рішення» [17]. Окрім цього вже 12 квітня 2018 року новостворений ВС у справі № 748/3070/15-к висвітлив свою позицію з приводу відкриття матеріалів за результатами проведення НСРД стороні захисту, яка подібна з позицією колишнього Верховного суду України. Так, постанови про проведення НСРД із грифом обмеження мають бути відкриті захисту та долучені до матеріалів справи, інакше отримані на їх підставі докази – є недопустимими [136]. Тобто, якщо постанови про проведення НСРД не будуть долучені до матеріалів провадження та відкриті стороною обвинувачення на стадії закінчення досудового розслідування (у порядку ст. 290 КПК України), то докази, отримані на підставі цих постанов, є недопустимими відповідно до ст. 86 КПК України, тому суд не може посилатися на такі недопустимі докази при постановленні судового рішення [206].

Необхідно зауважити, що під час ознайомлення з матеріалами, що були складені за результатами проведення НСРД щодо народного депутата України, захисник не лише має спиратись на теорію проведення НСРД (володіючи лише загальними засадами здійснення НСРД), а й має володіти знаннями з особливостей негласної роботи. Саме такий захисник зможе виявити більшість порушень правоохоронних органів під час проведення ними процесуальних дій щодо народного депутата України.

Доцільно зазначити, що захисник у кримінальному провадженні має право не лише виявляти порушення уповноважених службових осіб сторони обвинувачення щодо процесуального порядку проведення НСРД чи факти порушення ними прав і свобод особи, щодо якої проводились НСРД, під час дослідження відповідних матеріалів, а і здійснювати активні дії з метою здобуття як виправдувальних доказів, так і тих, що можуть пом’якшити покарання його клієнта. Такими активними діями є ініціювання захисником проведення НСРД (ч. 3 ст. 93 КПК України), прогнозований результат яких може надати йому позитивний результат, забезпечуючи надійну «лінію захисту» у кримінальному провадженні. До таких дій зазвичай захисник

вдається, коли співучасники кримінального правопорушення або/чи свідки події, а також або/чи особи, які видають себе за свідків (зацікавлені у справі, наприклад, через фінансову винагороду, страх за своє життя та здоров'я тощо) надають неправдиві, водночас однакові чи дуже схожі показання, які спрямовані на звинувачення клієнта захисника. Водночас справжня об'єктивна сторона кримінального правопорушення та їх суб'єкти відрізняються від показань представлених співучасниками, свідками чи особами, які видають себе за свідків.

Клопотання про проведення НСРД стороною захисту подаються слідчому, прокурору. Строк їх розгляду останніми не має перевищувати більш як три дні з моменту подання, після чого вони повинні задовольнити такі клопотання за наявності відповідних підстав. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а в разі неможливості вручення з об'єктивних причин має бути надіслана їй (ст. 220 КПК України). Якщо слідчий, прокурор відмовлять у задоволенні клопотання захиснику, то останній має право звернутись до слідчого судді задля оскарження такого рішення (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України) [82].

Отже, наявність законодавчого регулювання процедури доступу до матеріалів НСРД та права сторони захисту на ініціювання проведення НСРД – забезпечує захисника надійним інструментом для проведення ефективного захисту народного депутата України.

Висновки до розділу 2

Функція захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України полягає в тому, що вона виявляється у двох формах: 1) самостійне здійснення захисту народним депутатом України своїх прав, свобод і законних інтересів; 2) здійснення захисту прав, свобод і законних інтересів народного депутата України захисником у кримінальному провадженні.

Важливим є те, щоб на початку досудового розслідування захисник сприяв дотриманню органами досудового розслідування законної процесуальної процедури щодо народного депутата України в кримінальному провадженні. Його участь на початку досудового розслідування щодо народного обранця має бути обов'язковою, задля недопущення порушень зі сторони органів досудового розслідування, або забезпечення фіксації таких порушень у відповідному процесуальному документі чи за допомогою технічного засобу на відповідний носій. Однією з першочергових дій захисника в цьому напрямі є роз'яснення народному депутату України про не розголошення службової та іншої інформації, що становить державну таємницю, яка не пов'язана з предметом кримінального провадження.

Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час проведення СРД у кримінальному провадженні щодо народного депутата України становлять: участь захисника з метою забезпечення дотримання процесуальної процедури проведення СРД (проводять за ініціативою прокурора, слідчого, дізнавача) та забезпечення дотримання прав і свобод народного депутата України з боку учасників СРД; 2) участь захисника у СРД, що ним ініційована, з метою збирання доказів, які спростовуватимуть підозру щодо його підзахисного (народного депутата України).

Ефективна реалізація функції захисту під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні щодо народного депутата України, сприяє досягненню очікуваного результату захисником та його підзахисним на етапі досудового розслідування, що дає змогу спрогнозувати подальший успішний результат під час судового провадження.

Ефективне забезпечення захисту прав народного депутата України під час проведення та оцінки результатів негласних слідчих (розшукових) дій залежить не лише від володіння захисником знаннями законодавства з цього питання, а й володіння ним знаннями з особливостей негласної роботи. Якщо захисник розуміє процес такої діяльності зсередини, то він знає, де прокурор, слідчий чи безпосередньо оперативні працівники не дотримались вимог

законодавства, і завдяки таким виявленим фактам захисник може в судовому провадженні переконати суддю щодо недопустимості доказу, що отриманий у результаті негласних слідчих (розшукових) дій.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ТА ІНШИХ ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ

3.1. Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час здійснення повідомлення про підозру народному депутату України у вчиненні кримінального правопорушення

У сучасному правовому просторі України захисник має важливе завдання – забезпечити захист прав, свобод і законних інтересів своїх клієнтів у кримінальному провадженні. Як свідчить практика, такими клієнтами можуть бути й народні депутати України. Права та свободи цих осіб є одними з фундаментальних складників демократичної системи країни. У зв'язку з цим, питання захисту їх прав і свобод викликає підвищений інтерес серед юристів, учених та громадськості загалом [195, с. 52].

У попередніх розділах було висвітлено статус народного депутата України та загальний порядок ведення щодо нього досудового розслідування в українському законодавстві. У цьому підрозділі детальну увагу спрямуємо на кримінальні процесуальні засади участі захисника під час повідомлення народному депутату України про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Дотримання засади змагальності обома сторонами кримінального провадження (стороною обвинувачення та захисту) на етапі досудового розслідування є важливою складовою всього кримінального процесу. У цьому аспекті М. А. Погорецький слушно зауважує, що вагомою «гарантією реалізації конституційного права підозрюваного, обвинуваченого на захист є участь захисника у кримінальному провадженні як суб'єкта доказування» [123, с. 480]. Така його участь виявляється через функції

захисту, що є основним напрямом їхньої діяльності, який спрямований на повне або часткове спростування підозри чи обвинувачення, виявлення обставин, що можуть бути використані на користь підозрюваного (обвинуваченого) [217, с. 7]).

З метою забезпечення об'єктивних результатів дослідження передусім зупинимось на тому, що таке підозра в кримінальному провадженні, яка загальна процедура повідомлення особі про підозру, а після того й важливості участі захисника в цьому процесі.

Загальний порядок повідомлення про підозру закріплений у главі 22 КПК України, водночас не передбачено визначення поняття «підозра». Зважаючи на це, дослідимо його лінгвістичне та наукове тлумачення.

Відповідно до Словника української мови, підозра – це «думка про чию-небудь причетність до чогось негативного, сумнів у чиїй-небудь порядності, чесності, відданості…» [182, с. 475].

Акцентуючи на наукове тлумачення, необхідно висвітлити окремі наукові погляди щодо інтерпретації розглядуваного поняття. У науковому світі чимало думок учених щодо тлумачення цього поняття, водночас ми викладемо лише окремі з них, які не синонімічно між собою відрізняються.

Так, В. О. Гринюк зазначає, що під підозрою слід розуміти процесуальне рішення прокурора, слідчого (за погодженням із прокурором), яке ґрунтується на зібраних доказах під час досудового розслідування та яке відображає припущення про причетність конкретної особи до вчинення злочину з повідомленням про це такій особі та з роз'ясненням її прав і обов'язків [36, с. 122].

І. Г. Івасюк вважає, що підозра – «це результат розумової діяльності слідчого, прокурора щодо оцінки наявних у справі доказів, які з достатньою переконливістю вказують на ймовірність вчинення кримінального правопорушення певною особою, що виражається у процесуальному документі, який складається за зазначених в законі підстав і вручається особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення» [58, с. 77].

На думку О. В. Маслюк, підозрою є «обґрунтоване припущення (на підставі оцінки наявних на певний момент часу доказів) слідчого, прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке процесуально формалізоване в повідомленні про підозру та обов'язково має бути перевірене для спростування або підтвердження» [100, с. 23].

Н. Максименко зауважує, що підозра (кримінальне процесуальне значення) – це «зумовлене змістом та задачами кримінальної процесуальної діяльності та перевірене у процесі досудового розслідування, підтверджене доказами твердження органів досудового розслідування (слідчого, прокурора) про можливу причетність конкретної особи до вчинення правопорушення, що зумовлює виникнення особливих правовідносин між стороною обвинувачення та стороною захисту та має формальне вираження у процесуальному документі – повідомленні про підозру» [96, с. 166–167].

М. М. Місечко, досліджуючи поняття та правову природу категорії «підозра», надав визначення поняттю «підозра», поділивши його на такі аспекти: 1) це «припущення, на основі наявних у справі даних, щодо відношення особи до скоєння злочину, яке ще не знайшло остаточного посвідчення та підтвердження, у зв'язку з чим його сутність перебуває під сумнівом у слідчого та/або прокурора, який висунув його»; 2) «інститут кримінального процесуального права, який включає в себе всю сукупність кримінальних процесуальних норм, які регламентують суспільні відносини, що виникають у процесі розслідування злочинів, між особами, уповноваженими здійснювати кримінальне переслідування, та особами, які мають відношення до скоєння злочину (підозрюваними), і спрямовані на встановлення істини у кримінальному провадженні»; «етап (стадія) досудового розслідування, що передує обвинуваченню» [107, с. 335–336].

Окремо слід зауважити, що Київський апеляційний суд у своїй ухвалі (справа № 11-сс/824/656/2024) від 29 лютого 2024 року зазначив, що «підозра – це ймовірне судження, припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення» [207].

Викладені вище поняття заслуговують на увагу, водночас не відображають усієї його сутності. Зважаючи на це, визначимо основні ознаки поняття «підозра» для формування авторського. Отже, ними є:

– думка про причетність (припущення) до вчинення кримінального правопорушення, що виявляється в процесуальному рішенні (не лише злочину, адже відповідно до ст. 12 КК України кримінальне правопорушення включає такі кримінально каранні діяння, як злочини та кримінальні проступки);

– процесуальний документ (тобто думка про причетність (припущення) до вчинення кримінального правопорушення формалізується у відповідному процесуальному документі під назвою: «Повідомлення про підозру»);

– наявність уповноважених суб'єктів (попередній умовивід про складання процесуального документа робить як слідчий, так і прокурор, водночас складати його уповноважений лише прокурор або слідчий за погодженням з прокурором відповідно до ст. 277 КПК України);

– наявність доказів (слідчий і прокурор здійснюють попередній умовивід про складання процесуального документа «Повідомлення про підозру», на основі оцінки наявних доказів у кримінальному провадженні);

– наявність особи, яка ймовірно причетна до вчинення кримінального правопорушення (особа, щодо якої у слідчого, прокурора виникла думка про причетність (припущення) до вчинення кримінального правопорушення);

– наявність законної процедури спростування чи підтвердження думки (припущення), що виявляється в процесуальному рішенні про вчинення кримінального правопорушення.

Тому підозра в кримінальному провадженні – це думка (припущення) слідчого, прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яка виникла на основі оцінки наявних доказів у кримінальному провадженні, що виявляється в процесуальному рішенні та формалізується у відповідному процесуальному документі, а також підлягає

спростуванню чи підтвердженню відповідно до кримінального процесуального законодавства.

Згідно зі ст. 276 КПК України повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК України, у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначаються главою 37 КПК України [82]. Водночас КПК України передбачає ще й окремі особливості повідомлення особі у вчиненні кримінального проступку.

Відповідно до ч. 1 ст. 298^4 КПК України встановлено, що «письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням із прокурором у випадках та порядку, передбачених цим Кодексом» [82], а це означає, що такий порядок передбачений у главі 22 та 37 КПК України (у нашому випадку безпосередньо в п. 2 ч. 1 ст. 481). Згідно з ч. 2 ст. 298^4 КПК України «одночасно із врученням повідомлення про підозру особа інформується про результати медичного освідування та висновку спеціаліста за їх наявності. У разі незгоди з результатами медичного освідування або висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутись до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи» [82]. Очевидно, що такий порядок запроваджений для певної категорії кримінальних правопорушень, якими є, зокрема, такі кримінальні проступки, які передбачені в ст. 125 «Умисне легке тілесне ушкодження», ст. 286 «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами» КК України тощо [82]. Повідомлення про підозру за фактом вчинення кримінального проступку народним депутатом України відрізняється від такого повідомлення за

фактом вчинення злочину, враховуючи особливості ст. 481 КПК України, лише строком проведення досудового розслідування (водночас це відбувається уже після повідомлення про підозру) та широтою процесуальних джерел доказів (у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки ними додатково є висновок спеціаліста, пояснення осіб, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису та результати медичного освідування [82]).

Тому саме з моменту повідомлення особи про підозру між слідчим, дізнавачем, прокурором і підозрюваним виникають кримінальні процесуальні відносини, які виявляються в конкретних правах та обов'язках сторін, що врегульовані як главою 22 [81, с. 460–461], інколи й ст. 298^4 КПК України, так і главою 37 КПК України.

Якщо проаналізувати глави 22 та 37 КПК України, то в контексті повідомлення про підозру народного депутата України, суттєвих особливостей ми не помітимо, адже в п. 2 ст. 481 КПК України передбачено лише, що письмове повідомлення про підозру народному депутату України здійснюється Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником САП. Окрім цього, відповідно до ч. 2 ст. 481 КПК України Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру окремим категоріям осіб [82].

Особливість глав 22, 25 та 37 КПК України полягає в тому, що якщо глава 37 КПК України не врегульовує якийсь аспект процедури повідомлення про підозру, то необхідно одразу звертатись до глави 22 та 25 КПК України. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 278 КПК України письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [82].

Проаналізувавши главу 22, ст. 298[4] (глава 25) та ст. 481 (глава 37) КПК України, ми з'ясували, що законодавець оперує такими конструкціями: «повідомлення про підозру» (назва глави 22, ст. 298[4] і ст. 481 КПК України, ст. 276 КПК України), «здійснення повідомлення про підозру» (ч. 1 ст. 276 КПК України) та «письмове повідомлення про підозру» (ст. 277–278 КПК України). Останнє застосовують у таких варіантах: «складання письмового повідомлення про підозру» (ст. 277, ч. 1 ст. 298[4] КПК України), «вручення письмового повідомлення про підозру» (ст. 278, ч. 2 ст. 298[4] КПК України), «здійснення письмового повідомлення про підозру» (ч. 1 ст. 481 КПК України). Тому зосередимо посилену увагу на їх тлумаченні.

Очевидним є те, що конструкція «повідомлення про підозру» є загальною, з якої утворюються всі інші. З цього приводу М. А. Погорецький та В. О. Гринюк дійшли такого висновку, що повідомлення про підозру як кримінально-процесуальна категорія виявляється в таких аспектах:

1) підозра є припущенням про вчинення особою кримінально караного діяння;

2) письмове повідомлення про підозру є процесуальним рішенням;

3) повідомлення про підозру є комплексом процесуальних дій, що містить складання та вручення повідомлення про підозру, роз'яснення процесуальних прав підозрюваного, суті підозри, внесення відповідних відомостей до ЄРДР, а у випадках, коли повідомлення про підозру відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 40 КПК України здійснює слідчий, то цей комплекс процесуальних дій охоплює такі дії: складання проєкту повідомлення про підозру, погодження його з прокурором, вручення повідомлення про підозру, роз'яснення процесуальних прав підозрюваного, суті підозри, внесення відповідних відомостей до ЄРДР [124, с. 63–64].

Слушно погодитись з таким твердженням, що повідомлення про підозру містить комплекс процесуальних дій, хоча й не лише, адже така правова категорія охоплює процесуальне рішення, про яке ми детальніше

зазначимо в процесі дослідження. Тому «повідомлення про підозру» є складною кримінально-процесуальною категорією.

Після того, коли в слідчого виникла думка про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яка підтверджується сукупністю наявних у цей момент доказів, він складає процесуальний документ: «Повідомлення про підозру». У Словнику української мови зазначено, що «складання» у контексті дослідження: «писати, створювати що-небудь, підбираючи, об'єднуючи та розташовуючи певним чином матеріали, дані та ін.» [183, с. 273]. Вимоги до змісту цього документа передбачені в ст. 277 КПК України. Фактично, це є його процесуальним рішенням, яке має письмову форму. Однак деякі вчені не поділяють таку думку, що факт складення процесуального документа «Повідомлення про підозру» є процесуальним рішенням, адже в КПК України про це не зазначено. Також вони аргументують це тим, що в ст. 110 КПК України вказано, що процесуальні рішення слідчого, прокурора приймають у формі постанови, водночас під час повідомлення про підозру останні не приймають постанову [158;18], а формують процесуальний документ під назвою: «Повідомлення про підозру». Слушно підтримати позицію А. О. Козаченка, який, провівши порівняльний аналіз положень ч. 5 ст. 110 «Процесуальні рішення» та ч. 1 ст. 277 «Зміст письмового повідомлення про підозру» КПК України, дійшов до того, що вони є змістовно подібними, що надає підстави відносити повідомлення про підозру до різновиду процесуальних рішень слідчого, прокурора, які приймають на стадії досудового розслідування. Окрім цього автор зауважив, що в такому разі слідчому, прокурору перед складанням процесуального документа «Повідомлення про підозру» необхідно винести відповідну постанову [63, с. 126]. Водночас переконані, що необхідно закріпити у ст. 110 КПК України подібне положення, яке стосується обвинувального акта, а саме: «письмове повідомлення про підозру є процесуальним рішенням, що формалізується у відповідному процесуальному документі та яким прокурор чи слідчий за погодженням з

прокурором висуває припущення, на основі оцінки наявних доказів у кримінальному провадженні, про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке підлягає спростуванню чи підтвердженню відповідно до кримінального процесуального законодавства. Письмове повідомлення про підозру повинне відповідати вимогам, передбаченим у главі 22 цього Кодексу» (додаток Б). Важливо, що складення процесуального документа охоплює такі дії: прийняття рішення про необхідність повідомити особі про підозру; об'єктивація такого внутрішнього висновку шляхом надання йому зовнішнього виявлення, тобто складання тексту письмового повідомлення про підозру з дотриманням вимог, визначених у ст. 277 КПК України; посвідчення складеного документа підписом (підписами) відповідними учасниками [131, с. 147–148].

Стосовно тлумачення конструкції «вручення письмового повідомлення про підозру», то відповідно до Словника української мови «вручати – це давати комусь що-небудь особисто, безпосередньо в руки» [184, с. 762]. Як свідчить інтерпретація поняття «вручення», – письмове повідомлення про підозру повинно бути здійснено безпосередньо уповноваженою особою, водночас ч. 1 ст. 278 КПК України передбачає можливість вручення такого повідомлення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень (наприклад, за допомогою поштового зв'язку). Тобто «вручення письмового повідомлення про підозру» є процесуальною дією, за допомогою якої особу повідомляють про прийняте щодо неї процесуальне рішення [63, с. 127].

Висвітливши викладені вище конструкції, розглянемо наступну – «здійснення письмового повідомлення про підозру», яка передбачена в ч. 1 ст. 481 КПК України. У Словнику української мови зазначено, що «здійснення – це: 1. Запроваджувати, втілювати в життя, робити що-небудь дійсним, реальним…2. Виконувати, робити і т. ін. що-небудь…» [179, с. 541]. Вказане свідчить, що поняття «здійснювати» містить ряд дій, до яких і можна віднести «складання» та «вручення». Тому слушно погодитись з

О. М. Посвистаком, що «здійснення повідомлення про підозру» охоплює: «і складання, і вручення, і роз'яснення прав і суті підозри, і навіть внесення відповідних відомостей про цю процесуальну дію до ЄРДР» [131, с. 152]. Конструкція «здійснення повідомлення про підозру» застосовується в ч. 1 ст. 276 КПК України, водночас у ч. 1 ст. 481 КПК України застосовано: «здійснення письмового повідомлення про підозру». Очевидно, що остання конструкція призводить до неоднакового трактування і може тлумачитись як лише письмове складання «Повідомлення про підозру» уповноваженою особою, визначеною в ч. 1 ст. 481 КПК України, або лише вручення такого процесуального документа особі. Переконані, що законодавець під конструкцією «здійснення письмового повідомлення про підозру» передбачав увесь комплекс дій, який містить процесуальна дія «повідомлення про підозру», проте під час формування ст. 481 КПК України та внесення до неї змін законодавцем не було приведено її положення у відповідність із главою 22 КПК України. Зважаючи на це, для однакового тлумачення та застосування положень, передбачених у ст. 481 КПК України, необхідно замінити в цій статті КПК України конструкцію «письмове повідомлення про підозру здійснюється…» на «повідомлення про підозру здійснюється…» (додаток Б).

Отже, викладене свідчить, що повідомлення про підозру народному депутату України здійснюється Генеральним прокурором, виконувачем обов'язків Генерального прокурора, заступником Генерального прокурора – керівником САП. Здійснення ними повідомлення про підозру народному обранцю охоплюють увесь комплекс дій: складання процесуального документа «Повідомлення про підозру», його вручення, повідомлення та роз'яснення процесуальних прав особі, якій повідомили про підозру, внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Відомостями, які вносять до ЄРДР є: «час та дата повідомлення про підозру, зміна, скасування повідомлення про підозру, особа, яку повідомлено про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється

особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність»; «час та дата складання повідомлення про підозру, особа, стосовно якої складено повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність у разі неможливості повідомлення такій особі про підозру з об'єктивних причин» (абзац 10–11 п. 1 розділу 2 «Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення», затвердженого наказом від 30 червня 2020 року № 298 Офісу Генерального прокурора) [148].

Стосовно зазначеного влучною є правова позиція ВС, що висвітлена в постанові від 25 листопада 2020 року у справі № 627/927/19. Правовим наслідком повідомлення особі про підозру неуповноваженою на те особою, є не притягнення її до кримінальної відповідальності в порядку, визначеному кримінальним процесуальним законом. Тобто особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності та набути статусу підозрюваної в кримінальному провадженні через не здійснення органом досудового розслідування в кримінальному провадженні етапу притягнення до кримінальної відповідальності. Неналежна реалізація етапу повідомлення про підозру призводить до неправомірного здійснення наступних етапів кримінального провадження, спричиняючи як викривлення змісту кримінально-правових і кримінальних процесуальних відносин, так і не забезпечення належної реалізації учасниками цих відносин своїх прав і обов'язків. Здійснення повідомлення про підозру всупереч вимогам ст. 480, 481 КПК України неуповноваженим на те суб'єктом є недотриманням належної правової процедури, порушенням форми й викривленням змісту кримінального провадження як однієї з важливих гарантій його законності. Здійснення кримінального провадження всупереч його загальним засадам означає його невідповідність тим завданням і меті, які передбачені в ст. 2 КПК України. З огляду на це, всі докази, зібрані під

час досудового розслідування всупереч встановленій КПК України правовій процедурі, з порушенням форми та змісту кримінального провадження, визнаються недопустимими [137].

Тому повідомлення про підозру буде законним лише тоді (особа, якій повідомлено про підозру, набуде процесуального статусу підозрюваного), коли вказаними вище суб'єктами самостійно буде здійснено такий комплекс дій (не враховуючи ч. 2 ст. 481 КПК України).

Також необхідно зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 481 КПК України «Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278 цього Кодексу» [82]. Зважаючи на це та на запропоновану нами заміну конструкції із «здійснення письмового повідомлення про підозру» на «повідомлення про підозру», вказані уповноважені особи можуть доручити комплекс окреслених вище дій вчинити іншому прокурору. Відповідне доручення має бути оформлене у письмовому вигляді. Важливим у цьому є те, що такий прокурор має перебувати в групі прокурорів, тобто мати статус процесуального керівника (ч. 2 ст. 36 КПК України).

Слід наголосити на тому, що наразі практичні реалії такі, що Генеральний прокурор, виконувач обов'язків Генерального прокурора, а також заступник Генерального прокурора – керівник САП здебільшого доручають вручення процесуального документа «Повідомлення про підозру» із забезпеченням процедури повідомлення народному депутату України про його права та обов'язки, у зв'язку з набуттям ним процесуального статусу підозрюваного, іншому прокурору із групи прокурорів у цьому самому кримінальному провадженні. Цікавою вбачається постанова Великої Палати ВС від 11 грудня 2019 року у справі № 536/2475/14-к, попри те, що в ній висвітлюються положення здійснення кримінального провадження щодо

судді, за аналогією така позиція ВС є корисною і в контексті здійснення кримінального провадження щодо іншої категорії осіб, визначеної в главі 37 КПК України, зокрема й народного депутата України. Так, судом було зауважено, що «наділення лише Генерального прокурора або його заступника повноваженнями щодо погодження і наступного підписання письмового повідомлення про підозру судді сумнівів не викликає, оскільки саме перевіркою наявності підстав для вчинення такої процесуальної дії виключно цими суб`єктами забезпечуються гарантії незалежності судді. Адже, за таких умов контроль за дотриманням законності повідомлення про підозру здійснюють представники прокуратури найвищого рівня. Дотримання підвищеної гарантії незалежності судді досягається саме на етапі формування та об'єктивації волевиявлення щодо повідомлення про підозру судді уповноваженим на це суб'єктом, яке включає в себе складання та підписання такого повідомлення про підозру виключно Генеральним прокурором або його заступником як прокурорами, які уповноважені здійснювати повідомлення у цій категорії справ відповідно до вимог пунктів 1 та 8 частини першої статті 277 КПК України» [132].

З огляду на викладене, за аналогією складення письмового документа «Повідомлення про підозру» та його підписання виключно Генеральним прокурором, виконувачем обов'язків Генерального прокурора чи заступником Генерального прокурора – керівником САП – забезпечує дотримання гарантій незалежності народних депутатів України, зважаючи на наявність у них правового імунітету. Фактор застосування належної правової процедури до таких учасників кримінального провадження створює умови, за яких передбачені в законі права народних обранців, що беруть участь у провадженні, забезпечені належними умовами їх реалізації в межах кримінального провадження. Проте забезпечення реалізації цих прав є обов'язком держави в особі її компетентних представників, що здійснюють кримінальне провадження, тому що утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [95, с. 136].

Також заслуговує на увагу й позиція Великої Палати ВС у контексті повідомлення та роз'яснення прав підозрюваному. Зокрема, «предметом повідомлення (та за необхідності роз'яснення) у цьому випадку є права підозрюваного, передбачені ст. 42 КПК України. Перелік цих прав, а також їхній зміст не змінюється залежно від того, хто їх повідомить Генеральний прокурор або його заступник чи інша уповноважена особа, яка за дорученням вручатиме повідомлення про підозру. Обсяг зазначених прав, складність доведення їх змісту до адресата тощо не залежать від того, хто саме їх повідомлятиме та роз'яснюватиме. Додаткова гарантія у формі встановлення спеціальної процедури здійснення повідомлення про підозру цим категоріям осіб полягає саме у перевірці підстав і наступному складанні та підписанні повідомлення визначеними законом суб'єктами. Однак подальше вручення письмової підозри окресленим категоріям осіб не впливає на посилення або послаблення цих гарантій. Сам по собі факт особистої передачі повідомлення про підозру не забезпечує додаткового захисту ані судді, ані інших осіб, щодо яких визначено спеціальний порядок здійснення повідомлення про підозру» [132].

Тому беручи до уваги викладене, етапом здійснення повідомлення про підозру народному депутату України, який спрямований на забезпечення його прав, зважаючи на особливий статус, є складання письмового повідомлення про підозру з обов'язковим зазначенням підпису уповноважених осіб, визначених у п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК України. Що ж до безпосереднього вручення процесуального документа «Повідомлення про підозру», повідомлення та роз'яснення процесуальних прав народному обранцю, внесення відомостей до ЄРДР про факт повідомлення про підозру, то вони є типи етапами, які не потребують принципового безпосереднього залучення уповноважених осіб, визначених у п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК України, адже це не впливає на винятковість забезпечення дотримання прав народного депутата України, враховуючи його правовий імунітет. Водночас із ч. 2 ст. 481 КПК України вбачається, що Генеральний прокурор, виконувач

обов'язків Генерального прокурора та заступник Генерального прокурора – керівник САП уповноважені доручати «здійснення повідомлення» про підозру народному депутату України, що свідчить про те, що складати (формувати) письмовий документ «Повідомлення про підозру» може й прокурор за дорученням зазначених осіб, що не є виправданим з погляду забезпечення прав і свобод народних депутатів України, враховуючи їх особливий статус. Тому пропонуємо ч. 2 ст. 481 КПК України викласти в такій редакції: «Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам вручити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278 цього Кодексу».

Нині важливим аспектом є й роль Генерального прокурора, виконувача обов'язків Генерального прокурора та заступника Генерального прокурора – керівника САП під час здійснення повідомлення про підозру народному депутату України. Чи є такі уповноважені особи процесуальними керівниками в кримінальному провадженні щодо народних депутатів України?

Практика здійснення досудового розслідування щодо народного депутата України свідчить, що сьогодні є та частина кримінальних проваджень, у яких вказані уповноважені особи створюють групу прокурорів та є ними керівниками, що вказує про їх процесуальне керівництво у таких кримінальних провадженнях. Водночас є й інша частина кримінальних проваджень, де уповноважені особи, передбачені в п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК України, здійснюють чи погоджують лише окремі процесуальні дії, не виконуючи функцій процесуального керівника. З цього приводу О. М. Посвистак зауважив: «виконуючи повноваження з внесення відомостей до ЄРДР, повідомлення про підозру тощо у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб Генеральний прокурор або його заступник діє не як прокурор – процесуальний керівник, а саме як прокурор вищого рівня. А

тому задля забезпечення виконання таких повноважень немає вимоги щодо обов'язковості включення вказаних осіб до складу групи прокурорів» [131, с. 162]. КПК України й інші спеціальні закони теж «прямо» не передбачають обов'язковість здійснення досудового розслідування щодо народного депутата України уповноваженими особами, передбаченими в п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК України у формі процесуального керівництва. Проведеним анкетуванням респондентів було встановлено, що 98,2 % слідчих суддів, 97,9 % прокурорів, 96,6 % слідчих ДБР, 93,6 % детективів НАБУ та 40,2 % адвокатів-захисників зазначають на тому, що не є обов'язковим включення Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) або заступника Генерального прокурора – керівника САП до складу групи прокурорів для проведення кримінального провадження щодо народного депутата України, у разі видання доручення іншим прокурорам здійснювати функції, передбачені в главі 37 КПК України (додаток А).

Досліджуючи тематику «Повідомлення судді про підозру: проблемні питання правового регулювання, теорії та практики», М. А. Погорецький і В. О. Гринюк зауважили, що «законодавець, наділяючи процесуальними повноваженнями Генерального прокурора щодо здійснення повідомлення про підозру окремим категоріям осіб (ст. 481 КПК України), передбачає додаткові правові гарантії щодо їх притягнення до кримінальної відповідальності, й не вимагається при цьому, щоб Генеральний прокурор або його заступник були внесені до ЄРДР, визначали себе процесуальними керівниками для того, щоб повідомити про підозру, зокрема, судді» [124, с. 65]. У частині: «законодавець … не вимагає при цьому, щоб Генеральний прокурор або його заступник були внесені до ЄРДР…» – не можемо підтримати таку позицію, адже попередньо нами було доведено, що «здійснення повідомлення про підозру» містить комплекс дій. Тому, якщо уповноважені особи, передбачені в п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК України, не доручили здійснення повідомлення про підозру народному депутату України чи окремий етап виконання такого повідомлення про підозру як внесення

відповідних відомостей до ЄРДР (після повідомлення особі про підозру), то вони це мають здійснити самостійно. Вчинення таких дій іншим прокурором без доручення Генерального прокурора, виконувача обов'язків Генерального прокурора чи заступника Генерального прокурора – керівника САП призводить до порушення вимог кримінального процесуального законодавства та не набуття народним депутатом процесуального статусу підозрюваного.

Зважаючи на викладене, пропонуємо ст. 36 КПК України доповнити частиною 7 такого змісту: «Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури під час здійснення досудового розслідування щодо окремої категорії осіб (глава 37 цього Кодексу) виконує функцію процесуального керівника». Здійснення процесуального керівництва уповноваженими особами, передбаченими в п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК України, забезпечить справедливий баланс між виконанням функцій органів досудового розслідування під час протидії злочинності, виконанням функцій органів прокуратури щодо здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування та забезпеченням прав і свобод народних депутатів України, зважаючи на їх професійну діяльність.

Окрім цього слід зауважити, що попри те, що ч. 6 ст. 36 КПК України надає право першому заступнику Генерального прокурора скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови прокурорів нижчого рівня, тобто й усіх заступників Генерального прокурора (включаючи заступника Генерального прокурора – керівника САП), у межах строків досудового розслідування, – він відповідно до вимог п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК України не наділений правом повідомляти про підозру народному депутату України [82]. Перший заступник Генерального прокурора уповноважений повідомити про підозру народного обранця лише в таких випадках: 1) якщо отримає доручення від Генерального прокурора на здійснення цієї процесуальної дії; 2) якщо він буде виконувати обов'язки Генерального прокурора. Не

належить до таких суб'єктів і тимчасово виконуючий обов'язки Генерального прокурора, адже законодавець чітко зауважив, що ним є лише виконуючий обов'язки Генерального прокурора. Зважаючи на те, що практика Європейського суду з прав людини є джерелом права під час проведення процесуальних дій як уповноваженими особами [19, с. 145–142], так і під час ініціювання проведення таких процесуальних дій захисниками, то зазначимо окрему позицію згаданого суду з цього приводу. У справі «Девеер проти Бельгії» (заява № 6903/75) від 27 лютого 1980 року Європейський суд з прав людини зауважив, що «для цілей ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «звинувачення» може бути визначене як офіційне повідомлення, надане індивіду компетентним суб'єктом про те, що така особа підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення» [230].

Під час дослідження, у контексті тематики, нами було вивчено 66 судових вироків щодо народних депутатів України (додаток В). Їх аналіз дав змогу виокремити особливості здійснення повідомлення про підозру народному депутату України, які захисник зобов'язаний перевірити, здійснюючи свої функції. Цими особливостями є:

– здійснення такого комплексу дій: складення процесуального документа «Повідомлення про підозру», його вручення, повідомлення та роз'яснення процесуальних прав особі, якій повідомили про підозру, внесення відповідних відомостей до ЄРДР, – допустиме лише такими суб'єктами: Генеральним прокурором, виконувачем обов'язків Генерального прокурора, а також заступником Генерального прокурора – керівником САП;

– за наявності письмового доручення лише Генерального прокурора, виконувача обов'язків Генерального прокурора, а також заступника Генерального прокурора – керівника САП комплекс дій (або окремі його етапи): складення процесуального документа «Повідомлення про підозру», його вручення, повідомлення та роз'яснення процесуальних прав особі, якій

повідомили про підозру, внесення відповідних відомостей до ЄРДР, – може бути здійснено іншим прокурором;

– доручення Генерального прокурора, виконувача обов'язків Генерального прокурора, заступника Генерального прокурора – керівника САП щодо здійснення повідомлення про підозру може бути виписане лише прокурору (не органу досудового розслідування, дізнання чи оперативному підрозділу);

– у разі, якщо Генеральний прокурор, виконувач обов'язків Генерального прокурора, а також заступник Генерального прокурора – керівник САП доручили іншому прокурору в кримінальному провадженні виконати лише окремі етапи здійснення повідомлення про підозру народному депутату України, наприклад, вручення процесуального документа «Повідомлення про підозру», повідомлення та роз'яснення процесуальних прав народному депутату, у зв'язку з повідомленням про підозру, – то виконання лише таких дій відповідають законному процесуальному порядку (якщо без письмового доручення прокурором було зроблено інші етапи здійснення повідомлення про підозру, то вони не відповідатимуть законному процесуальному порядку, що призведе до не набуття процесуального статусу підозрюваного народним депутатом України);

– виконати доручення Генерального прокурора, виконувача обов'язків Генерального прокурора, а також заступника Генерального прокурора – керівника САП щодо здійснення повідомлення про підозру народному депутату України уповноважений лише прокурор, який є або процесуальним керівником у відповідному кримінальному провадженні, або включений у групу прокурорів;

– за випадків здійснення повідомлення про підозру (чи виконання окремого етапу: складення процесуального документа «Повідомлення про підозру» народному депутату) за письмовим дорученням Генерального прокурора, виконувача обов'язків Генерального прокурора чи заступника Генерального прокурора – керівника САП, процесуальний документ

«Повідомлення про підозру» має бути погоджений останніми із зазначенням їх підписів;

– перший заступник Генерального прокурора не є самостійним суб'єктом здійснення повідомлення про підозру;

– не є порушенням внесення відомостей до ЄРДР першим заступником Генерального прокурора щодо повідомлення народному депутату України про підозру з відображенням такої посади у ЄРДР, якщо при цьому він виконував обов'язки Генерального прокурора, або його доручення.

Слід зазначити, забезпечення права на захист у разі повідомлення особі про підозру має охоплювати: а) належне забезпечення права підозрюваного мати захисника або відмовитися від нього у формі, встановленій кримінальним процесуальним законом; б) обов'язкову участь захисника в кримінальному провадженні у випадках, визначених КПК України, незалежно від волі підозрюваного; можливість залучення захисника до проведення окремої процесуальної дії, зокрема до повідомлення особі про підозру; створення стороною обвинувачення умов для реалізації підозрюваним права на самозахист поряд із професійним захистом зі сторони адвоката; недопущення обмеження права на захист; добросовісність виконання захисником своїх професійних обов'язків [209, с. 14].

Одразу після набуття особою статусу підозрюваного забезпечується участь захисника, тобто починає реалізовуватись функція захисту, яка не може існувати без функції обвинувачення і спрямована на спростування підозри [37, с. 36]. Як згадувалось вище, кримінальною процесуальною функцією захисту є зумовлений завданнями кримінального провадження напрям діяльності підозрюваного, спрямований на заперечення законності та обґрунтованості кримінального переслідування; охорону особистих і майнових прав; виявлення обставин, що спростовують підозру; недопущення порушень та необґрунтованих обмежень прав і свобод під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; на сприяння застосуванню інституту реабілітації [23, с. 368–369].

Залучення професійно підготовленого захисника в кримінальне провадження дає можливість підозрюваному отримати кваліфіковану юридичну допомогу, цілком реалізувати надані йому права, більш обґрунтовано наводити обставини, що виправдовують його діяння чи пом'якшують вину, мотивувати версію, яку висунуто на власний захист [3, с. 163].

Згідно з ч. 1 ст. 276 КПК України здійснення повідомлення про підозру народному депутату України може відбутись за таких випадків: 1) наявності достатніх доказів для підозри його у вчиненні кримінального правопорушення; 2) обрання щодо нього одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) затримання його на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. У абзаці 6 ч. 2 ст. 482^2 КПК України закріплено, що орган або посадові особи, які затримали народного депутата України, повідомили йому про підозру або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову ВРУ [82]. Стосовно зазначеного слід зауважити, що «повідомлення Голови ВРУ про вручення письмового повідомлення про підозру» не є складовою (етапом) процесу «здійснення повідомлення про підозру». Це пояснюється тим, що в разі здійснення повідомлення про підозру народний депутат набуває процесуального статусу – підозрюваний, а інформування Голови ВРУ про вчинення таких дій є лише обов'язком уповноважених осіб, які здійснили це повідомлення. Тому переконані, що порушення окресленого обов'язку не впливає на чинність здійснення повідомлення про підозру.

Необхідно наголосити на тому, що за випадків присутності захисника під час повідомлення народному депутату України про підозру, захисник зобов'язаний уважно ознайомитись із відповідним процесуальним документом до того, як його підзахисний розпишеться в його отриманні, та зафіксувати всі зауваження щодо документа на зворотному боці примірника, який залишається у прокурора. Зокрема, під час повідомлення особі про

підозру у вчиненні кримінального правопорушення необхідно враховувати процесуальні повноваження особи, яка здійснює таку процесуальну дію (зокрема, чи входить вона до групи прокурорів у кримінальному провадженні, чи має службове посвідчення, термін його дії, відомості про посадову особу (наприклад, чи відповідає інформація про службову особу, яка вручає повідомлення, інформації про службову особу, яка його склала). Нерідко дата складання письмового повідомлення про підозру ставиться прокурором кульковою ручкою безпосередньо перед моментом його вручення особі та захиснику. Зважаючи на це, адвокат має реагувати, зробивши стороні обвинувачення зауваження, та зафіксувати вказане порушення в примірнику, що залишається у прокурора [87, с. 12].

Забезпеченню надійного захисту прав народного депутата України в кримінальному провадженні сприяє наявність інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, дізнання чи прокурора під час досудового розслідування. Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України під час досудового розслідування може бути оскаржено «повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду з обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником» [87]. Як слушно зауважує О. О. Торбас, «повідомлення про підозру, як правило, оскаржується з наступних причин: неналежний суб’єкт складання та вручення такого повідомлення; порушення порядку вручення повідомлення про підозру; необґрунтованість підозри» [81, с. 519]. Важливим є те, що законодавець надає час слідчому, дізнавачу чи прокурору зібрати докази для підтвердження підозри [90, с. 166]. При цьому передбачення у КПК України права сторони захисту оскаржити процесуальну дію «повідомлення особі про підозру» «після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у

вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину» [82], – вказує на те, що сам факт спливу такого строку повідомлення про підозру є однією з підстав закриття такого кримінального провадження (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Наявність вказаного інституту викликає лише позитив, адже як слушно було зазначено в ухвалі Святошинського районного суду м. Києва від 14 березня 2019 року (судове провадження № 1-кс/759/1521/19): «Помилкове повідомлення особі про підозру є одним з найбільш небажаних актів. Воно спричиняє невиправну шкоду правосуддю та людині, бо ніщо, мабуть, не викликає більшої образи і більш болісної душевної травми, ніж безпідставне звинувачення у злочині. Правоохоронні органи зобов'язані компенсувати моральну шкоду людині, що була завдана безпідставним притягненням її до відповідальності» [208]. Як доцільно зауважили Г. Колесник та І. Свєтлічний, позитивним у передбачені права сторони захисту на оскарження повідомлення про підозру є те, що: 1) відбувається скасування статусу підозрюваного, що дозволяє припинити: запобіжний захід (домашній арешт, тримання під вартою, дозволяє повернути грошову заставу), заходи забезпечення кримінального провадження (відсторонення від посади, арешт майна тощо); 2) дозволяє отримати компенсацію від держави; 3) забезпечує домогтись позитивного рішення у ЄСПЛ; 4) зміцнює позицію захисту під час судового розгляду, впливаючи на внутрішнє переконання суду [66].

3.2. Процесуальна регламентація діяльності захисника під час застосування запобіжних заходів до народного депутата України

Процесуальна регламентація діяльності захисника завжди викликає цікавість як адвокатів-практиків, так і науковців, адже її дослідження дає змогу розвивати способи, засоби й прийоми захисту визначених законодавством осіб і знаходити ті прогалини законодавства, які унеможливлюють здійснення ефективного захисту, надаючи рекомендації та

пропозиції щодо їх усунення. Народні депутати відіграють ключову роль у формуванні законодавчої політики, і їх захист від неправомірних дій та забезпечення належної правової процедури в кримінальному провадженні є одним із першочергових завдань правової держави. У зв'язку з цим, діяльність захисника набуває особливого значення, адже вона спрямована на забезпечення законності та дотримання прав підозрюваного на кожному етапі кримінального процесу.

Важливість дослідження окресленого питання зумовлена ще й тим, що застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо народного депутата завжди привертає значну суспільну увагу та може мати неабиякі політичні наслідки. Тому забезпечення прозорості та законності таких заходів є критично важливим для підтримання довіри громадськості до правової системи. У цьому контексті роль захисника полягає не лише в наданні кваліфікованої правової допомоги підозрюваному, а й у забезпеченні об'єктивності та неупередженості досудового розслідування. Тому в цьому розділі зосередимо пильну увагу на процесуальну регламентацію діяльності захисника під час застосування запобіжних заходів до народного депутата України.

З метою висвітлення об'єктивних результатів досліджуваного підрозділу передусім визначимо поняття «процесуальна регламентація діяльності захисника». У цьому випадку термін «процесуальний» вживається з прив'язкою до кримінального процесуального законодавства, яке регулює діяльність учасників і сторін кримінального провадження, зокрема захисника, як суб'єкта сторони захисту. Що ж до поняття «регламентація», то відповідно до Словника української мови в контексті дослідження – це «сукупність правил, що регламентують, регулюють, обмежують чию-небудь діяльність…» [178, с. 478]. Тобто, така діяльність захисника здійснюється відповідно до положень кримінального процесуального законодавства. Тому можна дійти висновку, що: 1) діяльність захисника має відповідати конкретним нормам (чітко вбачатись із них) кримінального процесуального

законодавства (КПК України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закону України «Про безоплатну правничу допомогу») – вузьке значення; 2) діяльність захисника має ґрунтуватись на засадах та нормах кримінального процесуального законодавства, не виходячи за їх межі – широке значення. У процесі дослідження ми дотримуємось широкого підходу щодо визначення поняття «регламентація». Стосовно поняття «діяльність», то це: «1. Застосування своєї праці до чого-небудь… 2. Функціонування, діяння органів живого організму… Робота, функціонування якоїсь організації, установи, машини та ін… 3. Виявлення сили, енергії чого-небудь…» [185, с. 311]. Тому процесуальна регламентація діяльності захисника – це сукупність правил, які ґрунтуються на засадах і нормах кримінального процесуального законодавства у відповідних межах та призначені для ефективної реалізації функцій захисника в кримінальному провадженні.

Як слушно вказують Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк, після повідомлення особі про підозру її процесуальне становище погіршується, оскільки з цього моменту уповноважені особи можуть застосовувати до неї заходи забезпечення кримінального провадження (у тому числі й запобіжні заходи) [5, с. 162].

Відповідно до ст. 176 КПК України запобіжні заходи застосовуються слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора під час досудового розслідування та до початку підготовчого судового засідання. До таких заходів належать: особисте зобов’язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою, затримання особи (тимчасовий запобіжний захід). Особливості порядку застосування запобіжних заходів під час дізнання передбачені в ст. 299 КПК України, а саме: «під час досудового розслідування кримінальних проступків як тимчасовий запобіжний захід застосовується затримання особи на підставах та в порядку, визначених цим Кодексом, а також такі запобіжні заходи, як особисте зобов’язання та особиста порука» [82].

Слід зауважити, що в КПК України відсутнє тлумачення поняття «запобіжні заходи», зважаючи на це, існує чимало його доктринальних визначень. В. Я. Горбачевський зазначає, що запобіжними заходами є «заходи кримінально-процесуального примусу попереджувального характеру, пов'язані з позбавленням або обмеженням свобод підозрюваного, обвинуваченого, які за наявності підстав та у порядку, встановленому законом, застосовуються під час кримінального провадження уповноваженими на те органами та посадовими особами слідчим суддею, судом відносно підозрюваного, обвинуваченого, з метою запобігти їх спробам ухилитися від слідства і суду, перешкоджання встановленню істини, продовжити злочинну діяльність, забезпечення належної процесуальної поведінки та виконання процесуальних рішень» [25, с. 216].

О. В. Авраменко, Р. І. Благута. та А. Я. Хитра зауважують, що під запобіжними заходами необхідно розуміти ті види заходів забезпечення кримінального провадження, застосування яких полягає в обмеженні підозрюваного, обвинуваченого в його правах на свободу та особисту недоторканність; невтручання в приватне життя; таємницю спілкування; недоторканність житла чи іншого володіння особи [54, с. 43].

На думку О. В. Сівак, запобіжні заходи – це найсуворіші заходи процесуального примусу, що обмежують конституційні права громадян, не порушуючи принципу презумпції невинуватості, застосовуються слідчим суддею, судом за погодженим прокурором клопотанням слідчого до підозрюваного, обвинуваченого, мають превентивний (профілактичний) характер, з метою забезпечення успішного здійснення досудового провадження та судового розгляду кримінальних правопорушень, виконання підозрюваним, обвинуваченим процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам його можливої неправомірної поведінки, з метою та на підставах, визначених ст. 177 КПК України, є процесуальною реакцією на допущене порушення, бувши одночасно заходами кримінально-процесуальної відповідальності [173, с. 217].

В. М. Тертишник зазначає, що під запобіжними заходами слід розуміти «заходи процесуального примусу, які обмежують особисту свободу та свободу пересування підозрюваного (обвинуваченого) і застосовуються з метою запобігти можливості приховатися від слідства і суду, перешкодити встановленню об'єктивної істини та здійсненню правосуддя, а також продовжити злочинну діяльність» [196, с. 408].

С. М. Школа засвідчує, що запобіжними заходами є інструменти кримінального провадження, які обмежують конституційні права та свободи осіб, підозрюваних або обвинувачених у вчиненні кримінальних правопорушень, підстави застосування яких, визначені в ст. 132 КПК України та які включають законність, обґрунтованість і співмірність таких дій з характером протиправних діянь [222, с. 392].

Викладені визначення поняття «запобіжні заходи» заслуговують на увагу, водночас частина з них є занадто загальною, а інша не відображає всієї сутності поняття. Аргументуємо:

– по-перше, суб'єктами застосування запобіжних заходів є не лише слідчий суддя та суддя. Дійсно слідчий суддя під час досудового розслідування і до початку підготовчого судового засідання та суд під час судового провадження уповноважені застосовувати всі види запобіжних заходів: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою, затримання особи [82]. Водночас у ст. 208 КПК України передбачено, що здійснити затримання як тимчасовий запобіжний захід може й уповноважена службова особа. До уповноважених службових осіб не слід відносити лише слідчого, дізнавача чи прокурора, адже відповідно до ч. 6 ст. 191 КПК України це «особа, якій законом надане право здійснювати затримання». Проаналізувавши кримінальне процесуальне законодавство з'ясовуємо, що до таких осіб можуть належати посадові особи правоохоронних органів України, адже відповідно до профільних законів України вони виконують завдання з протидії вчиненню кримінальних правопорушень та їх профілактики. Окрім цього, у ст. 207 КПК України

визначено, що будь-яка особа має право затримати іншу особу у випадках, передбачених ч. 2 вказаної статті КПК України. Тобто під час здійснення затримання як тимчасового запобіжного заходу, у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, суб'єктом здійснення виняткового запобіжного заходу (затримання) є й будь-яка особа, незалежно від її громадянства, професії та релігійних переконань тощо. Водночас щодо народного депутата України, то їх не може затримати будь-яка особа без ухвали слідчого судді, а лише уповноважені суб'єкти відповідно до положень ст. 482^2 КПК України;

– по-друге, запобіжні заходи застосовують не лише до підозрюваного та обвинуваченого, а, як убачається з КПК України, і до підсудного, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалось питання про їх застосування, засудженого, особи, стосовно якої розглядають питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію).

– по-третє, всі запобіжні заходи застосовують на визначений КПК України строк (глава 18 КПК України), важливим є те, що затримання особи є тимчасовим заходом, адже після його здійснення, як правило, застосовується інший запобіжний захід;

– по-четверте, всі запобіжні заходи мають примусовий характер, тобто одні обмежують, а інші позбавляють права та свободи осіб, до яких їх застосовують. З цього приводу доцільним є твердження В. В. Назарова, що обмеження конституційних прав людини в кримінальному провадженні виявляється в тому, що це не дискримінація, не применшення та не порушення прав і свобод людини і громадянина, а лише зменшення обсягу прав і свобод [111, с. 15]. Також необхідно пам'ятати, що запобіжні заходи не є покаранням особи, адже на цьому етапі кримінального провадження відбувається лише збір доказів стороною обвинувачення та стороною захисту щодо винуватості чи невинуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Основними відмінностями запобіжних заходів від

покарання є: 1) мета (метою покарання є не лише кара, а й ресоціалізація особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, тоді як метою запобіжних заходів є попередження можливості не виконання підозрюваним, обвинуваченим і іншими учасниками, визначеними КПК України, процесуальних обов'язків та запобігання спробам їх можливої неправомірної поведінки); 2) юридичні наслідки (наслідком застосування кримінального покарання є визнання особи судимою, водночас обрання запобіжних заходів таких юридичних наслідків не спричиняє); 3) порядок застосування (запобіжні заходи застосовуються під час досудового розслідування та судового провадження на підставі ухвали слідчого судді (за окремих випадків за рішенням уповноваженої особи), а покарання лише на підставі вироку суду, що набрав законної сили) [210, с. 48];

– по-п'яте, метою застосування запобіжних заходів є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: «1) переховуватись від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується» (ч. 1 ст. 177 КПК України) [82] (узагальнено: переховуватись від органів досудового розслідування/суду, запобігання незаконного впливу на здійснення кримінального провадження, а також продовження вчинення розпочатого (-их) чи інших кримінальних правопорушень);

– по-шосте, підставою застосування запобіжних заходів є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду

вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України;

– по-сьоме, є видом заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 131 КПК України).

Зважаючи на викладене, запобіжні заходи – це одні з видів заходів забезпечення кримінального провадження, що мають примусовий характер і застосовуються у строк та за підстав, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України: 1) слідчим суддею під час досудового розслідування і до початку підготовчого судового засідання, судом під час судового провадження, а також у випадках, визначених законом і уповноваженими службовими особами та будь-якими іншими особами (лише затримання особи); 2) до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалось питання про їх застосування, засудженого, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію); 3) з метою виконання останніми процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: переховуватись від органів досудового розслідування/суду, незаконного впливу на здійснення кримінального провадження, а також продовження вчинення розпочатого (-их) чи інших кримінальних правопорушень; 4) що виявляються в обмеженні чи позбавленні прав та свобод осіб, до яких їх застосовують.

У контексті нашого дослідження необхідно зауважити, що запобіжними заходами, які застосовують до народного депутата України на етапі досудового розслідування, є ті види заходів забезпечення кримінального провадження, що мають примусовий характер і застосовуються у строк та за підстав, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, слідчим суддею, а також у випадках, визначених законом і уповноваженими службовими особами (лише затримання особи) до представника Українського народу (обраного відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України») як підозрюваного чи особи, стосовно якої передбачається

застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, що виявляються в обмеженні чи позбавленні прав і свобод такої особи, з метою виконання нею процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: переховуватись від органів досудового розслідування, незаконного впливу на здійснення кримінального провадження, а також продовження вчинення розпочатого (-их) чи інших кримінальних правопорушень.

Особливості порядку застосування запобіжних заходів до народного депутата України, визначені в ст. 482^2 КПК України. Клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, а також про застосування інших заходів, що відповідно до закону обмежують права й свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Розгляд таких клопотань здійснюється слідчим суддею, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності ВАС, – слідчим суддею ВАС. Такі клопотання розглядаються за обов'язкової участі народного депутата України. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити народного депутата України про розгляд зазначеного клопотання. Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судове засідання або не повідомив про причини своєї відсутності, таке клопотання може розглядатися без участі народного депутата України [82].

З ч. 2 ст. 482^2 КПК України вбачається, що погодженими Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) мають бути клопотання саме таких запобіжних заходів, як тримання під вартою, домашній арешт, а також затримання. Інші запобіжні заходи (особисте зобов'язання, особиста порука й застава) не потребують такого погодження. Зазначене свідчить, що законодавець чітко розмежував запобіжні заходи,

вказавши на те, що тримання під вартою, домашній арешт, а також затримання є тими заходами, що суттєво обмежують права й свободи народного депутата України. Тому непогодження слідчим, прокурором клопотання про застосування до народного депутата особистого зобов'язання, особистої поруки чи застави Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) – не є порушенням кримінального процесуального законодавства.

Як доводить практика, серед тих запобіжних заходів, які доволі часто застосовують до високопосадовців, зокрема й народних депутатів України як підозрюваних, не пов'язаних із суттєвим обмеженням їх прав і свобод, є застава. Зважаючи на це, розглянемо порядок її застосування до народного депутата України та особливості участі захисника під час цього.

Порядок застосування застави визначений у ст. 182 КПК України, де зазначено, що вона «полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому КМУ, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків. Можливість застосування застави щодо особи, стосовно якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, може бути визначена в ухвалі слідчого судді, суду у випадках, передбачених ч. 3 або 4 КПК України» [82].

Механізм внесення, підтвердження зарахування, повернення та звернення в дохід держави коштів у разі застосування запобіжного заходу у вигляді застави регулюється постановою КМУ «Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу» від 11 січня 2012 року № 15 [149]. Суб'єктами внесення застави можуть бути: а) підозрюваний, обвинувачений; б) інша особа, яка діє від його імені; в) заставодавець: інша фізична особа (людина як учасник цивільних відносин) чи юридична особа (організація, створена й зареєстрована в установленому законом порядку, яка вносить кошти від свого

імені) [54, с. 78]. Проте законодавець визначає, що «юридична особа державної або комунальної власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим, або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить суб'єкту господарювання, що є в державній або комунальній власності» – не може бути заставодавцем (ч. 2 ст. 182 КПК України) [82].

У ч. 5 ст. 182 КПК України чітко визначені граничні межі розміру застави в разі підозри чи обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення різного ступеня тяжкості. Викликає цікавість той факт, що законодавець надає право слідчому судді, суду призначити більший розмір визначеної граничної межі, якщо застава у визначених законом межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків [82]. В ухвалі ВАС від 03 квітня 2020 року у справі № 991/2529/20 слідчий суддя частково задовольнив клопотання прокурора про застосування запобіжного заходу у вигляді застави в більшому розмірі зважаючи на таке: а) наявна обґрунтована підозра вчинення народним депутатом інкримінованого діяння; б) сторона обвинувачення довела наявність ризиків, передбачених п. 1, 3, 5 ч. 1 ст. 177 КПК України (переховуватись від органу досудового розслідування та/або суду; незаконно впливати на свідків, інших підозрюваних, експертів у цьому самому кримінальному провадженні; вчинити інше кримінальне правопорушення); в) інший більш м'який запобіжний захід, ніж застава у визначеному слідчим суддею розмірі, не зможе запобігти встановленим ризикам; г) розмір застави збільшено відповідно до вимог ч. 10 ст. 182 КПК України, заставу в сумі 100 000 000 грн визначено з урахуванням майнового стану підозрюваного та його дружини [205;204]. Прокурор клопотав про застосування застави в розмірі 300 000 000 грн, водночас слідчий суддя призначив лише 100 000 000, зауваживши на такому [205]:

– з аналізу ч. 4 ст. 182 КПК України вбачається, що при визначенні розміру застави, слідчий суддя повинен врахувати: майновий стан підозрюваного; його сімейний стан, у тому числі матеріальне становище близьких осіб; обставини кримінального правопорушення; встановлені ризики, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України; помірність обраного розміру застави та можливість її виконання та шкода, завдана кримінальним правопорушенням.

– розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього.

– з одного боку, розмір застави повинен бути таким, щоб загроза її втрати утримувала б підозрюваного від намірів і спроб порушити покладені на нього обов'язки, а з іншого – не має бути таким, що є завідомо непомірним для цієї особи та призводить до неможливості виконання застави.

Окрім викладеного слідчий суддя повністю задовольнив вимогу щодо звернення в дохід держави всієї суми попередньої застави в розмірі 80 000 000 грн, у зв'язку з порушенням виконання накладених ухвалою слідчого судді обов'язків утримуватись від спілкування з іншими підозрюваними в кримінальному провадженні. Проте 29 квітня 2020 року така ухвала була оскаржена захисником на користь народного депутата. В ухвалі за справою № 991/2529/20 Апеляційної палати ВАС від 29 квітня 2020 року колегія суддів зауважила, що слідчий суддя ВАС правильно встановивши наявність підстав для звернення застави в дохід держави, застосував непропорційне втручання у право власності заставодавця шляхом звернення в дохід держави всієї суми застави (80 000 000 грн), що є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, а саме ч. 8 ст. 182 КПК України в частині недотримання принципу пропорційності (п. 2 ч. 3 ст. 132 КПК України, норми Конституції України та КПК України щодо принципу верховенства права, ст. 6 ЄКПЛ та ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ, з

урахуванням практики Конституційного Суду України та ЄСПЛ). У своєму рішенні колегія суддів послалась на такі твердження ЄСПЛ [204]:

– оцінюючи пропорційність втручання, суд повинен враховувати, з одного боку, важливість переслідуваної мети, а з іншого тягар, що покладається на заявника, включаючи характер втручання, поведінку заявника та органів державної влади [231];

– для того, щоб втручання було сумісним із ч. 1 ст. 1 Протоколу № 1 ЄКПЛ, воно повинно бути законним, задля загального інтересу та пропорційним, тобто воно має мати «справедливий баланс» між вимогами загальних інтересів громади та вимогами захисту основних прав особи [228];

– у тих справах, у яких йдеться про порушення права володіти своїм майном, суд повинен перевірити дії чи бездіяльність держави з огляду на дотримання балансу між потребами загальної суспільної потреби й потребами збереження фундаментальних прав особи, особливо враховуючи те, що заінтересована особа не повинна нести непомірний і непропорційний тягар [187].

Тому колегією суддів було прийнято рішення щодо звернення в дохід держави лише 30 000 000 грн.

Зважаючи на викладені позиції ВАС та ЄСПЛ, захиснику необхідно орієнтуватись у тому, на які доводи має спиратись слідчий суддя під час погодження клопотання про застосування застави до його клієнта, а також звернення такої застави на користь держави.

Під час розгляду клопотання щодо застосування запобіжного заходу, зокрема й застави, захиснику необхідно довести, що ризиків перешкоджанню досудовому розслідуванню його клієнтів немає. У цьому важливу роль відіграє характеристика особи підозрюваного, його репутація, майновий стан, стан здоров’я, вік, наявність осіб на утриманні, спосіб життя, соціальні зав’язки, коло життєвих інтересів, взаємодія з органами досудового розслідування та судом. Захисник має довести, що його підзахисний є порядною особою з бездоганною репутацією, належною професійною,

побутовою та процесуальною поведінкою [93]. Доказами, які це підтверджують, можуть бути: характеристика Голови ВРУ, голови комітету, ВРУ до якого входить народний депутат, а також характеристика з місця проживання; документи, що підтверджують факт наявності на утриманні осіб (малолітніх, неповнолітніх, осіб з обмеженими можливостями тощо); медичні документи, що підтверджують стан здоров'я (діагноз); довідки про дохід та інші документи податкової звітності; професійні відзнаки; заяви від осіб, які мають намір узяти їх на особисту поруку тощо.

З огляду на те, що затримання останнім часом є тим заходом забезпечення кримінального провадження, який найчастіше застосовують до народних депутатів України, і те, що він суттєво обмежує їх права та свободи, то зосередимо увагу саме на цьому запобіжному заході.

З метою забезпечення об'єктивних висновків дослідження необхідно визначити таке: 1) висвітлити інститут «затримання у кримінальному провадженні»; 2) окреслити особливості затримання народного депутата України; 3) розкрити процесуальну участь захисника під час затримання народного депутата України [32, с. 385].

Затримання особи є одним із видів заходів забезпечення кримінального провадження та одночасно тимчасовим запобіжним заходом. Порядок його проведення передбачено як міжнародними правовими актами (ст. 5 ЄКПЛ від 4 листопада 1950 року, ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року), так і національним законодавством (ст. 29 Конституції України, ст. 131, 188–191, 207–213, 298^2, 582, глава 41 КПК України тощо) [53, с. 22].

У абзаці 4 п. 6 Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-15/2003 від 26 червня 2003 року зазначено, що затримання – це тимчасовий запобіжний кримінально-процесуальний та адміністративно-процесуальний заходи, застосування яких обмежує право на свободу та особисту недоторканність індивіда [165].

Аналіз КПК України надає підстави виокремити такі види затримання [32, с. 385]:

1. Затримання з метою приводу на підставі ухвали слідчого судді, суду (ст. 188 –191 КПК України).

2. Затримання особи без попередньої ухвали слідчого судді, суду:

2.1. Законне затримання (ст. 207 КПК України).

2.2. Затримання уповноваженою службовою особою (особи правоохоронних органів, які наділені функціями щодо затримання правопорушника) (ст. 208, 298^2, 582, 628 КПК України).

2.3. Затримання особи на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (глава 41 КПК України).

Наразі в науці чимало визначень поняття «затримання», водночас ми поділяємо думку М. М. Потоцького, який у дисертаційному дослідженні дійшов висновку, що затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення – це «короткостроковий захід законного примусу, що спрямований на забезпечення належної поведінки, реалізується представниками держави та цивільними особами шляхом обмеження права на свободу за наявності підозри щодо скоєння будь-якого кримінального правопорушення (незалежно від суворості санкції), підлягає обов'язковій анкетній чи поза анкетній фіксації та забезпечується прокурорським наглядом і судовим контролем» [138, с. 220]. На думку Ю. В. Лук'яненка та О. О. Юхна, затримання має примусовий характер, що виявляється в забезпеченні участі особи в кримінальному провадженні, зупиненні продовження злочинної діяльності, а також усуненні перешкоди у встановленні обставин вчиненого кримінального правопорушення. Після чого вони наголосили, що такі ознаки виходять поза межі сутності СРД, унаслідок чого затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом [94, с. 50]. Не

можемо повністю погодитись з їх думкою, адже примус притаманний не лише запобіжним заходам, а й окремим СРД (обшук (ст. 234–236 КПК України), освідування особи (ст. 241 КПК України), отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України) [32, с. 385].

Аналіз кримінального процесуального законодавства свідчить, що кримінальною процесуальною метою затримання є: привід для забезпечення участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; припинення вчинення чи замаху на вчинення кримінального правопорушення; задля забезпечення притягнення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, до кримінальної відповідальності в міру своєї вини; для забезпечення видачі (екстрадиції) особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України відповідно до закону; досягнення дієвості кримінального провадження. Слушною вбачається думка А. М. Мельник, що затримання особи лише заради з'ясування її причетності до злочину й вирішення питання про застосування до неї запобіжного заходу, за відсутності бажання в затриманого переховуватись, продовжувати злочинну діяльність чи переховувати (знищити) докази, не є виправданим [101, с. 24].

До ознак затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення належать: законність примусу, спрямованість на забезпечення належної поведінки; обмеження права на свободу; уповноважені та не уповноважені суб'єкти застосування (у порядку ст. 207 КПК України – будь-яка особа, а в інших випадках особи, які мають право на затримання відповідно до закону); обмеженість тривалості; незалежність від суворості санкції; анкетна та поза анкетна фіксація; прокурорський нагляд; судовий контроль [138, с. 40–67].

Попри таку широту регулювання інституту затримання в кримінальному провадженні, в абзаці 2 ч. 1 ст. 207 та абзаці 2 п. 4 ст. 208 КПК України визначено, що особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 КПК України. Так, клопотання про дозвіл на

затримання мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Розгляд таких клопотань здійснюється слідчим суддею, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності ВАС, – слідчим суддею ВАС. Також такі клопотання розглядаються за обов'язкової участі народного депутата України. Обов'язок завчасного повідомлення народного обранця про розгляд вказаного клопотання покладений на слідчого суддю. Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судове засідання або не повідомив про причини своєї відсутності, таке клопотання може розглядатись без участі народного депутата України [82].

Без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), дозволяється затримання народного депутата України лише в разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини. Орган або посадові особи, які затримали народного депутата України, повідомили йому про підозру або застосували до нього запобіжний захід, або здійснили інші СРД (крім обшуку та НСРД), зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову ВРУ. У разі вчинення таких дій стосовно Голови ВРУ орган або посадові особи зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту їх вчинення, повідомити про це Першого заступника Голови ВРУ. Ухвали за результатами розгляду таких клопотань можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у випадках, передбачених КПК України [82]. Указане свідчить, що якщо в ст. 482^2 КПК України передбачені певні особливості процесуального порядку затримання народного депутата України, то ця норма є спеціальною та переважає над загальним порядком кримінального процесуального затримання (загальною нормою). Тобто відбувається

застосування загального порядку кримінального процесуального затримання з урахуванням особливостей, визначених у ст. 482^2 КПК України [32, с. 386].

У своєму рішенні КСУ від 11 липня 2001 року у справі за № 3-в/2001 зауважив, що недоторканність певної категорії посадових осіб – це не їх привілей; вона пов'язана з виконанням ними важливих державних функцій, а тому відповідно до Конституції України й міжнародно-правових зобов'язань України не може розглядатись як гарантія їх безкарності. Недоторканність народних депутатів України, Президента України, суддів передбачає лише спеціальні умови притягнення їх до кримінальної відповідальності [203, с. 5].

Викладений аналіз кримінального процесуального законодавства свідчить, що особливості процедури затримання народного депутата України виявляються в тому, що клопотання про дозвіл на затримання має бути погоджено Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Затримання народного обранця в порядку ст. 208 КПК України дозволяється лише, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини [82]. Також одразу після затримання народного депутата України уповноважені особи зобов'язані протягом двадцяти чотирьох годин повідомити про це Голову ВРУ тощо [32, с. 386].

Висвітливши поняття, ознаки та мету кримінального процесуального затримання та особливості затримання народного депутата України, розглянемо участь захисника в цьому процесі, який має забезпечити ефективну реалізацію функції захисту. Захисник одночасно з органами досудового розслідування проводить, так зване, своє розслідування задля визначення обставин справи, які можуть вказувати на виключення одного із порушень, у якому підозрюють народного депутата України (за відсутності складу такого кримінального правопорушення), за можливості встановлення справжніх свідків події. Під час судового розгляду захисник може зрівняти ті обставини справи, які висвітлені стороною обвинувачення, і довести суду їх

незбіг, що вказуватиме на відкидання основної версії сторони обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення обвинуваченим [28, с. 663]. Як слушно зауважує О. Г. Шнягін, здійснення функції захисту має постійний, систематичний характер та відбувається протягом усього кримінального провадження, крім випадків, коли підозрюваний (обвинувачений) категорично відмовляється давати показання, брати участь у процесуальних діях, захищатись особисто й не бажає мати захисника, а участь останнього не є обов'язковою. Така функція має об'єктивний характер, зумовлений потребами кримінального провадження [223, с. 41]

Як ми зазначали вище, у кримінальних провадженнях стосовно народних депутатів України надзвичайно важливим є початковий етап розслідування, оскільки від характеру та послідовності процесуальних дій на цьому етапі залежить повнота збирання вихідної інформації про подію, закріплення інших об'єктивних і суб'єктивних обставин, що становлять предмет доказування [190, с. 90]. Захисник обов'язково має брати участь на початковому етапі досудового розслідування щодо народного депутата України, адже передусім його участь убезпечить органи досудового розслідування від порушень, які вони можуть допустити, ще не володіючи всією ситуацією на цьому етапі [28, с. 665].

Зважаючи на те, що затримання особи без ухвали слідчого судді супроводжується більшим ризиком порушення її прав і свобод, ніж з такою ухвалою, розглянемо детальніше участь захисника під час затримання уповноваженою особою народного депутата України без ухвали слідчого судді за підозрою у вчиненні злочину. Отже, народного депутата України дозволяється затримувати лише, якщо його застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини [82]. Тобто, якщо народного обранця застали під час вчинення кримінального проступку, нетяжкого злочину або тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але не пов'язаного із застосуванням насильства, або такого,

що спричинив загибель людини, то уповноважена службова особа не має права затримувати його без ухвали слідчого судді [32, с. 386]. Така гарантія є доволі виправданою, зважаючи на повноваження народного депутата України, які передбачені ст. 85 Конституції України, зокрема: «1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції; 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції; 3) прийняття законів; 4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання; 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору та ін.» [72]. Водночас переконані, що для забезпечення повноцінного захисту народного депутата України від незаконного кримінального переслідування, у тому числі й затримання та забезпечення дотримання уповноваженими службовими особами належної кримінальної процесуальної процедури під час досудового розслідування, вказаної гарантії недостатньо. Як свідчить практика, викладені ризики мінімізуються шляхом участі захисника під час затримання особи. Зважаючи на це, нами було запропоновано внести зміни до ст. 52 «Обов'язкова участь захисника» КПК України [30, с. 126], а саме частину 2 статті 52 КПК України доповнити пунктом 10 такого змісту: «щодо народних депутатів України, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, – з моменту встановлення факту, що особа є чинним народним депутатом України» (додаток Б). Такі зміни забезпечать обов'язкову участь захисника під час затримання народного депутата України без дозволу слідчого судді [32, с. 386].

Зосередимо увагу на окремих етапах участі захисника під час затримання народного депутата України за підозрою у вчиненні злочину. Отримавши повідомлення Центру з надання безоплатної правничої допомоги

про затримання особи, адвокат протягом однієї години (а у виняткових випадках – протягом шести годин) з'являється до службової особи, що здійснила затримання, чи підрозділу органу досудового розслідування, до якого доставлено затриману особу [150]. Після прибуття адвокат пред'являє уповноваженим службовим особам, що здійснили затримання відповідні документи, які підтверджують, що він має право здійснювати захист у кримінальному провадженні (ст. 50 КПК України). У разі створення фактичних перешкод для допуску у справу адвокат повинен: а) зафіксувати свою явку до слідчого в журналі реєстрації відвідувачів у черговій частині; б) негайно проінформувати про це Центр з надання безоплатної правничої допомоги; в) подати слідчому відповідне клопотання про надання зустрічі із підзахисним та ознайомлення з матеріалами розслідування; г) подати скаргу на незаконні дії відповідних осіб (у разі відмови в задоволенні клопотання) [102, с. 9].

Адвокат, який був допущений як захисник у кримінальне провадження, повинен забезпечити реалізацію права на конфіденційне побачення з народним депутатом України. Під час такого побачення захисник роз'яснює народному обранцю його права й обов'язки в кримінальному провадженні; з'ясовує чи проводився за його відсутності обшук затриманої особи, якщо так, то запитує про порядок дій уповноважених суб'єктів, перевіряючи в такий спосіб їх правомірність; чи проводився за його відсутності обшук або огляд житла затриманої особи (включаючи службові кабінети чи інші подібні приміщення), якщо так, то запитує про порядок дій уповноважених суб'єктів; чи робив підзахисний або інші особи, у присутності яких проводилися затримання та обшук, заяви та чи були вони занесені до протоколу; чи наявні в нього документи з обмеженим доступом; чи вимагали уповноважені особи отримати інформацію з обмеженим доступом від підзахисного, яка не пов'язана з обставинами затримання та чи була вона розголошена; з'ясовує чи наявні в ситуації обставини, які пов'язані з політичним переслідуванням клієнта тощо. Встановлюючи психологічний контакт з народним обранцем,

захисник повинен наголосити, що отримана від нього інформація щодо обставин і його позиції у справі є конфіденційною та належить до адвокатської таємниці. Під час конфіденційного побачення захиснику доцільно скласти протокол інтерв'ю з клієнтом [32, с. 387].

У результаті з'ясування обставин, які свідчать про незаконне затримання народного депутата України, захисник має керуватись вимогами ст. 42, 206, 208, 482^2 КПК та звертатись з відповідною скаргою до слідчого судді, використовуючи посилання на ЄКПЛ і практику ЄСПЛ, яка є джерелом права [102, с. 11;19, с. 142–145].

Отже, діяльність захисника під час застосування до народного депутата України запобіжних заходів є важливим етапом забезпечення прав і свобод останнього.

Висновки до розділу 3

Специфіка участі захисника під час повідомлення народному депутату України про підозру у вчиненні кримінального правопорушення полягає у виконанні ним функції захисту, враховуючи особливості правового статусу народного депутата України, вимог щодо додержання його конституційних гарантій і привілеїв. Права та обов'язки захисника в цьому контексті пов'язані з дотриманням процедури, передбаченої Кримінальним процесуальним кодексом України, та забезпеченням інтересів підозрюваного під час здійснення уповноваженими органами повідомлення про підозру народному депутату України.

Повідомлення про підозру народному депутату України у вчиненні ним кримінального правопорушення є особливою процедурою, що позначається на винятковому статусі останнього, оскільки це може вплинути на його діяльність як представника влади та політичну ситуацію в країні. Тому участь захисника в цьому процесі є критичною для забезпечення досягнення

відповідності дій слідчих, дізнавачів і прокурорів закону та міжнародним стандартам прав людини, а також подальшого справедливого судового рішення.

Процесуальна регламентація діяльності захисника – це сукупність правил, які ґрунтуються на засадах і нормах кримінального процесуального законодавства, не виходячи за їх межі, та призначені для ефективної реалізації функцій захисника в кримінальному провадженні.

Запобіжними заходами, які застосовують до народного депутата України на етапі досудового розслідування, є ті види заходів забезпечення кримінального провадження, що мають примусовий характер і застосовуються у строк та на підставах, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, слідчим суддею, а також у випадках, визначених законом і уповноваженими службовими особами (лише затримання особи) до представника Українського народу (обраного відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України») як підозрюваного чи особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалось питання про їх застосування, що виявляються в обмеженні чи позбавленні прав і свобод такої особи, з метою виконання нею процесуальних обов’язків, а також запобігання спробам переховуватись від органів досудового розслідування, незаконного впливу на здійснення кримінального провадження, а також продовження вчинення розпочатого (-их) чи інших кримінальних правопорушень.

Участь захисника під час застосування до народного депутата України запобіжного заходу охоплює перевірку таких головних ознак запобіжних заходів:

1) суб’єкт застосування (а) слідчий суддя, у тому числі Вищого антикорупційного суду; б) уповноважена службова особа, тобто посадові особи правоохоронних органів відповідно до закону (лише у випадках затримання особи в порядку ст. 208 КПК України з урахуванням

особливостей, визначених абзацом 5 ч. 2 Кримінального процесуального кодексу України);

2) суб'єкт ініціювання (слідчий і дізнавач центрального апарату Державного бюро розслідувань, детектив Національного антикорупційного бюро, прокурор, у тому числі САП);

3) суб'єкт погодження клопотання про застосування окремих запобіжних заходів (затримання, тримання під вартою, домашній арешт) – Генеральний прокурор (особа, що виконує обов'язки Генерального прокурора);

4) наявність відповідного процесуального статусу народного депутата в кримінальному провадженні, до якого уповноважені службові особи мають намір застосувати запобіжний захід (підозрюваний; особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалось питання про їх застосування);

5) строк застосування (глава 18 Кримінального процесуального кодексу України);

6) пропорційність примусового характеру запобіжного заходу до кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюють народного депутата (одні обмежують, а інші позбавляють права і свободи особи, до якої застосовують запобіжні заходи);

7) наявність повідомлення про розгляд клопотання про обрання запобіжного заходу щодо народного депутата (водночас незабезпечення його участі без поважної причини не перешкоджає здійснення такого розгляду).

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та надано практичні рекомендації з виконання наукового завдання, яке полягає в отриманні нових результатів у вигляді наукових висновків стосовно кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. Проведене дослідження дає можливість сформулювати такі висновки й пропозиції:

1. Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України (у широкому сенсі) – це вихідні, головні положення, що визначені як у нормах правових актів, так і ті, що не закріплені в окремих правових нормах, але випливають з них, на яких ґрунтується діяльність захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України і яких захисник зобов'язаний дотримуватись з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

Теоретичні основи представленого дослідження містять розгляд та аналіз наукових праць, які можна відобразити за такою системою:

– які висвітлюють питання засад кримінального процесу;

– спрямовані на дослідження участі захисника в кримінальному провадженні;

– що висвітлюють правові, організаційні та інші аспекти участі народного депутата України в кримінальному провадженні;

– роботи, які спрямовані на характеристику правового статусу народного депутата України, його повноважень, специфіки роботи тощо.

Особливість кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України полягає в тому, що вони не лише закріпленні в Кримінальному процесуальному кодексі України чи випливають з норм кримінального процесуального законодавства України, а сама діяльність захисника під час досудового розслідування щодо

народного депутата України має ґрунтуватись на таких засадах і відповідати їх сутності.

2. Правовою регламентацією участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України є сукупність правил, які відображені в правових нормах, що передбачені в Конституції України, законах України, рішеннях Конституційного Суду України, постановах Верховного Суду та практиці Європейського суду з прав людини, а також інших відомчих правових актів органів держави, що регулюють діяльність захисника під час захисту на визначеній стадії кримінального провадження обраного згідно із Законом України «Про вибори народних депутатів України» представника Українського народу у Верховній Раді України.

Правова регламентація участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України виявляється:

1) у нормативно-правових актах;

2) рішеннях Конституційного Суду України, постановах Верховного Суду та практиці Європейського суду з прав людини;

3) відомчих правових актах органів держави.

Нормативно-правові акти включають в себе: Конституцію України, міжнародні договори, які закріплюють як право особи на захист, так і загальні положення діяльності захисника в кримінальному провадженні; закони України, які безпосередньо регулюють питання участі захисника в кримінальному провадженні, так і опосередковано, а також ті, які визначають особливість правового статусу підзахисного (народного депутата України); відомчі правові акти, що конкретизують діяльність захисника, зважаючи на закони України, так і ті, які опосередковано регулюють його участь у зв’язку з особливістю конкретного кримінального провадження та особи підзахисного.

3. Дослідження зарубіжного досвіду (Грузії, Ісландії, Італійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Ірландії, Сполучених Штатів Америки, Федеративної Республіки Німеччини, Французької Республіки)

участі захисника під час розслідування кримінальних правопорушень щодо окремої категорії виборних осіб свідчить про те, що в кожній країні є свої особливості як щодо участі захисника в кримінальному провадженні (порядок залучення, терміни прибуття для виконання своїх функцій, повноваження тощо), так і статусу виборної особи, щодо якої проводиться досудове розслідування (порядок притягнення до відповідальності, скасування депутатського імунітету, участі в кримінальному провадженні тощо).

Аналіз зарубіжного досвіду участі захисника під час розслідування кримінальних правопорушень щодо окремої категорії виборних осіб та проведене анкетування в розрізі цієї тематики дали змогу запропонувати зміни в національне законодавство щодо закріплення принципу (засади) «рівність адвокатів та неприпустимість їх дискримінації» (у Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); заборони викликати народного депутата України на допит чи проведення інших процесуальних дій у час запланованого пленарного засідання Верховної Ради України (у Конституцію України; надання права помічнику адвоката-захисника ознайомлюватись з матеріалами кримінального провадження за дорученням адвоката-захисника в порядку ст. 221 та ст. 290 Кримінального процесуального кодексу України (у Кримінальний процесуальний кодекс України); заборони затримувати народного депутата України під час пленарних засідань як у будівлі Верховної Ради України, так і в іншому місці їх проведення (у Конституцію України).

4. Сутність функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України полягає в тому, що така функція є напрямом діяльності підозрюваного (народного обранця) та його захисника, що зумовлений завданнями кримінального провадження та спрямований на: охорону особистих і майнових прав; недопущення порушень інтересів народного депутата України (законні та процесуальні інтереси); заперечення кваліфікації кримінального правопорушення; заперечення законності та

обґрунтованості кримінального переслідування; виявлення обставин, що спростовують підозру повністю чи її частину, у майбутньому можуть сприяти виключенню або пом'якшенню його відповідальності; надання іншого тлумачення діям підзахисного; наполягання на недостатності доказів, якими обґрунтовують уповноважені службові особи сторони обвинувачення; недопущення порушень та необґрунтованих обмежень прав і свобод під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Реалізація функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України здійснюється залежно від практичних ситуацій, що виникають, зважаючи на які розроблена відповідна законодавча процедура. Загалом залучення захисника на початковому етапі досудового розслідування щодо народного депутата України можна поділити на такі групи:

1) участь захисника одразу після затримання народного депутата України (ст. 482^2 Кримінального процесуального кодексу України);

2) залучення захисника слідчим, прокурором, слідчим суддею для здійснення захисту за призначенням відповідно до ст. 49 КПК України;

3) використання права народного депутата України на захист, відповідно до ст. 59 Конституції України.

5. Доведено, що найпоширенішими слідчими (розшуковими) діями, під час проведення яких залучаються адвокати, зокрема й у процесуальному статусі захисника, народними депутатами України, є допит та обшук останніх.

Зважаючи на процесуальний статус захисника в кримінальному провадженні, враховуючи особливий статус народного депутата України, запропоновано зміни в Кримінальний процесуальний кодекс України, що спрямовані на забезпечення ефективної участі захисника та адвоката під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні щодо народного депутата України, у частині: передбачення підстави оскарження в апеляційному порядку під час досудового розслідування ухвали слідчого

судді про проведення обшуку щодо народного депутата України чи членів його сім'ї (запропоновано доповнити ч. 1 ст. 309 пунктом 13); передбачення підстави визнання доказів недопустимими в разі скасування ухвали слідчого судді на проведення обшуку щодо народного депутата України чи членів його сім'ї апеляційним судом (запропоновано доповнити ч. 3 ст. 87 пунктом 5); забезпечення чіткості та однозначності тлумачення абзацу 1 ч. 2 ст. 482^2; забезпечення участі адвоката в кримінальному провадженні, що може залучатись не лише свідком у кримінальному провадженні, а й іншими учасниками кримінального провадження (запропоновано внести зміни в п. 25 ч. 1 ст. 3); забезпечення додаткової гарантії захисту народному депутату України щодо проведення обшуку за його добровільною згодою відповідно до ч. 1 ст. 233 Кримінального процесуального кодексу України (запропоновано внести зміни в абзац 6 ч. 2 ст. 482^2).

6. Забезпечення захисту прав народного депутата України під час проведення та оцінки результатів негласних слідчих (розшукових) дій полягає: 1) в ознайомленні з результатами проведених негласних слідчих (розшукових) дій після їх розсекречення задля здійснення їх оцінки, що сприятиме виявленню порушень уповноважених службових суб'єктів сторони обвинувачення, які їх ініціювали та проводили; 2) ініціюванні захисником проведення негласних слідчих (розшукових) дій до слідчого, прокурора з метою збирання доказів, які виправдовуватимуть або пом'якшуватимуть покарання його підзахисного (народного депутата України).

7. Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час повідомлення народному депутату України про підозру у вчиненні кримінального правопорушення полягають у виконанні захисником завдань:

1) з виявлення порушень органами прокуратури кримінальної процесуальної процедури здійснення повідомлення про підозру;

2) забезпечення оскарження повідомлення про підозру народному депутату України.

Під час здійснення повідомлення про підозру народному депутату України про вчинення ним кримінального правопорушення захиснику, окрім загальних вимог, які висуваються до повідомлення про підозру, необхідно перевірити:

– чи здійснення комплексу дій (складення процесуального документа «Повідомлення про підозру», його вручення, повідомлення та роз'яснення процесуальних прав особі, якій повідомили про підозру, внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань), – відбулось лише такими суб'єктами: Генеральним прокурором, виконувачем обов'язків Генерального прокурора, а також заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

– чи за наявності письмового доручення лише уповноважених осіб, передбачених у п. 2 ч. 1 ст. 481 Кримінального процесуального кодексу України, прокурор вчинив такий комплекс дій (або окремі його етапи): складення процесуального документа «Повідомлення про підозру», його вручення, повідомлення та роз'яснення процесуальних прав особі, якій повідомили про підозру, внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань;

– чи доручення уповноважених осіб, передбачених у п. 2 ч. 1 ст. 481 Кримінального процесуального кодексу України, щодо здійснення повідомлення про підозру було виписане лише прокурору (не органу досудового розслідування, дізнання чи оперативному підрозділу);

– чи прокурору було законно доручено здійснити весь комплекс дій щодо здійснення повідомлення народному депутату України про підозру, чи лише його окремі етапи (наприклад, вручення процесуального документа «Повідомлення про підозру», повідомлення та роз'яснення процесуальних прав народному депутату, у зв'язку з повідомленням про підозру), адже, якщо без письмового доручення прокурором було зроблено інші етапи здійснення повідомлення про підозру, то вони не відповідатимуть законному

процесуальному порядку, що призведе до не набуття процесуального статусу підозрюваного народним депутатом України;

– чи є прокурор, якому доручили здійснити повідомлення про підозру народному депутату України, процесуальним керівником, або чи включений він до групи прокурорів у цьому кримінальному провадженні;

– чи у випадках здійснення повідомлення про підозру прокурором (чи виконання окремого етапу: складення процесуального документа «Повідомлення про підозру» народному депутату) за письмовим дорученням уповноважених осіб, передбачених у п. 2 ч. 1 ст. 481 Кримінального процесуального кодексу України, процесуальний документ «Повідомлення про підозру» є погодженим останніми із зазначенням їх підписів;

– чи виконував обов'язки Генерального прокурора перший заступник Генерального прокурора під час здійснення повідомлення про підозру або винесення доручення щодо виконання таких дій іншому прокурору.

8. Процесуальна регламентація діяльності захисника під час застосування запобіжних заходів до народного депутата України полягає:

а) у здійсненні захисником перевірки щодо достатності доказів, якими обґрунтовано підозру народному депутату;

б) перевірці захисником достатності підстав застосування конкретного запобіжного заходу;

в) збиранні доказів щодо спростування підозри та подальшому їх представленні слідчому судді;

г) перевірці спеціальної процедури застосування запобіжного заходу до народного депутата України;

д) побудові ефективної лінії захисту та її дотриманні під час розгляду питання щодо застосування запобіжного заходу до народного депутата (зокрема, здійснення захисником дій щодо застосування менш суворого запобіжного заходу, ніж клопоче сторона обвинувачення).

Процесуальна регламентація діяльності захисника потребує вдосконалення в частині його обов'язкового залучення під час затримання

народного депутата України за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення без дозволу слідчого судді, адже це забезпечить додаткову гарантію захисту прав і свобод народного депутата України, зважаючи на його професійну діяльність.

Залучення захисника одразу після затримання народного депутата України без дозволу слідчого судді сприяє ефективному захисту прав і свобод народного депутата України, адже в цьому процесі захисник одразу зможе з'ясувати, чи було затримання законним і чи проведена процедура затримання відповідає вимогам Кримінального процесуального кодексу України. У разі виявляння порушень уповноваженими службовими особами під час затримання народного депутата України, захисник зобов'язаний вжити всіх необхідних заходів, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України (забезпечити фіксацію таких порушень у протоколі затримання особи, подання відповідних заяв і клопотань до протоколу, фіксацію таких порушень за допомогою технічного засобу на відповідний носій, звернутись зі скаргою до прокурора, слідчого судді).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є. Оціночні поняття у Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року: теоретичні та прикладні проблеми застосування. *Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Братислава, Словацька Республіка, 27–28 листопада 2015 р.). Пан'європейська висока школа, Братислава, 2015. С. 19–22.

2. Адашис Л. І. Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу на виборах народних депутатів України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків. 2010. 232 с.

3. Адвокатура України : підручник / М. А. Погорецький, О. Г. Яновська. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 368 с.

4. Александров О. А. Конституційно-правові засади статусу народного депутата України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ. 2010. 255 с.

5. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. №1. С. 161–169.

6. Антонюк А. Б. Процесуальні засади міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 220 с.

7. Бабчинська Т. В. Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса. 2020. 234 с.

8. Беспалько І. Визначення поняття загальних засад кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право.* № 5. 2018. С. 241–247. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/48.pdf.

9. Білоус О. В. Засада недоторканості житла чи іншого володіння особи у досудовому кримінальному провадженні : автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 21 с.

10. Бондарчук Д. Присутність адвоката під час допиту. *Юридична компанія «EQUITY»* : веб-сайт. URL: https://equity.law/press-center/publications/1174.html.

11. Боряк Г. Член комітету НААУ з питань захисту прав та гарантій адвокатської діяльності Галина Боряк: «Ремісником, звичайно, можна бути, але краще бути майстром». *Національна Асоціація Адвокатів України* (публікація від 11.01.2022). [сайт]. URL: https://unba.org.ua/publications/print/7193-chlen-komitetu-naau-z-pitan-zahistu-prav-ta-garantij-advokats-koi-diyal-nosti-galina-boryak-remisnikom-zvichajno-mozhna-buti-ale-krashe-buti-majstrom.html.

12. Бялковський Д. А. Реалізація конституційних засад кримінального провадження в діяльності слідчого судді : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2021. 248 с.

13. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою забезпечення гармонізації кримінального процесуального законодавства з положеннями Закону України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України». *Liga 360 :* веб-сайт. URL: https://ips.ligazakon.net/document/XI00651A.

14. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.

15. Волошанівська Т. В. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2019. 21 с.

16. Волошина В. К. Щодо права на ефективний захист у кримінальному провадженні та практики ЄСПЛ. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 225–228.

17. ВСУ висловився про визнання доказів недопустимими. Постанова Верховного Суду України від 16 березня 2017 року № 671/463/15-к. *Долинський районний суд Івано-Франківської області :* веб-сайт. 2017. URL: https://dl.if.court.gov.ua/sud0906/pres-centr/1/357697/.

18. Гапотченко Г. М. Набуття особою статусу підозрюваного за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Донецьк, 27 верес. 2013 р.). Донецьк : ДЮІ МВС України, 2014. С. 160–165.

19. Гвоздюк В. В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело права під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листопада 2020 р.). Київ, 2020. С. 142–145. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/ handle/123456789/17942.

20. Гвоздюк В. В. Тактика допиту підозрюваного в кримінальному провадженні відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Юридична психологія*. 2020. Вип. № 2 (27). С. 95–102. DOI: https://doi.org/10.33270/03202702.95.

21. Гвоздюк В. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 294 с. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/items/ba485b83-34c7-4f68-9e9b-a882cfd89b54.

22. Гецко В. В. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України та депутатів місцевих рад: проблеми теорії та практики: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ. 2015. 22 с.

23. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 602 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/3320?show=full&locale-attribute=uk.

24. Горб Ю. В. Проблемні аспекти процесу збирання доказів стороною захисту на етапі досудового провадження. *Юридична наука і практика:*

пошук правової гармонії : матеріали Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція». (Київ, 5 жовтня 2017 р.). Київ, 2017. С. 132–135.

25. Горбачевський В.Я. Запобіжні заходи у сучасному правосудді. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* № 1. 2013. С. 215–219. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d70c380b-6518-44a9-ad67-51823611492b/content.

26. Григоренко А. О. Конституційно-правовий статус народного депутата України і парламентаріїв Італії, Польщі та Угорщини: порівняльний аналіз : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2010. 26 с.

27. Григорук В. О. Правові основи участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 75. Ч. 3. 2023. С. 95–100. (Серія Право). DOI: https://doi.org/10.24144/2307-33.

28. Григорук В. О. Сутність функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2. 2024. С. 661–668.

29. Григорук В. О. Участь захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб: досвід країн Європейського Союзу. *Нове українське право*. Вип. 4. 2023. С. 169–175. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.22.

30. Григорук В. О. До питання функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України. *Весняні юридичні читання – 2024. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 квітня 2024 р.). Вінниця : Дон. нац. універ. ім. Василя Стуса, 2024. С. 123–127.

31. Григорук В. О. Правові основи участі захисника під час досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Кримінально-правові й процесуальні відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали круглого столу (Київ, 27 січня 2023 р.). Київ : НаУКМА, 2023. С. 88–93.

32. Григорук В. О. Процесуальна регламентація діяльності захисника під час затримання народного депутата України за підозрою у вчинені злочину. *Юридичний науковий електронний журнал.* Вип. 8. 2024. С. 384–387. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/90.

33. Григорук В. О. Участь захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб: досвід Грузії. *Перспективні напрямки наукових досліджень – 2023* : матеріали CXXIX наук.-практ. інтерн. конф. (Київ, 21 серпня 2023 р.). Київ, 2023. С. 45–50.

34. Григорук В. О. Щодо визначення поняття засади кримінального процесу. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квітня 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 53–57.

35. Григорук Н. Г. Конституційно-правовий статус народного депутата України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2004. 20 с.

36. Гринюк В. О. Окремі питання вдосконалення процесуального порядку повідомлення про підозру. *Сучасні проблеми криміналістики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер., присвяченої 100-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В. П. Колмакова (Одеса, 27–28 верес. 2013 р.). Одеса : Юридична література, 2013. С. 93–96.

37. Гринюк В. О. Спростування стороною захисту підозри (первинного обвинувачення) під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 34–39.

38. Грищенко Н. В. Тактика допиту підозрюваного з участю захисника : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя. 2012. 244 с.

39. Громовий А. О. Заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення як передумова для початку досудового розслідування. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 4 (21). URL: http://epub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/692/696.

40. Депутат розкрив подробиці вбивства зрадника Ковальова: співмешканці колаборанта перерізали горло. *УНІАН інформаційне агенство* :

веб-сайт. 2022. URL: https://www.unian.ua/incidents/oleksiya-kovalova-vbili-deputat-rozkriv-detali-vbivstva-kolaboranta-11958861.html.

41. Депутатська недоторканність: скасувати чи реформувати? *Розвиток Громади* : веб-сайт. 2015. URL: https://rozvytok-hromady.com/po-suti/deputatska-nedotorkannist-skasuvaty-chy-reformuvaty.

42. Дехтяр О. Г. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та її реалізація у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса. 2014. 231 с.

43. Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 267–272.

44. Дроздов О. М. Науковий висновок щодо відповідності статті 131-2 підп. 11 п. 16-1 Розділів XI «Перехідні положення» законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zakonodavstvo/2016-01-27.naykovyj.vysnovok.pdf.pdf.

45. Дубівка І. В. Діяльність адвоката в стадії досудового розслідування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2017. 232 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/1937/3/%d0%94%d0%b8%d1%81%d0%b5%d1%80%d1%82_%d0%94%d1%83%d0%b1%d1%96%d0%b2%d0%ba%d0%b0_2017.pdf.

46. Дульський О. Л. Забезпечення стороною захисту дотримання прав та законних інтересів учасників проведення обшуку : дис. … д-ра філософії : 081–«Право». Київ, 2020. 275 с. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/items/ddf27e82-5771-4220-beb4-ed822c65f831.

47. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024 рік (січень–вересень). *Офіс Генерального прокурора* : веб-сайт. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2.

48. Ємельянов Р. О. Правове регулювання участі адвоката-представника потерпілого в кримінальному провадженні. *Європейські перспективи*. № 3. 2020. С. 122–130. URL: http://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/122-_Emel_yanov.pdf.

49. Заборовський В. В. Конфіденційне спілкування адвоката зі своїм клієнтом як гарантія здійснення адвокатської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. Вип. 66. 2021. С. 244–250. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.40. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/43.pdf.

50. Загальна декларація прав людини : міжнар. док. 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

51. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. заклад. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/TEorijaDerjav_2009.pdf.

52. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства : міжнар. док. від 1 жовт. 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text.

53. Захарко А. В., Рогальська В. В., Солдатенко О. А. та ін. Затримання у кримінальному провадженні : навч. посіб. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. 224 с.

54. Заходи забезпечення кримінального провадження : навч. посіб. / О. В. Авраменко, Р. І. Благута, А. Я. Хитра. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.

55. Зведення принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі : міжнар. док. від 9 груд. 1988 р. № 43/173. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/detent.shtml.

56. Зубач І. М. Функція захисту у сучасному кримінальному провадженні України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2014. № 810. Юридичні науки С. 178–183. URL:

https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2324/030178183.pdf.

57. Зубач І.М., Кушпіт В.П. Функція захисту за чинним кримінальним процесуальним кодексом України: теоретико-правовий аналіз. *Право і суспільство.* 2015. № 4. Ч. 2. С. 174–180.

58. Івасюк І. Г. Інститут «повідомлення про підозру» нового кримінального процесуального законодавства України. *Митна справа*. 2013. № 4 (22). С. 74–79.

59. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 40–48.

60. Караман І. В., Козіна В. В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. Київ: ВАІТЕ, 2015.136 с.

61. Кобак М. В. Реалізація засад кримінального провадження слідчим суддею основи : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 235 с.

62. Кожевников А. Ю. Конституційно-правове регулювання імунітетів в Україні (на прикладі глави держави, народних депутатів та суддів України) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків. 2009. 147 с.

63. Козаченко А. О. Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб : дис. … д-ра філософ. : 081–Право. Київ. 2023. 277 с. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/0385f568-3423-4409-bacb-20f1141286ba/content.

64. Козаченко В. І. Засада законності у кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччини та України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2018. 258 с.

65. Колесник В. А. Суб’єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2013. № 1. С. 129–134.

66. Колесник Г., Свєтлічний І. Чи варто оскаржувати повідомлення про підозру та як це робити? Судова практика. *Національна асоціація адвокатів України* : веб-сайт. 2020. URL: https://unba.org.ua/publications/5388-chi-varto-oskarzhuvati-povidomlennya-pro-pidozru-ta-yak-ce-robiti-sudova-praktika.html.

67. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

68. Константинівська А. А як у них? Політичний імунітет. *Громадянська мережа ОПОРА* : веб-сайт. URL: https://rada.oporaua.org/analityka/a-iak-u-nykh/19773-a-iak-u-nykh-politychnyi-imunitet.

69. Конституційний Суд визнав пункт 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України неконституційним. *Конституційний Суд України* : веб-сайт. 2022. URL: https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciynyy-sud-vyznav-punkt-4-chastyny-pershoyi-statti-284-kryminalnogo-procesualnogo.

70. Конституційні акти Франції : Конституційний закон від 3 черв. 1958 р. URL: https://legalns.com/download/books/cons/france.pdf.

71. Конституція Литовської Республіки : рішення референдуму Литівської Республіки від 25 жовт. 1992 р. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm#%D0%B3%D0%BB5.

72. Конституція України : Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

73. Конституція України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. Чижмарь К. І. та Лавриновича О. В. Київ : ВД «Професіонал», 2018. 290 с.

74. Костенко М. А. Рівність перед законом і судом як засада кримінального провадження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг. 2015. 225 с.

75. Костицька І. О. Конституційно правові основи статусу народного депутата України в системі народного представництва : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ. 2010. 190 с.

76. Кравчук В. Правові аспекти діяльності іноземних адвокатів у країнах Європейського Союзу: на прикладі Німеччини. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2 (4). С. 50–54.

77. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

78. Кримінальний процес : навч. посіб. для підгот. до іспиту / [О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.]. Харків : Право, 2018. 298 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/460/3_Kriminalnij_process_NP_ doispitu_18_vnutri.pdf.

79. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

80. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 352 с.

81. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за ред. С. В. Ківалова, С. І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с.

82. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

83. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

84. Кубрак, П. М. Кримінальний процес України: Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. 244 с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/krim_pr_ukr.pdf.

85. Куц Я. О. Особливості участі захисника у проведенні процесуальних дій на стадії досудового розслідування. *Вісник Академії адвокатури України*. № 3. 2015. С. 170–176.

86. Куцкір Г. М. Засада недоторканності права власності: поняття, зміст і реалізація у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса. 2015. 242 с.

87. Кучер В. О., Байдик О. А. Участь захисника під час повідомлення про підозру у досудовому розслідуванні. *Вісник кримінального судочинства*. № 1–2. 2021. С. 8–27. DOI: https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.1-2/8-27.

88. Кучер О. В. Участь захисника у кримінальних провадженнях про злочини у сфері службової діяльності : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2021. 211 с.

89. Кучинська О. П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 441 с.

90. Лаврова В. Строки оскарження повідомлення про підозру: практичні і теоретичні аспекти. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 166–176. DOI: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2170.

91. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ. Істина, 2014. 432 с.

92. Лобойко Л. М. Методи кримінально-процесуального права : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 352 с.

93. Лук’яненко О. Стратегія і тактика сторони захисту під час обрання запобіжного заходу. *VB* : веб-сайт. 2023. URL: https://vbpartners.ua/publikacziyi/strategija-i-taktika-storoni-zahistu-pid-chas-obrannja-zapobizhnogo-zahodu.

94. Лук’яненко Ю. В., Юхно О. О. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження : монографія. Харків : Панов, 2016. 264 с.

95. Максименко А. С. Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права : дис. … д-ра філософ. : 081–Право. Київ. 2022. с. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/1ef2fd8e-72ae-44ec-ba41-9180b5ad8fa9/content.

96. Максименко Н. Поняття та правова природа підозри. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 7. С. 164–168.

97. Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні : автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса. 2016. 22 с.

98. Мамка Г. М. Засади кримінального провадження: наукові та правові основи : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 478 с.

99. Мартиновський Р. Вступ адвоката у справу: початкові дії : метод. рек. для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою. Київ. 2015. 54. URL: https://ulaf.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/MP_vstup.pdf.

100. Маслюк О. В. Процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри (обвинувачення) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 217 с.

101. Мельник А. М. Забезпечення прав затриманого : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 229 с.

102. Методичні рекомендації для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою: Дії захисника при затриманні особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Книга перша. І. Вань, А. Вишневський та ін. Харків : Фактор, 2015. 64 с. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/guidelines/guideline-detention-on-suspicion-criminal-offense.pdf.

103. Мировська А. В., Гвоздюк В. В. Процесуальні й тактичні особливості допиту неповнолітніх потерпілих під час розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листопада 2018 р.). Київ, 2018. С. 262–264.

104. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2019. 280 с.

105. Михайленко В. Міф № 5: Обшук проводиться виключно за участю адвоката. *Судова влада України. Вищий антикорупційний суд* : веб-сайт. URL: https://hcac.court.gov.ua/hcac/pres-centr/news/934677/.

106. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

107. Місечко М. М. Поняття та правова природа категорії «підозра». *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* № 4. 2021. С. 331–336. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.57.

108. Моргун Н. С. Засада недоторканності права власності у досудовому кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2015. 237 с.

109. Навроцька В. В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів. 2007. 255 с.

110. Навроцька В. В. Засади диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України : монографія. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2010. 440 с.

111. Назаров В. В. Обмеження конституційних прав людини в кримінальному провадженні : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ. 2009. 38 с.

112. Народному депутату Олексію Ковальову повідомлено про підозру у державній зраді та пособництві державі-агресору. *Державне бюро розслідувань* : веб-сайт. 2022. URL: https://dbr.gov.ua/news/narodnomu-deputatu-oleksiyu-kovalovu-povidomleno-pro-pidozru-u-derzhavnij-zradi-ta-posobnictvi-derzhavi-agresoru-video.

113. Одинцова І. М. Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та європейські стандарти) : дис. … канд. юрид. наук. : 12.00.09. Запоріжжя. 2017. 226 с.

114. Основи візуального спостереження: практ. посіб. / С. С. Чернявський, М. Л. Грібов, А. А. Вознюк, А. А. Нєбитов, В. В. Гвоздюк. Київ, Норма права, 2024. 112 с.

115. Основні положення про роль адвокатів : міжнар. док. від 1 серп. 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text.

116. Пархоменко Н. М. Акт законодавства. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Акт законодавства/.

117. Пасечник М. Л. Кримінальні процесуальні та криміналістичні засади слідчої таємниці: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. 233 с.

118. Петров В. О., Єдин Р. В. Сутність кримінальної процесуальної засади змагальності сторін. *Від громадянського суспільства – до правової держави* : матеріали XIII міжнар. наук. конф. студентів та молодих вчених (Харків, 27 квітня 2017 р.). Харків, 2017. С. 215–217.

119. Пєший Д. А. Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2016. 210 с.

120. Пилипенко В. Депутат або «лакей»? Як не перетворити зняття депутатської недоторканості на інструмент для кримінального переслідування. *LB.ua* : веб-сайт. 2015. URL: https://lb.ua/blog/volodymyr_pylypenko/292977_deputat_abo_lakey_yak.html.

121. Письменний Д. П. Функції обвинувачення та захисту за новим КПК України. *Право і суспільство*. № 6-2. 2013 С. 353–358. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/6-2_2013/82.pdf.

122. Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу : Постанова Кабінету

Міністрів України від 17 верес. 2014 р. № 465. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2014-%D0%BF#Text.

123. Погорецький М. А. Захисник – суб'єкт доказування на досудовому провадженні за чинним КПК України: проблемні питання. *Актуальні питання державотворення в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 трав. 2014 р.). Київ, 2014. С. 480–485.

124. Погорецький М. А., Гринюк В. О. Повідомлення судді про підозру: проблемні питання правового регулювання, теорії та практики. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 58–71.

125. Погорецький М. А., Старенький О. С. Здійснення кримінального провадження щодо народних депутатів: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 79–90.

126. Погорецький М.А., Іскендеров Е.Ф. Роль прокурора при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 3–4. С. 47–58.

127. Положення про помічника адвоката : рішення Ради адвокатів України від 25 верес. 2015 р. № 113. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr113871-15#Text.

128. Полянський А. О. Засади (принципи) кримінального провадження: сутність, значення, система і важливість унормування. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО».* Вип. 26, 2017 р. С. 111–117. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dcb3c0dd-7d79-4ac9-af67-48442bbb50db/content.

129. Попелюшко В. О. Поняття захисту у кримінальному процесі. Проблеми кримінального процесу та захисту у кримінальній справі : зб. наук. ст. / уклад. С. В. Аврамишин. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2008. С. 209–224.

130. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Острог. 2009. 342 с.

131. Посвистак О. М. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 243 с.

132. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2019 р., справа № 536/2475/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* веб-сайт. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236.

133. Постанова Верховного Суду від 31 трав. 2021 р. у справі 646/3986/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97429838.

134. Постанова Верховного Суду від 6 лют. 2018 р. у справі 752/11464/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72150999.

135. Постанова Верховного Суду у складі колегії Другої судової палати суддів Касаційного кримінального суду від 14 червня 2022 р. (справа № 463/5551/15). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104827748.

136. Постанова Верховного Суду у справі № 748/3070/15-к від 12 квітня 2018 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73438045.

137. Постанова Верховного Суду України від 25 листопада 2020 р., справа № 627/927/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93171491.

138. Потоцький М. М. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення : дис. … д-ра філософ. : 081–Право. Кропивницький. 2022. 275 с. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2022/09/dysertacziya__potoczkyj.pdf.

139. Почтовий М. М. Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпро. 2021. 467 с.

140. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text.

141. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text.

142. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/ed20221118#Text.

143. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги : Закон України від 10 квіт. 2023 р. № 3022-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#n316.

144. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану : Закон України від 27 лип. 2022 р. № 2462-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#n7.

145. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури : Закон України від 8 груд. 2023 р. № 3509-IX . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3509-20#n20.

146. Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.

147. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: спільний наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України

№ 114/1042/516/1199/936/1681/51 від 16 лист. 2012 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12.

148. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20.

149. Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу : Постанова КМУ від 11 січ. 2012 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-%D0%BF#Text

150. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 груд. 2011 р. № 1363. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF#Text.

151. Про затвердження роз'яснення щодо участі адвокатів у кримінальних провадженнях за відсутності підозрюваного, обвинуваченого : Рішення Ради адвокатів України від 27 груд. 2022 р. № 183. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0183871-22#Text.

152. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі : Наказ Міністерства юстиції України від 25 лют. 2014 р. № 386/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0337-14#Text.

153. Про затвердження у новій редакції Положення про представництво Національної асоціації адвокатів України за кордоном : Рішення Ради адвокатів України від 2 серп. 2022 р. № 59. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0059871-22#Text.

154. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text.

155. Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листоп. 1992 р. № 2790-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#n326.

156. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

157. Проданик І. В. Слідчі (розшукові) та процесуальні дії при розслідуванні взаємопов'язаних злочинів. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2015. Вип. 6 (3). С. 57–60. (Серія «Юридичні науки»).

158. Пуканич Е. Чи є повідомлення про підозру процесуальною дією і чи має потерпілий право звертатися до прокурора з клопотанням про повідомлення особі про підозру. *Протокол. Юридичний інтернет ресурс : веб-сайт*. 2019. URL: https://protocol.ua/ua/chi_e_povidomlennya_pro_pidozru_protsesualnoyu_dieyu_i_chi_mae_poterpiliy_pravo_zvertatisya_do_prokurora_z_klopotannyam_pro_povidomlennya_osobi_pro_pidozru/.

159. Пчолкін В. Д., Харьков Р. О. Підстави для проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики :* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 листопада 2018 р.). 2018. Харків. С. 230–232. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/108.pdf.

160. Радченко О. І. Статус народного депутата України: проблеми теорії і правового регулювання : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 14 с.

161. Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 груд. 1988 року. Звід принципів захисту всіх осіб, що підпадають затриманню або арешту в будь-якій формі : міжнар. док. від 9 груд. 1988 р. № 43/173. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu88315?an=18&ed=1988_12_09.

162. Репешко П. І. Про необхідність реалізації принципу справедливості у кримінальному судочинстві. *Плебсологічне осмислення*

перспектив розвитку Української держави : ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 трав. 2010 р.) : матеріали доп. і виступів; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Міжгалузевий ін-т управління, Міжнар. наук.-техн. ун-т ім. Ю. Бугая, Благод. орг. «Центр практичної філософії». Київ, 2010. Вип. 3. С. 276–278.

163. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»). Справа № 17/81-97 № 1-1/98. Київ. 1998. URL: https://ccu.gov.ua/docs/391.

164. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України : від 20 жовт. 2011 р. № 12-рп/2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11#Text.

165. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень ч. 1, 3 ст.80 Конституції України, ч. 1 ст. 26, ч. 1, 2, 3 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення ч. 3 ст. 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності) : Рішення Конституційного суду України від 26 черв. 2003 р. № 12-рп/2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03#Text.

166. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) [...] : Рішення Конституційного суду України від 26 лют. 1998 р. № 1-рп/98. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-98#Text.

167. Савляк І. І. Таємниця спілкування як засада кримінального провадження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 229 с.

168. Свириденко С. В., Татаров О. Ю. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканістю : монографія. Нац. акад. внутр. справ. Київ. 2019. 212 с.

169. Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканістю : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2018. 232 с.

170. Святоцький О. Д., Михеєнко М. М. Адвокатура України : навч. посіб. Київ : Ін Юре, 1997. 224 с.

171. Сергєєва Д. Б. Проблемні аспекти законодавчого визначення відомостей щодо негласних слідчих (розшукових) дій, що не підлягають розголошенню. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 104–110.

172. Сердюк В. П. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні України: процесуальні проблеми. *Право і суспільство*. № 2. Ч. 2. 2020. С. 255–259. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/1_2017/part_2/59.pdf.

173. Сівак О. В. Правова природа запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 1 (98). 2016. С. 206–219. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1f6f19af-3ae0-449c-a9d1-0d4d0d5e121e/content.

174. Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2017. 501 с.

175. Слідчі (розшукові) дії : навч. посіб. / О. В. Авраменко, Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк та ін. ; за заг. ред. Р. І. Благути, Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

176. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні : навч. наочн. посіб. у схемах і табл. / О. А. Осауленко, А. В. Самодін, Г. М. Степанова та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 140 с.

177. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка. Т. 4. 1973. 839 с. URL: https://archive.org/details/bilodid_slovnyk/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B4%20%D0%86.%D0%9A.%2C%20%D0%91%D1%83%D1%80%D1%8F%D1%87%D0%BE%D0%BA%20%D0%90.%D0%90.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.%20%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.%20%D0%92%2011%20%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%85.%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC%2004/.

178. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка. Т. 8. 1977. 927 с. URL: https://archive.org/details/bilodid_slovnyk/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B4%20%D0%86.%D0%9A.%2C%20%D0%91%D1%83%D1%80%D1%8F%D1%87%D0%BE%D0%BA%20%D0%90.%D0%90.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.%20%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.%20%D0%92%2011%20%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%85.%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC%2008/.

179. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка. Т. 3, 1972. 741 с. URL: https://archive.org/details/bilodid_slovnyk/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B4%20%D0%86.%D0%9A.%2C%20%D0%91%D1%83%D1%80%D1%8F%D1%87%D0%BE

%D0%BA%20%D0%90.%D0%90.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.%20%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.%20%D0%92%2011%20%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%85.%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC%2003/.

180. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка. Т. 7. 1976. 723 с. URL: https://archive.org/details/bilodid_slovnyk/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B4%20%D0%86.%D0%9A.%2C%20%D0%91%D1%83%D1%80%D1%8F%D1%87%D0%BE%D0%BA%20%D0%90.%D0%90.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.%20%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.%20%D0%92%2011%20%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%85.%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC%2007/.

181. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка. Т. 10. 1979. 657 с. URL: https://archive.org/details/bilodid_slovnyk/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B4%20%D0%86.%D0%9A.%2C%20%D0%91%D1%83%D1%80%D1%8F%D1%87%D0%BE%D0%BA%20%D0%90.%D0%90.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.%20%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.%20%D0%92%2011%20%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%85.%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC%2010/.

182. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук.

думка. Т. 6. 1975. 830 с. URL: https://archive.org/details/bilodid_slovnyk/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B4%20%D0%86.%D0%9A.%2C%20%D0%91%D1%83%D1%80%D1%8F%D1%87%D0%BE%D0%BA%20%D0%90.%D0%90.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.%20%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.%20%D0%92%2011%20%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%85.%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC%206/.

183. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка. Т. 9, 1978. 917. URL: https://archive.org/details/bilodid_slovnyk/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B4%20%D0%86.%D0%9A.%2C%20%D0%91%D1%83%D1%80%D1%8F%D1%87%D0%BE%D0%BA%20%D0%90.%D0%90.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.%20%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.%20%D0%92%2011%20%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%85.%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC%209/.

184. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка. Т. 1. 1970. 827 с. URL: https://archive.org/details/bilodid_slovnyk/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B4%20%D0%86.%D0%9A.%2C%20%D0%91%D1%83%D1%80%D1%8F%D1%87%D0%BE%D0%BA%20%D0%90.%D0%90.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.%20%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.%2

0%D0%92%2011%20%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%85.%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC%2001/page/n1/mode/2up.

185. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка. Т. 2, 1971. 547 с. URL: https://archive.org/details/bilodid_slovnyk/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B4%20%D0%86.%D0%9A.%2C%20%D0%91%D1%83%D1%80%D1%8F%D1%87%D0%BE%D0%BA%20%D0%90.%D0%90.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.%20%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.%20%D0%92%2011%20%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%85.%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC%2002/.

186. Смирнов Є. В. Участь захисника в реалізації процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя. 2017. 247 с.

187. Справа «Новоселецький проти України» (заява № 47148/99) : Рішення Європейського суду з прав людини від 22 лют. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_238#Text.

188. Стрельцов Є. Л. Основне завдання законодавства – регулювання чи регламентування регулювання суспільних відносин: деякі міркування. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* № 9. 2016. С. 8–15. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6694/Osnovne-zavdannia-zakonodavstva.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

189. Сучасний кримінальний процес країн Європи : монографія В. В. Луцик, В. А. Савченко, В. І. Самарін та ін. ; за ред. В. В. Луцика та В. І. Самаріна. Харків : Право, 2018. 792 с.

190. Танривердієв Х. М. Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України : дис. … канд. юрид. наук :

12.00.09. Київ. 2020. 269 с. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/6b8dc30d-1125-4c63-900c-c347455bceec/content.

191. Танривердієв Хазарі Муса-огли. Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 21 с.

192. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

193. Терещенко Ю. В., Григорук В. О. Особливості участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України* : матеріали круглого столу. (Київ, 27 жовтня 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 149–152.

194. Терещенко Ю. В., Григорук В. О. Участь захисника під час проведення допиту народного депутата України. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2 травня 2024 року). Київ : Нац. акад.внутр. справ, 2024. С. 131–134.

195. Терещенко Ю., Григорук В. Специфіка участі захисника при повідомленні народному депутату України про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Юридичний вісник*. № 2. 2024. С. 52–59. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2024.7.

196. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. 8-ме вид., доповн. і переробл. Київ : Алерта, 2020. 452 с.

197. Тертишник В. М. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / 17-те вид., доповн. і переробл. Київ : Алерта, 2020. 1088 с.

198. Титов А. М. Основні принципи та особливості участі захисника на досудовому слідстві : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2005. 15 с.

199. Трофименко В. М. Особливості участі захисника в доказуванні в кримінальному провадженні: деякі теоретико-прикладні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія «Право».* 2015. Вип. 33 (2). С. 165– 168.

200. Трофименко В. М. Співвідношення понять «кримінальне судочинство» та «кримінальне провадження» за КПК України. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (27 листоп. 2013 р., м. Одеса). Одеса, 2013. С. 25–29.

201. Трохлюк О. П. Реалізація засади забезпечення доведення винуватості в кримінальному процесі України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 209 с.

202. Удалова Л. Д., Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище : монографія. Київ: КНТ, 2010. 191 с.

203. Узагальнення практики розгляду Вищою радою правосуддя подань про надання згоди на затримання, утримання під вартою чи арештом суддів у 2016–2021 роках. *Вища рада правосуддя :* веб-сайт. Київ. 2022. 38 с.

204. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 29 квіт. 2020 р. (справа № 991/2529/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89057802.

205. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 03 квіт. 2020 р. (справа № 991/2529/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88691430.

206. Ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 19 квітня 2019 р. Справа 201/10993/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81598449.

207. Ухвала Київського апеляційного суду від 29 лютого 2024 р., судова справа № 11-сс/824/656/2024. *Єдиний державний реєстр судових рішень :* веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117657372.

208. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 14 березня 2019 р. пр. № 1-кс/759/1521/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80450230.

209. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

210. Фоміна Т. Г. Теоретичні та процесуальні основи застосування запобіжних заходів у кримінальному судочинстві України : дис. … д-ра юрид. наук : 081–Право. 2020. Харків. 458 с.

211. Фулей Т. І. Ґендерна рівність при здійсненні правосуддя. Київ : BAITE, 2016. 180 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/a/5/249271.pdf.

212. Хабло О. Ю., Конюшенко Я. Ю., Чурікова І. В. Кримінальний процес : мультимед. навч. посіб. Київ. Нац. акад. внутр. справ. 2016. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/public_html/lections/lection1_4.html.

213. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. *Центр громадських свобод*. 2021. URL: https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/.

214. Хижна О. Р. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім`ї як засада у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 269 с.

215. Хорольський Р. «Філіппінська справа» та Україна: юридичний коментар. *Європейська правда* : веб-сайт. 2014. URL: https://www.eurointegration.com.ua/experts/2014/06/12/7023305/.

216. Чайка Р. А. Участь захисника на досудовому слідстві : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя. 2008. 196 с.

217. Черненко А. П., Шиян А. Г. Захист у кримінальному процесі : конспект лекцій. Дніпро : ДДУВС. 2020. 153 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kpd/knl3.doc.

218. Шевченко Т. О. Законодавче регулювання припинення повноважень народного депутата України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ. 2010. 227 с.

219. Шелевер Н. В. Співвідношення правових категорій: «імунітет» та «недоторканність». *Форум права*. № 2. 2012. С. 779–784.

220. Шило А. В. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій : дис….канд. юрид. наук: 12.00.09 ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 241 с.

221. Шило О. Г. Захист в системі кримінально-процесуальних функцій. *Проблеми розвитку юридичної науки і практики в умовах формування правової системи України* / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого; редкол.: Н.І. Панов [та ін.]; відпов. за вип.: О.В. Петришин, С.Н. Приступа, В. Ю. Шепітько. Харків, 1995. С. 124–129.

222. Школа С. М. Принципи забезпечення прав людини при обранні запобіжних заходів. *Право і суспільство.* № 2. 2023. Т. 2. С. 388–392. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.57.

223. Шнягін О. Г. Реалізація функції захисту в кримінальному процесі України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2010. 215 с.

224. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. Т. 5 : П – С. 2003. 736 с. URL: https://leksika.com.ua/13150910/legal/reglamentatsiya_pravova.

225. Юрчишин Ю. В. Процесуальні засади участі прокурора у кримінальних провадженнях про корупційні злочини : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 229 с.

226. Яновська О. Забезпечення права на захист у кримінальному провадженні: актуальна практика Верховного Суду. *Верховний Суд.* URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1339780/.

227. Case of M v. the Netherlands (Application no. 2156/10): Judgment European Court of Human Rights, 25 July 2017. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-175667.

228. Case of of Beyeler v. Italy (Application no. 33202/96) : Judgment European Court of Human Rights, 5 January 2000. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58832 Beyeler v. Italy, заява № 33202/96.

229. Case of Bagirov v. Azerbaijan (Applications nos. 81024/12 and 28198/15) : Judgment European Court of Human Rights, 25 June 2020. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-203166.

230. Case of Deweer v. Belgium. (Application no. 6903/75): Judgment European Court of Human Rights, 27 February 1980. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57469.

231. Case of Yildirim v. Italy (Applications no 38602/02) : Judgment European Court of Human Rights, 10 April 2003 . URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23828.

232. Constitution of Georgia: Law of Georgia 24.08.1995 № 786 / Departments of the Parliament of Georgia, 31-33, 24.08.1995. URL: https://matsne.gov.ge/en/document/view/30346?publication=36.

233. Costituzione Italiana edizione in lingua inglese aggiornata alla legge costituzionale 7 Novembre 2022, № 2. URL: https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/Costituzione_INGLESE_2023.pdf.

234. Criminal Procedure Code of Georgia: Law of Georgia 09 October 2009 № 1772. URL: https://matsne.gov.ge/en/document/view/90034?publication=162.

235. Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputato statuso. INFOLEX.LT. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.74017?jfwid=nj21zp33b.

236. Global Gender Gap Report. World Economic Forum : insight report. Cologny/Geneva, 2024. 385 p. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2024.pdf.

237. Global Gender Gap Report. World Economic Forum : insight report. Cologny/Geneva, 2023. 382 p. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf.

238. Global Gender Gap Report. World Economic Forum : insight report. Cologny/Geneva, 2022. 374 p. URL: https://hromady.org/wp-content/uploads/2022/08/WEF_GGGR_2022.pdf.

239. Global Gender Gap Report. World Economic Forum : insight report. Cologny/Geneva, 2021. 405 p. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf.

240. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html.

241. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimas. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.229789?jfwid=rivwzvpvg.

242. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. INFOLEX.LT. URL: https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=10708&title=LR%20baud%FEiamojo%20proceso%20kodeksas#.

243. On Lawyers: Law of Georgia 20.06.2001 № 976 / LHG, 22, 06.07.2001. URL: https://matsne.gov.ge/en/document/view/15472-?publication=16.

244. On the status of a member of the Parliament of Georgia : Law of Georgia 05 March 1998 № 1286.URL: https://matsne.gov.ge/en/document/view/32458?publication=32.

245. Strafprozessordnung für die Bundesrepublik Deutschland. *Bundesministerium der Justiz. Bundesamt für Justiz*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця
узагальнених результатів проведеного анкетування
112 адвокатів-захисників у кримінальному провадженні щодо кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України

Проведено анкетування адвокатів-захисників із таких регіонів України: Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Одеська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська області, м. Київ.

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
1.	**Стаж роботи адвокатом-захисником:**		
	до 1 року	9	8,0
	від 1 до 3 років	17	15,2
	від 3 до 5 років	26	23,2
	від 5 до 10 років	33	29,5
	від 10 до 15 років	14	12,5
	від 15 до 20 років	8	7,1
	понад 20 років	5	4,5
	інший варіант	–	–

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
2.	**Чи є у Вас практичний досвід здійснення захисту народного депутата України під час досудового розслідування за підозрою у вчиненні ним кримінального правопорушення?**		
	так	87	77,7
	ні	25	22,3
	інше	–	–
3.	**Вкажіть Вашу стать:**		
	чоловіча	78	69,6
	жіноча	34	30,4
	інше	–	–
4.	**Чи вважаєте Ви за необхідне вивчати та запозичувати кращий зарубіжний досвід участі адвоката-захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб?**		
	так	109	97,3
	ні	–	–
	інше	3	2,7
5.	**Чи траплялись у Вас випадки дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання та іншими ознаками під час здійснення захисту клієнта у кримінальному провадженні зі сторони слідчих, прокурорів, слідчих суддів (*наприклад, неоднакове ставлення*)?**		
	так	35 (з них 23 жін. та 12 чол.)	31,3 (67,6 жін. та

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
			34,3 чол.)
	ні	77	68,8
	інше	–	–
6.	**Чи вважаєте Ви за необхідне закріпити принцип (засаду) «рівність адвокатів та неприпустимість їх дискримінації» у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»?**		
	так	66 (з них 26 жін. та 40 чол.)	58,9 (з них 76,5 жін. та 51,3 чол.)
	ні	46 (з них 8 жін. та 38 чол.)	41,1 (з них 23,5 жін. та 48,7 чол.)
	інше	–	–
7.	**Чи вважаєте Ви положення глави 37 КПК України такими, що всебічно і повно врегульовують особливий порядок кримінального провадження щодо народного депутата України?**		
	так	37	33,0
	ні	75	67,0

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	інше	–	–
8.	**Чи повинен бути обов'язково включений Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури до складу групи прокурорів у кримінальному провадженні щодо народного депутата України, у разі видання доручення іншим прокурорам здійснювати функції, передбачені у главі 37 КПК України?**		
	так	67	59,8
	ні	45	40,2
	інше	–	–
9.	**Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо передбачення у законодавстві України заборони допитувати народних депутатів України з тих фактів, які були їм довірені як членам представницького органу Українського народу (Верховної Ради України) і які прямо не стосуються предмета кримінального правопорушення?**		
	так	110	98,2
	ні	–	–
	інше	2	1,8
10.	**Чи вважаєте Ви за необхідне передбачити у КПК України право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження помічника адвоката-захисника за письмовим дорученням адвоката-захисника у порядку ст. 221 та 290 КПК України?**		
	так	81	72,3
	ні	–	–

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	інше	31	27,7
11.	**З метою надання народному депутату України пропорційних гарантій захисту від незаконного переслідування, зважаючи на його професійну діяльність, чи вважаєте за доцільне передбачити у ст. 80 Конституції України таке положення: «забороняється затримувати народного депутата України під час пленарних засідань у будівлі Верховної Ради України чи іншому місці проведення таких засідань, а також викликати його на допит чи проведення інших процесуальних дій у час запланованого пленарного засідання Верховної Ради України»?**		
	так	111	99,1
	ні	–	–
	інше	1	0,9
12.	**Зважаючи на Ваш практичний досвід, яку початкову дію у більшості випадків Ви проводите на початку досудового розслідування щодо народного депутата України, у випадку самостійного залучення Вас народним обранцем відповідно до ст. 59 Конституції України «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (*оберіть один із запропонованих варіантів*)?**		
	ініціюєте проведення конфіденційного побачення з народним депутатом	88	78,6
	ознайомлюєтесь з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 221 КПК України	24	21,4

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	інше	–	–
13.	**Чи погоджуєтесь Ви з твердженням: «Зважаючи на те, що народний депутат України є представником Українського народу, який здійснює свої повноваження на постійній основі та який володіє широкими правами, що свідчить про можливість уразливості його статусу, то він в обов'язковому порядку повинен мати захисника на початковому етапі досудового розслідування»**		
	так	111	99,1
	ні	1	0,9
	інше	–	–
14.	**Якщо на запитання № 13 Ви відповіли: «так», то чи вважаєте Ви за необхідне внести зміни до ч. 2 ст. 52 КПК України «В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні:», доповнивши її пунктом 10 такого змісту: «щодо народних депутатів України, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, – з моменту встановлення факту, що особа є чинним народним депутатом України».**		
	так	102	91,9
	ні	9	8,1
	інше	–	–
15.	**Зважаючи на Ваш практичний досвід, зазначте одну слідчу (розшукову) дію (крім допиту), яка, на Ваш погляд, є найбільш поширеною з огляду на залучення народним депутатом України захисника чи адвоката для участі у ній:**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	обшук житла чи іншого володіння	98	87,5
	слідчий експеримент	1	0,9
	проведення судових експертиз	13	11,6
	інше	–	–
16.	**Яка практика, на сьогодні, склалась щодо моменту залучення Вас як захисника та/чи адвоката уповноваженими службовими особами (слідчим, прокурором) через центри з надання безоплатної вторинної правничої допомоги, безпосередньо обшукуваною особою чи іншою особою до участі у проведенні обшуку у житлі чи іншому володінні народного депутата України?**		
	у момент, коли обшук уже розпочато, але уповноважена службова особа ще не ввійшла у приміщення житла чи іншого володіння народного депутата України	15	13,4
	у момент, коли обшук уже розпочато і уповноважена службова особа ввійшла у приміщення житла чи іншого володіння народного депутата України і здійснює пошук	97	86,6
	завчасно (за годину, декілька годин, за добу, декілька діб, тижнів тощо), до проведення обшуку	–	–
	інше	–	–
17.	**Відповідно до практики, яка склалась на сьогодні, чи визнаються отримані фактичні дані допустимими доказами у суді, щодо вчинення народним депутатом України кримінального**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	правопорушення, за результатами проведення НСРД, під час здійснення яких не було застосовано особливого порядку проведення кримінального провадження, визначеного главою 37 КПК України, через невідомість такого факту під час постановлення ухвали слідчого судді у зв'язку з не встановленням його органами досудового розслідування та/чи прокуратури на початковому етапі досудового розслідування?		
	так	–	–
	ні	102	91,1
	інше	10	8,9
18.	**Відповідно до практики, яка склалась на сьогодні, чи визнаються отримані фактичні дані допустимими доказами у суді, під час проведення НСРД за фактом вчинення кримінального правопорушення, без наявної попередньої інформації щодо його вчинення саме народним депутатом України, де відповідно не було дотримано особливого порядку здійснення кримінального провадження, визначеного главою 37 КПК України (*наприклад, під час проведення: візуального спостереження за місцем чи річчю в порядку ст. 269 КПК України; аудіо- чи відеоконтролю місця тощо*)?**		
	так	–	–
	ні	99	88,4
	інше	13	11,6
19.	**На вашу думку, на сьогодні є проблематичним питання задоволення ініційованого Вами до слідчого, дізнавача та прокурора клопотання щодо проведення негласних слідчих**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	(розшукових) дій у кримінальному провадженні?		
	так	93	83,0
	ні	–	–
	інше	19	17,0

Таблиця

узагальнених результатів проведеного анкетування

47 детективів Національного антикорупційного бюро України щодо кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
1.	**Займана посада:**		
	детектив	29	61,7
	старший детектив	13	27,7
	начальник (заступник начальника) управління, підрозділу (відділу, відділення)	5	10,6
	Інше	–	–
2.	**Стаж роботи у слідчих підрозділах (підрозділах детективів):**		
	до 1 року	–	–
	від 1 до 3 років	7	14,9
	від 3 до 5 років	16	34,0
	від 5 до 10 років	14	29,8
	від 10 до 15 років	7	14,9
	від 15 до 20 років	2	4,3
	понад 20 років	1	2,1
	інший варіант	–	–
3.	**Чи вважаєте Ви положення глави 37 КПК України такими, що всебічно і повно врегульовують особливий порядок кримінального провадження щодо народного депутата України?**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	так	9	19,1
	ні	36	76,6
	інше	2	4,3
4.	**Чи повинен бути обов'язково включений Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури до складу групи прокурорів у кримінальному провадженні щодо народного депутата України, у разі видання доручення іншим прокурорам здійснювати функції, передбачені у главі 37 КПК України?**		
	так	3	6,4
	ні	44	93,6
	інше	–	–
5.	**Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо передбачення у законодавстві України заборони допитувати народних депутатів України з тих фактів, які були їм довірені як членам представницького органу Українського народу (Верховної Ради України) і які прямо не стосуються предмета кримінального правопорушення?**		
	так	2	4,3
	ні	43	91,5
	інше	2	4,3
6.	**Чи вважаєте Ви за необхідне передбачити у КПК України право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження помічника адвоката-захисника за дорученням адвоката-захисника у порядку ст. 221 та 290 КПК України?**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	так	29	61,7
	ні	15	31,9
	інше	3	6,4
7.	**З метою надання народному депутату України пропорційних гарантій захисту від незаконного переслідування, зважаючи на його професійну діяльність, чи вважаєте за доцільне передбачити у ст. 80 Конституції України таке положення: «забороняється затримувати народного депутата України під час пленарних засідань у будівлі Верховної Ради України чи іншому місці проведення таких засідань, а також викликати його на допит чи проведення інших процесуальних дій у час запланованого пленарного засідання Верховної Ради України»?**		
	так	3	6,4
	ні	44	93,6
	інше	–	–
8.	**Зважаючи на Ваш практичний досвід, яку початкову дію у більшості випадків адвокат-захисник проводить на початку досудового розслідування щодо народного депутата України, у випадку самостійного залучення останнім адвоката-захисника відповідно до ст. 59 Конституції України «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (*оберіть один із запропонованих варіантів*)?**		
	ініціює проведення конфіденційного побачення з	29	61,7

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	народним депутатом України		
	клопоче про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 221 КПК України	18	38,3
	інше	–	–
9.	**Зважаючи на Ваш практичний досвід, наведіть вичерпний перелік приводів для початку проведення досудового розслідування щодо народного депутата України (*наприклад, заяви та повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості чи окремих громадян (заявників, викривачів*):**		
	заяви та повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості чи окремих громадян (заявників, викривачів)	47	100,0
	повідомлення опубліковані у засобах масової інформації	45	95,7
	самостійне виявлення органом дізнання, слідчим (детективом), прокурором або судом ознак кримінального правопорушення	47	100,0
	матеріали іншого правоохоронного органу	42	89,4
	повідомлення оперативних підрозділів та матеріали за результатами оперативно-розшукової діяльності	46	97,9
	інше	–	–
10.	**Чи погоджуєтесь Ви з твердженням: «Зважаючи на те, що**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	народний депутат України є представником Українського народу, який здійснює свої повноваження на постійній основі та який володіє широкими правами, що свідчить про можливість уразливості його статусу, то він в обов'язковому порядку повинен мати захисника на початковому етапі досудового розслідування»:		
	так	27	57,4
	ні	20	40,4
	інше	1	2,1
11.	**Якщо на запитання № 10 Ви відповіли: «так», то чи вважаєте за необхідне внести зміни до ч. 2 ст. 52 КПК України «В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні:», доповнивши її пунктом 10 такого змісту: «щодо народних депутатів України, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, – з моменту встановлення факту, що особа є чинним народним депутатом України»**		
	так	22	81,5
	ні	–	–
	інше	5	18,5
12.	**Яка практика, на сьогодні, склалась щодо моменту залучення уповноваженими службовими особами Вашого органу адвоката та/чи захисника через центри з надання безоплатної вторинної правничої допомоги, безпосередньо обшукуваною особою чи іншою особою до участі у проведенні обшуку в житлі чи іншому володінні народного депутата України?**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	у момент, коли обшук уже розпочато, але уповноважена службова особа ще не ввійшла у приміщення житла чи іншого володіння народного депутата України	11	23,4
	у момент, коли обшук уже розпочато і уповноважена службова особа ввійшла у приміщення житла чи іншого володіння народного депутата України і здійснює пошук	36	76,6
	завчасно (за годину, декілька годин, за добу, декілька діб, тижнів тощо), до проведення обшуку	–	–
	інше	–	–
13.	**Відповідно до практики, яка склалась на сьогодні, чи визнаються отримані фактичні дані допустимими доказами у суді, щодо вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення, за результатами проведення НСРД, під час здійснення яких не було застосовано особливого порядку проведення кримінального провадження, визначеного главою 37 КПК України, через невідомість такого факту під час постановлення ухвали слідчого судді у зв'язку з не встановленням його органами досудового розслідування та/чи прокуратури на початковому етапі досудового розслідування?**		
	так	–	–
	ні	45	95,7
	мені невідомо	2	4,3

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
14.	**Відповідно до практики, яка склалась на сьогодні, чи визнаються отримані фактичні дані допустимими доказами у суді, під час проведення НСРД за фактом вчинення кримінального правопорушення, без наявної попередньої інформації щодо його вчинення саме народним депутатом України, де відповідно не було дотримано особливого порядку здійснення кримінального провадження, визначеного главою 37 КПК України (*наприклад, під час проведення: візуального спостереження за місцем чи річчю в порядку ст. 269 КПК України; аудіо- чи відеоконтролю місця тощо*)?**		
	так	1	2,1
	ні	43	91,5
	мені невідомо	3	6,4

Таблиця

узагальнених результатів проведеного анкетування

58 слідчих центрального апарату Державного бюро України щодо кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
1.	**Займана посада:**		
	слідчий	26	44,8
	старший слідчий	23	39,7
	начальник (заступник начальника) слідчого управління (відділу, відділення)	9	15,5
	інше	–	–
2.	**Стаж роботи у слідчих підрозділах:**		
	до 1 року		
	від 1 до 3 років	9	15,5
	від 3 до 5 років	11	19,0
	від 5 до 10 років	12	20,7
	від 10 до 15 років	18	31,0
	від 15 до 20 років	5	8,6
	понад 20 років	2	3,4
	інший варіант	–	–
3.	**Чи вважаєте Ви положення глави 37 КПК України такими, що всебічно та повно врегульовують особливий порядок**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	кримінального провадження щодо народного депутата України?		
	так	16	27,6
	ні	42	72,4
	інше	–	–
4.	**Чи повинен бути обов'язково включений Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури до складу групи прокурорів у кримінальному провадженні щодо народного депутата України, у разі видання доручення іншим прокурорам здійснювати функції, передбачені у главі 37 КПК України?**		
	так	–	–
	ні	56	96,6
	інше	2	3,4
5.	**Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо передбачення у законодавстві України заборони допитувати народних депутатів України з тих фактів, які були їм довірені як членам представницького органу Українського народу (Верховної Ради України) і які прямо не стосуються предмета кримінального правопорушення?**		
	так	6	10,3
	ні	51	87,9
	інше	1	1,7
6.	**Чи вважаєте Ви за необхідне передбачити у КПК України право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	помічника адвоката-захисника за дорученням адвоката-захисника у порядку ст. 221 та 290 КПК України?		
	так	26	44,8
	ні	32	55,2
	інше	–	–
7.	**З метою надання народному депутату України пропорційних гарантій захисту від незаконного переслідування, зважаючи на його професійну діяльність, чи вважаєте за доцільне передбачити у ст. 80 Конституції України таке положення: «забороняється затримувати народного депутата України під час пленарних засідань у будівлі Верховної Ради України чи іншому місці проведення таких засідань, а також викликати його на допит чи проведення інших процесуальних дій у час запланованого пленарного засідання Верховної Ради України»?**		
	так	9	15,5
	ні	49	84,5
	інше	–	–
8.	**Зважаючи на Ваш практичний досвід, яку початкову дію у більшості випадків адвокат-захисник проводить на початку досудового розслідування щодо народного депутата України, у випадку самостійного залучення останнім адвоката-захисника відповідно до ст. 59 Конституції України «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (*оберіть один із запропонованих***		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	***варіантів*)?**		
	ініціює проведення конфіденційного побачення з народним депутатом України	35	60,3
	клопоче про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 221 КПК України	23	39,7
	інше	–	–
9.	**Зважаючи на Ваш практичний досвід, наведіть вичерпний перелік приводів для початку проведення досудового розслідування щодо народного депутата України (*наприклад, заяви та повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості чи окремих громадян (заявників, викривачів*):**		
	заяви та повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості чи окремих громадян (заявників, викривачів)	58	100,0
	повідомлення опубліковані у засобах масової інформації	58	100,0
	самостійне виявлення органом дізнання, слідчим (детективом), прокурором або судом ознак кримінального правопорушення	57	98,3
	матеріали іншого правоохоронного органу	55	94,8
	повідомлення оперативних підрозділів та матеріали за результатами оперативно-розшукової діяльності	58	100,0

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	інше	–	–
10.	**Чи погоджуєтесь Ви з твердженням: «Зважаючи на те, що народний депутат України є представником Українського народу, який здійснює свої повноваження на постійній основі та який володіє широкими правами, що свідчить про можливість уразливості його статусу, то він в обов'язковому порядку повинен мати захисника на початковому етапі досудового розслідування»:**		
	так	31	53,4
	ні	27	46,6
	інше	–	–
11.	**Якщо на запитання № 10 Ви відповіли: «так», то чи вважаєте за необхідне внести зміни до ч. 2 ст. 52 КПК України «В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні:», доповнивши її пунктом 10 такого змісту: «щодо народних депутатів України, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, – з моменту встановлення факту, що особа є чинним народним депутатом України»**		
	так	21	67,7
	ні	10	32,3
	інше	–	–
12.	**Яка практика, на сьогодні, склалась щодо моменту залучення уповноваженими службовими особами Вашого органу адвоката та/чи захисника через центри з надання безоплатної вторинної правничої допомоги, безпосередньо обшукуваною особою чи**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	іншою особою до участі у проведенні обшуку в житлі чи іншому володінні народного депутата України?		
	у момент, коли обшук уже розпочато, але уповноважена службова особа ще не ввійшла у приміщення житла чи іншого володіння народного депутата України	17	29,3
	у момент, коли обшук уже розпочато і уповноважена службова особа ввійшла у приміщення житла чи іншого володіння народного депутата України і здійснює пошук	41	70,1
	завчасно (за годину, декілька годин, за добу, декілька діб, тижнів тощо), до проведення обшуку	–	–
	інше	–	–
13.	**Відповідно до практики, яка склалась на сьогодні, чи визнаються отримані фактичні дані допустимими доказами у суді, щодо вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення, за результатами проведення НСРД, під час здійснення яких не було застосовано особливого порядку проведення кримінального провадження, визначеного главою 37 КПК України, через невідомість такого факту під час постановлення ухвали слідчого судді у зв'язку з не встановленням його органами досудового розслідування та/чи прокуратури на початковому етапі досудового розслідування?**		
	так	–	–

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	ні	52	89,7
	мені невідомо	6	10,3
14.	**Відповідно до практики, яка склалась на сьогодні, чи визнаються отримані фактичні дані допустимими доказами у суді, під час проведення НСРД за фактом вчинення кримінального правопорушення, без наявної попередньої інформації щодо його вчинення саме народним депутатом України, де відповідно не було дотримано особливого порядку здійснення кримінального провадження, визначеного главою 37 КПК України (*наприклад, під час проведення: візуального спостереження за місцем чи річчю в порядку ст. 269 КПК України; аудіо- чи відеоконтролю місця тощо*)?**		
	так	–	–
	ні	49	84,5
	мені невідомо	9	15,5

Таблиця

узагальнених результатів проведеного анкетування

48 прокурорів (з них 38 – Офісу Генерального прокурора та 10 – Спеціалізованої антикорупційної прокуратури) щодо кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
1.	**Займана посада:**		
	прокурор	39	81,3
	начальник, заступник начальника відділу	8	16,7
	начальник, заступник начальника, управління	1	2,1
	інше	–	–
2.	**Стаж роботи на посаді прокурора:**		
	до 1 року	–	–
	від 1 до 3 років	2	4,2
	від 3 до 5 років	8	16,7
	від 5 до 10 років	11	22,9
	від 10 до 15 років	19	39,6
	від 15 до 20 років	6	12,5
	понад 20 років	2	4,2
	інший варіант	–	–
3.	**Чи вважаєте Ви положення глави 37 КПК України такими, що всебічно та повно врегульовують особливий порядок кримінального провадження щодо народного депутата України?**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	так	1	2,1
	ні	44	91,7
	інше	3	6,3
4.	**Чи повинен бути обов'язково включений Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури до складу групи прокурорів у кримінальному провадженні щодо народного депутата України, у разі видання доручення іншим прокурорам здійснювати функції, передбачені у главі 37 КПК України?**		
	так	–	–
	ні	47	97,9
	інше	1	2,1
5.	**Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо передбачення у законодавстві України заборони допитувати народних депутатів України з тих фактів, які були їм довірені як членам представницького органу Українського народу (Верховної Ради України) і які прямо не стосуються предмета кримінального правопорушення?**		
	так	9	18,8
	ні	38	79,2
	інше	1	2,1
6.	**Чи вважаєте Ви за необхідне передбачити у КПК України право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження помічника адвоката-захисника за дорученням адвоката-захисника у порядку ст. 221 та 290 КПК України?**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	так	27	56,3
	ні	21	43,8
	інше	–	–
7.	**З метою надання народному депутату України пропорційних гарантій захисту від незаконного переслідування, зважаючи на його професійну діяльність, чи вважаєте за доцільне передбачити у ст. 80 Конституції України таке положення: «забороняється затримувати народного депутата України під час пленарних засідань у будівлі Верховної Ради України чи іншому місці проведення таких засідань, а також викликати його на допит чи проведення інших процесуальних дій у час запланованого пленарного засідання Верховної Ради України»?**		
	так	7	14,6
	ні	41	85,4
	інше	–	–
8.	**Зважаючи на Ваш практичний досвід, наведіть вичерпний перелік приводів для початку проведення досудового розслідування щодо народного депутата України (*наприклад, заяви та повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості чи окремих громадян (заявників, викривачів*):**		
	заяви та повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості чи окремих громадян (заявників, викривачів)	48	100,0
	повідомлення опубліковані у засобах масової	48	100,0

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	інформації		
	самостійне виявлення органом дізнання, слідчим (детективом), прокурором або судом ознак кримінального правопорушення	48	100,0
	матеріали іншого правоохоронного органу	46	95,8
	повідомлення оперативних підрозділів та матеріали за результатами оперативно-розшукової діяльності	45	93,8
	інше	–	–
9.	**Чи погоджуєтесь Ви з твердженням: «Зважаючи на те, що народний депутат України є представником Українського народу, який здійснює свої повноваження на постійній основі та який володіє широкими правами, що свідчить про можливість уразливості його статусу, то він в обов'язковому порядку повинен мати захисника на початковому етапі досудового розслідування»:**		
	так	39	81,3
	ні	9	18,8
	інше	–	–
10.	**Якщо на запитання № 9 Ви відповіли: «так», то чи вважаєте за необхідне внести зміни до ч. 2 ст. 52 КПК України «В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні:», доповнивши її пунктом 10 такого змісту: «щодо народних депутатів України, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, – з моменту встановлення факту, що особа є чинним народним**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	депутатом України»		
	так	28	71,8
	ні	11	28,2
	інше	–	–
11.	**Яка практика, на сьогодні, склалась щодо моменту залучення уповноваженими службовими особами Вашого органу адвоката та/чи захисника через центри з надання безоплатної вторинної правничої допомоги, безпосередньо обшукуваною особою чи іншою особою до участі в проведенні обшуку в житлі чи іншому володінні народного депутата України?**		
	у момент, коли обшук уже розпочато, але уповноважена службова особа ще не ввійшла в приміщення житла чи іншого володіння народного депутата України	6	12,5
	у момент, коли обшук уже розпочато і уповноважена службова особа ввійшла у приміщення житла чи іншого володіння народного депутата України і здійснює пошук	42	87,5
	завчасно (за годину, декілька годин, за добу, декілька діб, тижнів тощо), до проведення обшуку	–	–
	інше	–	–
12.	**Відповідно до практики, яка склалась на сьогодні, чи визнаються отримані фактичні дані допустимими доказами у суді, щодо вчинення народним депутатом України кримінального**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	правопорушення, за результатами проведення НСРД, під час здійснення яких не було застосовано особливого порядку проведення кримінального провадження, визначеного главою 37 КПК України, через невідомість такого факту під час постановлення ухвали слідчого судді у зв'язку з не встановленням його органами досудового розслідування та/чи прокуратури на початковому етапі досудового розслідування?		
	так	–	–
	ні	45	93,8
	мені невідомо	3	6,3
13.	**Відповідно до практики, яка склалась на сьогодні, чи визнаються отримані фактичні дані допустимими доказами у суді, під час проведення НСРД за фактом вчинення кримінального правопорушення, без наявної попередньої інформації щодо його вчинення саме народним депутатом України, де відповідно не було дотримано особливого порядку здійснення кримінального провадження, визначеного главою 37 КПК України (*наприклад, під час проведення: візуального спостереження за місцем чи річчю в порядку ст. 269 КПК України; аудіо- чи відеоконтролю місця тощо*)?**		
	так	–	–
	ні	43	89,6
	мені невідомо	5	10,4

Таблиця

узагальнених результатів проведеного анкетування

56 слідчих суддів щодо кримінальних процесуальних засад участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
1.	**Стаж роботи слідчим суддею:**		
	до 1 року	–	–
	від 1 до 3 років	3	5,4
	від 3 до 5 років	6	10,7
	від 5 до 10 років	14	25,0
	від 10 до 15 років	16	28,6
	від 15 до 20 років	13	23,2
	понад 20 років	4	7,1
	інший варіант	–	–
2.	**Чи вважаєте Ви положення глави 37 КПК України такими, що всебічно і повно врегульовують особливий порядок кримінального провадження щодо народного депутата України?**		
	так	2	3,6
	ні	54	96,4
	інше	–	–
3.	**Чи повинен бути обов'язково включений Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	антикорупційної прокуратури до складу групи прокурорів у кримінальному провадженні щодо народного депутата України, у разі видання доручення іншим прокурорам здійснювати функції, передбачені у главі 37 КПК України?		
	так	–	–
	ні	55	98,2
	інше	1	1,8
4.	**Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо передбачення у законодавстві України заборони допитувати народних депутатів України з тих фактів, які були їм довірені як членам представницького органу Українського народу (Верховної Ради України) і які прямо не стосуються предмета кримінального правопорушення?**		
	так	47	83,9
	ні	5	16,1
	інше	–	–
5.	**Чи вважаєте Ви за необхідне передбачити у КПК України право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження помічника адвоката-захисника за дорученням адвоката-захисника у порядку ст. 221 та 290 КПК України?**		
	так	33	58,9
	ні	23	41,1
	інше	–	–
6.	**З метою надання народному депутату України пропорційних гарантій захисту від незаконного переслідування, зважаючи на його професійну діяльність, чи вважаєте за доцільне передбачити у**		

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	ст. 80 Конституції України таке положення: «забороняється затримувати народного депутата України під час пленарних засідань у будівлі Верховної Ради України чи іншому місці проведення таких засідань, а також викликати його на допит чи проведення інших процесуальних дій у час запланованого пленарного засідання Верховної Ради України»?		
	так	42	75,0
	ні	14	25,0
	інше	–	–
7.	**Зважаючи на Ваш практичний досвід, наведіть вичерпний перелік приводів для початку проведення досудового розслідування щодо народного депутата України, які у своїх клопотаннях чи додатках до них зазначали органи досудового розслідування (*наприклад, заяви та повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості чи окремих громадян (заявників, викривачів*):**		
	заяви та повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості чи окремих громадян (заявників, викривачів)	56	100,0
	повідомлення опубліковані у засобах масової інформації	56	100,0
	самостійне виявлення органом дізнання, слідчим (детективом), прокурором або судом ознак кримінального правопорушення	56	100,0

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	матеріали іншого правоохоронного органу	53	94,6
	повідомлення оперативних підрозділів та матеріали за результатами оперативно-розшукової діяльності	54	96,4
	інше	–	–
8.	**Чи погоджуєтесь Ви з твердженням: «Зважаючи на те, що народний депутат України є представником Українського народу, який здійснює свої повноваження на постійній основі та який володіє широкими правами, що свідчить про можливість уразливості його статусу, то він в обов'язковому порядку повинен мати захисника на початковому етапі досудового розслідування»:**		
	так	39	69,6
	ні	15	26,8
	інше	2	3,6
9.	**Якщо на запитання № 8 Ви відповіли: «так», то чи вважаєте за необхідне внести зміни до ч. 2 ст. 52 КПК України «В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні:», доповнивши її пунктом 10 такого змісту: «щодо народних депутатів України, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, – з моменту встановлення факту, що особа є чинним народним депутатом України»**		
	так	32	82,1
	ні	7	17,9
	інше	–	–

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
10.	**Відповідно до практики, яка склалась на сьогодні, чи визнаються отримані фактичні дані допустимими доказами у суді, щодо вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення, за результатами проведення НСРД, під час здійснення яких не було застосовано особливого порядку проведення кримінального провадження, визначеного главою 37 КПК України, через невідомість такого факту під час постановлення ухвали слідчого судді у зв'язку з не встановленням його органами досудового розслідування та/чи прокуратури на початковому етапі досудового розслідування?**		
	так	–	–
	ні	54	96,4
	мені невідомо	2	3,6
11.	**Відповідно до практики, яка склалась на сьогодні, чи визнаються отримані фактичні дані допустимими доказами у суді, під час проведення НСРД за фактом вчинення кримінального правопорушення, без наявної попередньої інформації щодо його вчинення саме народним депутатом України, де відповідно не було дотримано особливого порядку здійснення кримінального провадження, визначеного главою 37 КПК України (*наприклад, під час проведення: візуального спостереження за місцем чи річчю в порядку ст. 269 КПК України; аудіо- чи відеоконтролю місця тощо*)?**		
	так	–	–
	ні	55	98,2

№ з/п	Запитання анкети / варіанти відповідей	Кількість осіб, що надали відповідь	%
	мені невідомо	1	1,8

Додаток Б

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

змін до Кримінального процесуального кодексу України, які запропоновані в тексті дослідження

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін
Конституція України	
Стаття 80. Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.	**Стаття 80. Народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність.** Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Забороняється затримувати народного депутата України під час пленарних засідань як у будівлі Верховної Ради України, так і у іншому місці їх проведення, а також викликати народного депутата України на допит чи проведення інших процесуальних дій у час запланованого пленарного засідання Верховної Ради України.

Кримінальний процесуальний кодекс України	
Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу 1. Терміни, що їх вжито в цьому Кодексі, якщо немає окремих вказівок, мають таке значення: 25) учасники кримінального провадження - сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий	**Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу** 1. Терміни, що їх вжито в цьому Кодексі, якщо немає окремих вказівок, мають таке значення: 25) учасники кримінального провадження - сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування та її адвокат, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового

розпорядник.	засідання, судовий розпорядник.
Стаття 36. Прокурор *відсутня частина*	**Стаття 36. Прокурор** 7. Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури під час здійснення досудового розслідування щодо окремої категорії осіб (глава 37 цього Кодексу) виконує функцію процесуального керівника
Стаття 52. Обов'язкова участь захисника 2. В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні: 1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; 2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення	**Стаття 52. Обов'язкова участь захисника** 2. В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні: 1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; 2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення

будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; 3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, - з моменту встановлення цих вад; 4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, - з моменту встановлення цього факту; 5) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, - з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності; 6) щодо реабілітації померлої особи - з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи; 8) щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, - з моменту прийняття відповідного процесуального рішення;	будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; 3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, - з моменту встановлення цих вад; 4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, - з моменту встановлення цього факту; 5) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, - з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності; 6) щодо реабілітації померлої особи - з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи; 8) щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, - з моменту прийняття відповідного процесуального рішення;

9) у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості - з моменту ініціювання укладення такої угоди.	9) у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості - з моменту ініціювання укладення такої угоди; 10) щодо народних депутатів України, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, – з моменту встановлення факту, що особа є діючим народним депутатом України.
Стаття 87. Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини 3. Недопустимими є також докази, що були отримані: 1) з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні; 2) після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених цим Кодексом, для забезпечення досудового розслідування кримінальних	**Стаття 87. Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини** 3. Недопустимими є також докази, що були отримані: 1) з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні; 2) після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених цим Кодексом, для забезпечення досудового розслідування кримінальних

правопорушень; 3) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії. Факт недопущення до участі в обшуку адвокат зобов'язаний довести в суді під час судового провадження; 4) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання.	правопорушень; 3) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії. Факт недопущення до участі в обшуку адвокат зобов'язаний довести в суді під час судового провадження; 4) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання. 5) під час виконання ухвали про дозвіл на особистий обшук народного депутата України, а також проведення обшуку у його чи членів його сім'ї (у разі підозри вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення чи його причетності до вчинення кримінального правопорушення) житлі чи іншому володінні, якщо така ухвала згодом була скасована апеляційним судом

Стаття 110. Процесуальні рішення 5. Постанова слідчого, дізнавача, прокурора складається з: 1) вступної частини, яка повинна містити відомості про: місце і час прийняття постанови; прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову; 2) мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про: зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення цього Кодексу; 3) резолютивної частини, яка повинна містити відомості про: зміст прийнятого процесуального рішення; місце та час (строки) його виконання; особу, якій належить виконати постанову; можливість та порядок оскарження постанови.	**Стаття 110. Процесуальні рішення** 5. Письмове повідомлення про підозру є процесуальним рішенням, що формалізується у відповідному процесуальному документі та яким прокурор чи слідчий за погодженням з прокурором висуває припущення, на основі оцінки наявних доказів у кримінальному провадженні, про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке підлягає спростуванню чи підтвердженню відповідно до кримінального процесуального законодавства. Письмове повідомлення про підозру повинне відповідати вимогам, передбаченим у главі 22 цього Кодексу *У зв'язку із запропонованими змінами, усі частини статті, починаючи з чинної за № 5, – змістити на одне число вперед, тобто чинна частина 5 має бути частиною під № 6 і т.д.*

Стаття 221. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення 1. Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається.	**Стаття 221. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення** 1. Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм, а також помічнику захисника за письмовим дорученням такого захисника, матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається.
Стаття 290. Відкриття матеріалів іншій стороні	**Стаття 290. Відкриття матеріалів іншій стороні**

2. Прокурор або слідчий за його дорученням зобов’язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом’якшенню покарання.	2. Прокурор або слідчий за його дорученням зобов’язаний надати доступ стороні захисту, у тому числі помічнику захисника за письмовим дорученням такого захисника, до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом’якшенню покарання.
Стаття 309. Ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування 1. Під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про: 13) закриття кримінального провадження на підставі частини дев’ятої статті 284 цього Кодексу.	**Стаття 309. Ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування** 1. Під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про: 13) проведення особистого обшуку народного депутата України, а також проведення обшуку у його чи членів його сім’ї (у разі підозри вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення чи його

	причетності до вчинення кримінального правопорушення) житлі чи іншому володінні, якщо не було досягнуто мети обшуку, визначеної у статті 234 цього Кодексу
Стаття 481. Повідомлення про підозру 1. Письмове повідомлення про підозру здійснюється:	**Стаття 481. Повідомлення про підозру** 1. Повідомлення про підозру здійснюється:
Стаття 481. Повідомлення про підозру 2. Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278 цього Кодексу.	**Стаття 481. Повідомлення про підозру** 2. Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам вручити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278 цього Кодексу.
Стаття 482[2]. Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних	**Стаття 482[2]. Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних**

слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата України 2. Клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора).	**слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата України** 2. Клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів і проведення процесуальних дій, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора).
Стаття 482[2]. Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата України *абз. 6 ч. 2:* Орган або посадові	**Стаття 482[2]. Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата України** *абз. 6 ч. 2:* Орган або посадові

особи, які затримали народного депутата України, повідомили йому про підозру або застосували до нього запобіжний захід, або здійснили інші слідчі дії (крім обшуку та негласних слідчих (розшукових) дій), зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову Верховної Ради України.	особи, які затримали народного депутата України, повідомили йому про підозру або застосували до нього запобіжний захід, або здійснили інші слідчі (розшукові) дії (крім обшуку, якщо він не був проведений за добровільною згодою народного депутата України відповідно до ч. 1 ст. 233 Кодексу), зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову Верховної Ради України.
	Запропоновано внести зміни у всьому тексті законодавчого акта: у частині заміни поняття з «правової допомоги» на «правничу допомогу» у всіх відмінках, зважаючи на Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги» від 10 квітня 2023.
Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»	
Стаття 4. Принципи та засади здійснення адвокатської діяльності 1. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах	**Стаття 4. Принципи та засади здійснення адвокатської діяльності** 1. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах

верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.	верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності, уникнення конфлікту інтересів, рівності адвокатів та неприпустимості їх дискримінації.

Додаток В

Аналітична довідка
щодо вивчення судових вироків, ухвалених у справах за обвинуваченням народних депутатів України у вчиненні ними кримінальних правопорушень

Загалом вивчено 66 судових вироків, ухвалених з 2019 до 2024 року у справах за обвинуваченням народних депутатів України у вчиненні ними кримінальних правопорушень. Їх аналіз дав змогу виокремити особливості здійснення повідомлення про підозру народному депутату України, які захисник зобов'язаний перевірити, здійснюючи свої функції. Такими особливостями є:

– здійснення такого комплексу дій: складення процесуального документа «Повідомлення про підозру», його вручення, повідомлення та роз'яснення процесуальних прав особі, якій повідомили про підозру, внесення відповідних відомостей до ЄРДР, – допустиме лише такими суб'єктами: Генеральним прокурором, виконувачем обов'язків Генерального прокурора, а також заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

– за наявності письмового доручення лише Генерального прокурора, виконувача обов'язків Генерального прокурора, а також заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури комплекс дій (або окремі його етапи): складення процесуального документа «Повідомлення про підозру», його вручення, повідомлення та роз'яснення процесуальних прав особі, якій повідомили про підозру, внесення відповідних відомостей до ЄРДР, – може бути здійснено іншим прокурором;

– доручення Генерального прокурора, виконувача обов'язків Генерального прокурора, заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури щодо здійснення

повідомлення про підозру може бути виписане лише прокурору (не органу досудового розслідування, дізнання чи оперативному підрозділу);

– у разі, якщо Генеральний прокурор, виконувач обов'язків Генерального прокурора, а також заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури доручили іншому прокурору в кримінальному провадженні виконати лише окремі етапи здійснення повідомлення про підозру народному депутату України, наприклад, вручення процесуального документа «Повідомлення про підозру», повідомлення та роз'яснення процесуальних прав народному депутату, у зв'язку з повідомленням про підозру, – то виконання тільки таких дій відповідають законному процесуальному порядку (якщо без письмового доручення прокурором було зроблено інші етапи здійснення повідомлення про підозру, то вони не відповідатимуть законному процесуальному порядку, що призведе до не набуття процесуального статусу підозрюваного народним депутатом України);

– виконати доручення Генерального прокурора, виконувача обов'язків Генерального прокурора, а також заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури щодо здійснення повідомлення про підозру народному депутату України уповноважений лише прокурор, який є або процесуальним керівником у відповідному кримінальному провадженні, або включений у групу прокурорів;

– у випадках здійснення повідомлення про підозру (чи виконання окремого етапу: складення процесуального документа «Повідомлення про підозру» народному депутату) за письмовим дорученням Генерального прокурора, виконувача обов'язків Генерального прокурора чи заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, процесуальний документ «Повідомлення про підозру» має бути погоджений останніми із зазначенням їх підписів;

– перший заступник Генерального прокурора не є самостійним суб'єктом здійснення повідомлення про підозру;

– не є порушенням внесення відомостей до ЄРДР першим заступником Генерального прокурора щодо повідомлення народному депутату України про підозру з відображенням такої посади у ЄРДР, якщо при цьому він виконував обов’язки Генерального прокурора, або його доручення.

Додаток Г

ТАБЛИЦЯ

опитування в межах дослідження ґендерної дискримінації у професійному середовищі адвокатів

Таблиця 12. ***З Вашого адвокатського досвіду, чи має стать адвоката значення для клієнта?***

Значення статі адвоката	Чоловіки	Жінки	**Разом**
Не має жодного значення	68%	56%	**63%**
Має значення для певної категорії справ	26%	31%	**28%**
Завжди має значення	6%	12%	**9%**
N\A	0%	1%	**0%**
Разом	**130**	**100**	**230**

Таблиця 14. ***З Вашого адвокатського досвіду, чи існує залежність між статтю клієнта та його бажанням співпрацювати з адвокатом-жінкою чи адвокатом-чоловіком?***

Клієнт-чоловік	Чоловіки	Жінки	**Разом**
Надає перевагу адвокатам-чоловікам	21%	27%	**23%**
Стать адвоката не має значення	78%	67%	**73%**
Надає перевагу адвокатам-жінкам	0%	1%	**0%**
N\A	1%	5%	**3%**
Разом	**100%**	**100%**	**100%**

Таблиця 13. ***З Вашого адвокатського досвіду, наскільки часто клієнти наполягають на співпраці з адвокатом певної статі?***

Значення статі адвоката	Чоловіки	Жінки	**Разом**
Жодного разу не чули подібних вимог	64%	40%	**53%**
Трапляються поодинокі випадки, але це скоріше виняток з правил	32%	48%	**39%**
Це доволі поширена практика	2%	12%	**7%**
N\A	2%	0%	**1%**
Разом	**130**	**100**	**230**

Таблиця 15. ***З Вашого адвокатського досвіду, чи існує залежність між статтю клієнта та його бажанням співпрацювати з адвокатом-жінкою чи адвокатом-чоловіком?***

Клієнт-жінка	Чоловіки	Жінки	**Разом**
Надає перевагу адвокатам-чоловікам	11%	4%	**8%**
Стать адвоката не має значення	75%	78%	**77%**
Надає перевагу адвокатам-жінкам	12%	13%	**12%**
N\A	2%	5%	**3%**
Разом	**100%**	**100%**	**100%**

Додаток Д

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Григорук В. О. Правові основи участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 75. Ч. 3. С. 95–100. (Серія: Право). DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.16.

2. Григорук В. О. Участь захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб: досвід країн Європейського Союзу. *Нове українське право*. 2023. Вип. 4. С. 169–175. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.22.

3. Григорук В. О. Сутність функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 661–668. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.110.

4. Терещенко Ю., Григорук В. Специфіка участі захисника при повідомленні народному депутату України про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Юридичний вісник*. 2024. № 2. С. 52–59. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2024.7.

5. Григорук В. О. Процесуальна регламентація діяльності захисника під час затримання народного депутата України за підозрою у вчиненні злочину. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. Вип. 8. С. 384–387. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/90.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

6. Григорук В. О. Правові основи участі захисника під час досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Кримінально-правові й процесуальні*

відповіді на виклики воєнного стану в Україні : матеріали круглого столу (м. Київ, 27 січ. 2023 р.). Київ : НаУКМА, 2023. С. 88–93.

7. Григорук В. О. Щодо визначення поняття засади кримінального процесу. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квіт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 53–57.

8. Терещенко Ю. В., Григорук В. О. Особливості участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України* : матеріали круглого столу (м. Київ, 27 жовт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 149–152.

9. Терещенко Ю. В., Григорук В. О. Участь захисника під час проведення допиту народного депутата України. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 трав. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 131–134.

10. Григорук В. О. До питання функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України. *Весняні юридичні читання – 2024. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 квіт. 2024 р.). Вінниця : Дон. нац. ун-т. ім. Василя Стуса, 2024. С. 123–127.

11. Григорук В. О. Участь захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб: досвід Грузії. *Перспективні напрямки наукових досліджень – 2023* : матеріали Міжнар. XXIX наук.-практ. інтерн. конф. (м. Київ, 21 серп. 2023 р.). Київ, 2023. С. 45–50.

Додаток Е

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук,
професор
Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ
29. 10. 2024

АКТ

29. 10. 2024 м. Київ № 173-н.

Впровадження результатів дисертації Григорука Володимира Олександровича на тему «Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України» у наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

– начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника В. В. Корольчука;

– т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури А. П. Містюка;

– завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента О. Ю. Хабло;

– завідувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1, доктора юридичних наук, професора А. А. Вознюка;

– завідувача загальної бібліотеки Л. Г. Гайдар.

Комісія розглянула матеріали дисертаційного дослідження «Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень, пропозицій і рекомендацій спрямованих на удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства в частині нормативної регламентації участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України», що дає підстави запровадити їх для використання в науковій діяльності Національної академії внутрішніх справ.

Матеріали дисертаційного дослідження Григорука В.О. застосовуються під

час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних та проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії: **Віктор КОРОЛЬЧУК**

Андрій МІСТЮК

Оксана ХАБЛО

Андрій ВОЗНЮК

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції
Станіслав ГУСАРЄВ
29. 10. 2024

АКТ

29. 10. 2024 м. Київ № 132-оп

Впровадження результатів дисертації Григорука Володимира Олександровича на тему «Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

– т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу В.О. Бойчук;

– начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника В. В. Корольчука;

– т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури А. П. Містюка;

– завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента О. Ю. Хабло;

– завідувача загальної бібліотеки Л. Г. Гайдар.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право та наукові праці аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Григорука Володимира Олександровича за темою «Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України».

Проаналізовано основні результати дослідження Григорука В.О. зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Григорук В О. Правові основи участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Т. 3 № 75. С. 95-100.

DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.16

2. Григорук В. О. Участь захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб: досвід країн Європейського Союзу. *Нове українське право*. Вип. 4. 2023. С. 169-174.

DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.22

3. Григорук В. О. Сутність функції захисту на початку досудового розслідування щодо народного депутата України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* № 2. 2024. С. 661-667.

DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.110

4. Ю. Терещенко, В. Григорук. Специфіка участі захисника при повідомленні народному депутату України про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Юридичний вісник.* Вип. № 2. 2024. С. 52-58.

DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2024.7

5. Григорук В. О. Процесуальна регламентація діяльності захисника під час затримання народного депутата України за підозрою у вчинені злочину. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 8. 2024. С. 384-387.

DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/90

6. Григорук В. О. Правові основи участі захисника під час досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Кримінально-правові й процесуальні відповіді на виклики воєнного стану в Україні*: матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, 27 січ. 2023 р.). Київ: НаУКМА. 2023. С. 88-93.

7. Григорук В. О. Щодо визначення поняття засади кримінального процесу. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). Київ: Нац. акад. внутр. Справ. 2023. С. 53-56.

8. Терещенко Ю. В., Григорук В. О. Особливості участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України*: матеріали круглого столу, присвячений 40-річчю кафедри кримінального процесу (Київ, 27 жовт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 149-152.

9. Терещенко Ю. В., Григорук В. О. Участь захисника під час проведення допиту народного депутата України. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.). Київ : Нац. акад.внутр. справ. 2024. С. 131-133.

10. Григорук В. О. Участь захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб: досвід Грузії. *«Перспективні напрями наукових досліджень – 2023»*. CXXIX Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. (м. Київ, 21 серп. 2023 р.). С. 45-50.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці

Григорука В. О. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування» «Докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення», «Кримінальна юстиція: правові доктрини та принципи правотворчості» та під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії: **Вікторія БОЙЧУК**

Віктор КОРОЛЬЧУК

Андрій МІСТЮК

Оксана ХАБЛО

Людмила ГАЙДАР

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ
РАДА АДВОКАТІВ
УКРАЇНИ

UKRAINIAN NATIONAL
BAR ASSOCIATION
BAR COUNCIL OF
UKRAINE

04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, буд. 3, 5-й поверх,
тел.: +38 (044) 392-73-71
email: info@unba.org.ua, веб-сайт: www.unba.org.ua

5th floor, 3 Borysoglibska st., Kyiv, 04070, Ukraine
phone: +38 (044) 392-73-71
email: info@unba.org.ua, web-site: www.unba.org.ua

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова
Національної асоціації адвокатів України
Лідія ІЗОВІТОВА

«04» листопада 2024 р.

АКТ
впровадження матеріалів дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії Григорука Володимира Олександровича на тему: «Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України».

Комісія у складі: секретаря Ради адвокатів України Колесникова І.В. керівника Секретаріату Ради адвокатів України (Секретаріату Національної асоціації адвокатів України) Красника В.В., та Голови Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності Солодка Є.В. склала цей акт про те, що нею розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії Григорука Володимира Олександровича на тему: «Кримінальні процесуальні засади участі захисника під час досудового розслідування щодо народного депутата України».

Отримані в дисертаційному дослідженні наукові результати є доцільними, належним чином обґрунтовані та здатні підвищити ефективність діяльності

Національна асоціація адвокатів України
№ 1816/0/2-24 від 04.11.2024

органів адвокатського самоврядування в Україні, а також можуть бути застосовані під час обґрунтування висновків та пропозицій з приводу змін до кримінального процесуального законодавства.

Секретар
Ради адвокатів України **Ігор КОЛЕСНИКОВ**

Керівник Секретаріату
Національної асоціації
адвокатів України,
Ради адвокатів України **Вадим КРАСНИК**

Голова
Комітету захисту прав адвокатів
та гарантій адвокатської діяльності
Національної асоціації адвокатів України **Євгеній СОЛОДКО**